ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШВАЙКА МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 342.9:342.72/.73(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

081 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів
мають посилання на відповідне джерело

_____**М. М. Швайка**

Науковий керівник –
доктор юридичних наук, професор,
Кондратенко Віталій Миколайович

Кропивницький – 2024

АНОТАЦІЯ

Швайка М. М. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України**.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Кропивницький, 2024.

У дисертації на підставі сучасних вітчизняних наукових підходів, норм міжнародного права та законодавства України сформульовано нові концептуальні положення щодо системи адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України (далі – СБУ) з огляду на основні внутрішні й зовнішні чинники реалізації державної політики України в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції, а також вироблено рекомендації та пропозиції для вдосконалення відповідного законодавства України.

З’ясовано сутність, значення й особливості розвитку інституту забезпечення прав і свобод людини та громадянина в адміністративно-правовій доктрині України. Обґрунтовано, що адміністративно-правове забезпечення є систематичним і цілеспрямованим державно-владним організаційним та управлінським впливом суб’єктів владних повноважень, регламентованим адміністративним законодавством через застосування комплексного адміністративно-правового інструментарію для створення оптимального соціального середовища, яке забезпечує ефективне й результативне впровадження, реалізацію, охорону, захист, відновлення й розвиток конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Зокрема, у роботі класифіковано адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод людини та громадянина органами публічної влади за низкою диференційних ознак, з-поміж яких організаційно-цільовий складник; суб’єкти реалізації; функціональне призначення; види

суб'єктивних прав особи; зміст основних форм адміністративної діяльності органів публічної влади; напрями адміністративної діяльності органів публічної влади. Зроблено наукові узагальнення щодо прямої кореляції між процесом реалізації етапів адміністративно-правової реформи в Україні та ступенем охоплення людиноцентризмом сфери правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина суб'єктами публічної адміністрації, що віддзеркалено в історичних періодах від проголошення державного суверенітету й до сьогодні.

Розглянуто загальну специфіку адміністративно-правового статусу органів і підрозділів СБУ, її системи та функцій. Описано складники адміністративно-правового статусу, до яких належать орієнтаційно-правовий, організаційно-структурний та функціонально-компетентнісний компоненти. Також систему СБУ представлено з позиції функціонального призначення в сучасних умовах правозастосовної діяльності, у складі якої передбачено такі ланки: центральну керівну, регіональну, спеціалізовану, науково-дослідну й навчальну, профільну.

Визначено, що свої права та обов'язки СБУ реалізує в адміністративно-правових відносинах через владні повноваження правоохоронного змісту. Публічно-владний вплив здійснюється від імені держави, а співробітники мають право виконувати запобіжні, попереджувальні заходи, заходи адміністративного припинення, застосовувати адміністративно-юрисдикційну практику. Окреслені вище та інші повноваження віддзеркалено в низці функцій, з-поміж яких слід назвати профілактичну, контррозвідувальну, інформаційно-аналітичну, національно-безпекову, правозабезпечувальну, кримінально-юстиційну, міжнародно-правову, міжвідомчо-партнерську, науково-технічну.

Державну політику в галузі прав людини представлено ключовим управлінським інструментарієм для впровадження в практику соціально значущих структурно-функціональних конструкцій. У цих аспектах першорядну роль виконують правоохоронні органи та інші суб'єкти

спеціального призначення, зокрема СБУ, які є гарантами стабільності основ життєдіяльності суспільства й конституційного ладу держави, забезпечення безпеки та правопорядку. Удосконалено сутністно-змістове тлумачення державної політики України в забезпеченні прав і свобод людини та громадянина СБУ, що розвиває національні ціннісні орієнтири й цілі, узгоджені суспільні й державницькі ідеї й погляди, трансформовані в сукупність стратегічних документів на загальногуманітарному, публічно-адміністративному, євроінтеграційному і євроатлантичному, безпеково-оборонному, внутрішньовідомчому рівнях.

Схарактеризовано адміністративно-правові засади оперативно-службової діяльності органів і підрозділів СБУ. Запропоновано сприймати сучасну систему відповідного адміністративно-правового регулювання у відокремлених, проте невіддільно взаємопов'язаних законодавчих щаблях: загальноуправлінський нормативно-правовий блок; нормативно-правовий блок захисту національної державності та охорони державної таємниці; антитерористичний нормативно-правовий блок; нормативно-правовий блок кібербезпеки і захисту об'єктів критичної інфраструктури; нормативно-правовий блок контррозвідки та протидії системним загрозам управлінню державою; внутрішній організаційний нормативно-правовий блок, нормативно-правовий блок спеціальних напрямів професійної й оперативно-службової діяльності.

Доведено, що реалізувати механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ потрібно за такими напрямами: публічна сфера; правоохоронна діяльність; внутрішньовідомча службова та професійна діяльність; спеціальна діяльність у сфері державної безпеки; співробітництво з публічними інституціями. Загальні адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ класифіковано за загальними диференційними ознаками, з-поміж яких слід виокремлювати такі: організаційно-цільовий складник; суб'єкти реалізації; функціональне

призначення; види суб'єктивних прав особи; зміст основних форм адміністративної діяльності органів публічної влади; напрями адміністративної діяльності органів публічної влади. Окреслено організаційно-функціональну систему особливих правових засобів, у якій представлено універсальні правові засоби (правові засоби загального публічного адміністрування, правові засоби публічно-приватної взаємодії); загальні правові засоби (правові засоби адміністративного примусу; правові контрольно-наглядові засоби); спеціальні правові засоби (правові правоохоронні засоби, правові правозахисні засоби, правові засоби координації).

Представлено напрями, форми та суб'єкти взаємодії СБУ з органами публічної влади й громадськістю з питань забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Відповідну сферу діяльності подано у двох площинах. У першій передбачено загальноуправлінську, регіональну, спеціальну, спеціалізовану, координаційну, контрольно-наглядову ланки. У другій (системі суб'єктів взаємодії громадськості із СБУ із забезпечення прав людини) об'єднано такі елементи: публічно-адміністративну, територіально-безпекову, громадсько-контрольну ланки.

Міжнародні нормативно-правові акти, пов'язані з діяльністю СБУ в сфері реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина, викладено в п'яти законодавчих блоках. У першому блоці визначено міжнародні стандарти, принципи і юридичні засади в цій сфері, обов'язкові для впровадження, дотримання та виконання національними публічними адміністраціями. Другий блок спрямовано на забезпечення ефективного функціонування правозахисних механізмів, означення місця, ролі й повноважень органів публічної влади у згаданих процесах. У третьому блоці визначено правовий статус і функції державних органів, спрямовані на реалізацію завдань публічного адміністрування, забезпечення належного рівня національної безпеки, публічного порядку і безпеки, протидії та запобігання правопорушенням, тероризму, сприяння

дотриманню гарантій прав людини. У четвертому блоці окреслено аспекти європейської та євроатлантичної інтеграції України. П’ятий блок віддзеркалює організацію співробітництва СБУ з міжнародними організаціями та іноземними публічними інституціями із забезпечення загальної безпеки, дотримання прав людини, зупинення військової агресії РФ, сприяння реформаційним процесам в Україні.

Детально аргументовано, що в сучасних реаліях важливими є два напрями розвитку сфери адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ, з-поміж яких міжнародно-правовий (зовнішній) напрям із подальшої адаптації і гармонізації вітчизняного законодавства й адміністративної практики до права Європейського Союзу (далі – ЄС), стандартів Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО), Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ); імплементації норм міжнародного права; довиконання міжнародно-правових зобов’язань з утвердження, реалізації, охорони, захисту та відновлення прав людини. Національно-правовий (внутрішній) напрям передбачає належне формування й виконання державної політики України у галузі національної безпеки, прав людини, європейської та євроатлантичної інтеграції з реалізацією стратегічних, планових документів, продовженням реформування сектора безпеки та оборони, боротьби з корупцією з позиції людиноцентричного підходу в публічному управлінні та оперативно-службовій діяльності.

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, адміністративно-правові засоби, державна безпека, людиноцентризм, національна безпека, органи публічної влади, права і свободи людина та громадянина, правоохоронна діяльність, публічне адміністрування, сектор безпеки і оборони України, Служба безпеки України, юридичний механізм реалізації, охорони та захисту прав людини.

ANNOTATION

Shvaika M. M. Administrative and legal provision of human and citizen rights and freedoms by the Security Service of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of the Doctor of Philosophy in the specialty 081 "Law". – Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, 2024.

The dissertation, on the basis of modern domestic scientific approaches, norms of international law and legislation of Ukraine, formulated new conceptual provisions regarding the system of administrative and legal protection of human and citizen rights and freedoms by the Security Service of Ukraine (hereinafter - SSU) in view of the main internal and external factors of the implementation of state policy of Ukraine in the conditions of European and Euro-Atlantic integration, as well as recommendations and proposals for improving the relevant legislation of Ukraine.

The essence, significance and peculiarities of the development of the institution of ensuring the rights and freedoms of man and citizen in the administrative and legal doctrine of Ukraine are clarified. It is substantiated that administrative-legal support is a systematic and purposeful state-power organizational and managerial influence of subjects of power, regulated by administrative legislation through the use of complex administrative-legal tools to create an optimal social environment that ensures effective and efficient implementation, implementation, protection, restoration and development of constitutional rights and freedoms of man and citizen.

In particular, the work classified the administrative and legal means of ensuring the rights and freedoms of a person and a citizen by public authorities according to a number of different features, among which the organizational and target component; implementation entities; functional purpose; types of subjective rights of a person; the content of the main forms of administrative activity of public authorities; areas of administrative activity of public

authorities. Scientific generalizations have been made regarding the direct correlation between the process of implementing the stages of administrative and legal reform in Ukraine and the degree of people-centered coverage of the sphere of legal protection of human and citizen rights and freedoms by subjects of public administration, which is reflected in the historical periods from the declaration of state sovereignty to the present day.

The general specifics of the administrative and legal status of the bodies and units of the SSU, its system and functions are considered. The components of the administrative-legal status are described, which include orientational-legal, organizational-structural, and functional-competence components. The SSU system is also presented from the point of view of its functional purpose in the modern conditions of law enforcement activity, which includes the following links: central management, regional, specialized, research and educational profiles.

It was determined that the SSU implements its rights and obligations in administrative and legal relations through the power of law enforcement. Public-authority influence is exercised on behalf of the state, and employees have the right to carry out preventive, preventive measures, measures of administrative termination, to apply administrative-jurisdictional practice. The above and other powers are reflected in a number of functions, among which preventive, counter-intelligence, information-analytical, national-security, law-enforcement, criminal-justice, international-legal, interagency-partnership, scientific-technical functions should be mentioned.

State policy in the field of human rights is presented as a key management tool for implementing socially significant structural and functional constructions into practice. In these aspects, the primary role is played by law enforcement agencies and other special purpose entities, in particular the SSU, which are guarantors of the stability of the fundamentals of society and the constitutional order of the state, ensuring security and law and order. The essential and meaningful interpretation of the state policy of Ukraine in the

sphere of ensuring human rights and freedoms of the SSU citizen, which develops national value orientations and goals, agreed social and state ideas and views, and is transformed into a set of strategic documents at the general humanitarian, public-administrative, European integration and Euro-Atlantic level, has been improved , security and defense, internal departmental levels.

The administrative and legal principles of the operational and service activities of the bodies and units of the SSU are characterized. It is proposed to perceive the modern system of appropriate administrative and legal regulation in separate, but not separately interconnected legislative levels: general administrative regulatory and legal block; normative-legal block of protection of national statehood and protection of state secrets; anti-terrorist legal block; regulatory and legal block of cyber security and protection of critical infrastructure objects; regulatory and legal block of counterintelligence and countermeasures against systemic threats to state governance; internal organizational regulatory and legal block, regulatory and legal block of special areas of professional and operational service activity.

It has been proven that implementing the mechanism of administrative and legal protection of the rights and freedoms of people and citizens of the SSU is necessary in the following directions: public sphere; law enforcement activity; intra-departmental service and professional activity; special activities in the field of state security; cooperation with public institutions. General administrative and legal means of ensuring the rights and freedoms of a person and a citizen of the Security Service of Ukraine are classified according to general differential features, among which the following should be distinguished: organizational and target components; implementation entities; functional purpose; types of subjective rights of a person; the content of the main forms of administrative activity of public authorities; areas of administrative activity of public authorities. The organizational and functional system of special legal means is outlined, which includes universal legal means (legal means of general public administration, legal means of public-private

interaction); general legal means (legal means of administrative coercion; legal means of control and supervision); special legal means (legal law enforcement means, legal human rights protection means, legal means of coordination).

The directions, forms and subjects of interaction of the Security Service of Ukraine with public authorities and the public on issues of ensuring human and citizen rights and freedoms are presented. The relevant field of activity is presented in two planes. The first provides general management, regional, special, specialized, coordination, control and supervision links. The second (the system of subjects of public interaction with the Security Service of Ukraine for ensuring human rights) includes the following elements: public-administrative, territorial-security, public-control links.

International legal acts related to the activities of the Security Service of Ukraine in the fields of implementation, protection and protection of human and citizen rights and freedoms are laid out in five legislative blocks. The first block defines international standards, principles and legal bases in this area, which are mandatory for implementation, compliance and implementation by national public administrations. The second block is aimed at ensuring the effective functioning of human rights mechanisms, determining the place, role and powers of public authorities in the mentioned processes. The third block defines the legal status and functions of state bodies, aimed at implementing the tasks of public administration, ensuring the appropriate level of national security, public order and security, combating and preventing crimes, terrorism, and promoting compliance with human rights guarantees. The fourth block outlines aspects of Ukraine's European and Euro-Atlantic integration. The fifth block reflects the organization of SSU cooperation with international organizations and foreign public institutions to ensure general security, respect for human rights, stop the military aggression of the Russian Federation, and promote reformation processes in Ukraine.

It is argued in detail that in modern realities, two areas of development in the sphere of administrative-legal protection of the rights and freedoms of

people and citizens of the SSU are important, among which the international-legal (external) area of further adaptation and harmonization of domestic legislation and administrative practice to the law of the European Union (hereinafter - EU), standards of the North Atlantic Treaty Organization (hereinafter - NATO), Organization for Security and Cooperation in Europe (hereinafter - OSCE); implementation of norms of international law; fulfillment of international legal obligations for the approval, implementation, protection, protection and restoration of human rights. The national-legal (domestic) direction provides for the proper formation and implementation of the state policy of Ukraine in the field of national security, human rights, European and Euro-Atlantic integration with the implementation of strategic and planning documents, the continuation of the reform of the security and defense sector, and the fight against corruption from the position of a people-centered approach in public administrative and operational service activities.

Keywords: administrative and legal support, administrative and legal means, state security, people-centeredness, national security, public authorities, human and citizen rights and freedoms, law enforcement activity, public administration, security and defense sector of Ukraine, the Security Service of Ukraine, legal mechanism implementation, guard and protection of human rights.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Швайка М. М. Сучасні підходи до розуміння сутності та змісту адміністративного примусу у сфері забезпечення прав і свобод особи. *Наукові записки. Серія: Право.* 2022. Вип. 12. С. 143–146.

2. Швайка М. М. Місце і значення Служби безпеки України в реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 4. С. 282–286.

3. Швайка М. М. Особливості державної політики України із забезпечення прав і свобод громадян Службою безпеки України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 3. С. 55–60.

4. Швайка М. М. Напрями та засоби здійснення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право».* 2024. № 81. Ч. 2. С. 234–239.

5. Швайка М. М. Адміністративно-правові засади взаємодії Служби безпеки України з публічною владою та громадськістю із забезпечення прав і свобод людини та громадянина. *Актуальні проблеми держави і права*. 2024. № 101. С. 188–194.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Швайка М. М. Правові засади адміністративної діяльності Служби безпеки України. *Актуальні проблеми національного законодавства* : збірн. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 27 квіт. 2022 р.). Кропивницький : ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. Ч. 1. С. 93–96.

2. Швайка М. М. Поняття та система адміністративно-правових засобів забезпечення прав і свобод людини та громадянина. *Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність*: матер. ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 18 серп. 2023 р.). Житомир : Європейська наукова платформа, 2023. С. 98–100.

3. Швайка М. М. Адміністративно-правове регулювання функціонування Служби безпеки України у сфері захисту прав людини. *Права людини в період збройних конфліктів* : збірн. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 3 лист. 2023 р.). Одеса : НУ «Одеська юридична академія», 2023. С. 81–88.

4. Швайка М. М. Напрями розвитку сфери адміністративно-правового забезпечення прав людини Службою безпеки України: європейський та євроатлантичний інтеграційний контекст. *Актуальні*

проблеми національного законодавства : збірн. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 25 квіт. 2024 р.). Кропивницький : ЦДУ ім. В. Винниченка, 2024. Ч 1. С. 105–107.

ЗМІСТ

ВСТУП……15

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СФЕРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
1.1. Сутність, значення та розвиток інституту забезпечення прав і свобод людини та громадянина в адміністративно-правовій доктрині України……25
1.2. Адміністративно-правовий статус, система і функції Служби безпеки України……...44
1.3. Сучасний стан державної політики України у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України……63
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1……...……88

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
2.1. Адміністративно-правові засади діяльності Служби безпеки України……..94
2.2. Основні напрями та юридичні засоби адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України……114
2.3. Взаємодія Служби безпеки України з органами публічної влади та громадськістю щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина……...137
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2……158

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
3.1. Міжнародна нормативно-правова база діяльності Служби безпеки України в галузі прав людини……164
3.2. Розвиток сфери адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України…..……181
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3……..……196

ВИСНОВКИ……..….201

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..…207

ДОДАТКИ……..…237

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розбудований упродовж останніх десятиліть цивілізований світ ґрунтується на засадах пріоритетності верховенства права та демократичної, паритетної взаємодії державної влади з громадянами. Значна кількість міжнародно-правових актів, розвинутих і відбитих у національних законодавствах, гарантує кожній людині утвердження й дотримання її основоположних прав, свобод і законних інтересів. Вітчизняний правозахисний механізм, не сформований повністю відповідно до вимог європейської спільноти, зазнав потужного негативного впливу після повномасштабного збройного нападу РФ. Це підтверджено в Доповіді Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні (2023) [1]. У документі викладено суттєві та масові порушення окупаційними військами норм міжнародного права. У щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав й свобод людини та громадянина в Україні у 2023 р., указано на системність проблем у цій сфері, спричинених не лише воєнними діями, а й діями, притаманними нашій країні в мирний час. Порівняно з 2022 р. кількість звернень до Омбудсмена зросла більше ніж удвічі й становить 95796, із них 860 – колективні (18245 осіб) і 94936 – індивідуальні [2].

В окреслених умовах вельми зросла роль сектору безпеки й оборони України, який потужно захищає державний суверенітет, територіальну цілісність, конституційний лад, інші національні інтереси від наявних загроз. До беззаперечних першорядних суб'єктів відстоювання нашої країни належать органи й підрозділи СБУ, які забезпечують державну безпеку, завдяки чому повною мірою створюється державно-суспільне середовище з розвинутими механізмами забезпечення прав людини. Опубліковані у вільному доступі офіційні Результати СБУ в умовах повномасштабної війни (станом на березень 2024 р.) засвідчують високі

показники діяльності, зокрема з питань протидії розвідувально-підривній і диверсійній діяльності; викриття колаборантів; виконання бойових і спеціальних завдань; захисту національної державності; протидії посяганням на територіальну цілісність; кібербезпеки; протидії пропаганді та дезінформації; боротьби з тероризмом [3].

Загалом у надзвичайно складних реаліях сьогодення відбувається один з важливих історичних етапів боротьби за утвердження України як незалежної, демократичної, правової і проєвропейської країни. Водночас зазнають стрімкого трансформування теоретико-прикладні підходи щодо розуміння сутності, змісту й моделей реалізації адміністративно-правових відносин з позиції людиноцентризму. Відсіч і стримування збройної агресії, подальші перспективи європейської інтеграції, адаптація та гармонізація вітчизняного законодавства з правом ЄС, реформування сфери публічного управління, сектору безпеки й оборони, розвиток громадянського суспільства та інші вагомі чинники зумовили потребу в об'єктивному перегляді місця публічних інституцій щодо ефективності й дієвості функціонування правового механізму забезпечення прав і свобод людини. З огляду на це особливого значення набуває дослідження окресленої проблематики з позиції національної безпеки, де СБУ послуговується специфічним юридичним інструментарієм, що загалом сприяє підвищенню стійкості системи гарантій з реалізації, охорони й захисту загальнолюдських прав і конституційних правових можливостей громадян.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. У питаннях визначення та закріплення сутності й змісту правового статусу, формулювання завдань, повноважень і розкриття різних напрямів діяльності системи СБУ напрацьовано низку вітчизняних законодавчих та інших нормативно-правових актів. Останнім часом багато українських учених торкалося обраної проблеми, яка не втрачає свою актуальність в перманентних умовах складного розвитку нашої держави. Із-поміж

науковців варто згадати таких: Р. Баранецький, О. Безпалова, А. Богдан, В. Бубнюк, Ю. Бугай, І. Вітик, М. Грек, О. Каглинський, М. Карпенко, В. Костюк, А. Кумейко, А. Носач, І. Осипчук, Л. Полковніченко, В. Пузирний, С. Пономарьов, С. Чумаченко, О. Шмоткін.

У процесі аналізу їхніх публікацій з'ясовано, що на сьогодні досліджено окремі ланки сфери професійної діяльності органів і підрозділів СБУ. З іншого боку, наукові доробки є не системними й розпорошеними, що засвідчує невелика кількість новітніх монографічних досліджень, з-поміж яких: А. Кумейко «Адміністративно-правовий статус Служби безпеки України у системі суб'єктів протидії злочинності» (2016), А. Носач «Адміністративно-правові форми діяльності Служби безпеки України з протидії тероризму» (2017), С. Чумаченко «Адміністративно-правовий статус суб'єктів забезпечення національної безпеки України» (2017), С. Пономарьов «Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України» (2018), І. Осипчук «Адміністративно-правові засади діяльності Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення критичної інфраструктури» (2021).

Водночас фактично залишилися поза увагою наукової спільноти дослідження особливого місця й ролі СБУ як суб'єкта публічної адміністрації у сфері державної безпеки з реалізації, охорони, захисту та відновлення прав людини. Виникла нагальна потреба в напрацюванні оптимальних шляхів розвитку науково-теоретичних, практичних і законодавчих засад з питань адміністративно-правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина СБУ.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020, Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 16.02.2022 № 56/2022, Концепції реформування Служби безпеки України, затвердженої Указом

Президента України від 20.03.2008 № 249/2008, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021, Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженої Указом Президента України від 27.09.2021 № 487/2021, Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, затвердженої Указом Президента України від 26.08.2021 № 448/2021, та плану науково-дослідної роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка «Концептуально-методологічні засади правового регулювання процесу європейської інтеграції України» (державний реєстраційний номер 200116U006126).

Мета й завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає в тому, щоб на основі сучасних вітчизняних наукових підходів та з огляду на норми міжнародного права й законодавство України, розробити нові концептуальні положення щодо адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ з урахуванням першорядних внутрішніх і зовнішніх чинників реалізації державної політики України в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції.

Для досягнення цієї мети поставлено такі основні *завдання* дослідження:

– з’ясувати сутність, значення й особливості розвитку інституту забезпечення прав і свобод людини та громадянина в адміністративно-правовій доктрині України;

– розглянути специфіку структурних елементів адміністративно-правового статусу СБУ, її системи та функцій;

– окреслити сучасний стан державної політики України у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ;

– розкрити адміністративно-правові засади оперативно-службової діяльності органів і підрозділів СБУ;

– визначити й схарактеризувати основні напрями та юридичні засоби адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ;

– окреслити напрями, форми й коло суб'єктів взаємодії СБУ з органами публічної влади та громадськістю з питань забезпечення прав і свобод людини та громадянина;

– проаналізувати й систематизувати основні міжнародні нормативно-правові акти з питань діяльності СБУ в галузі прав людини;

– означити й обґрунтувати напрями розвитку адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ.

Об'єктом дослідження є публічно-правові відносини, що виникають під час формування й реалізації державної політики у сферах прав людини, національної безпеки, європейської та євроатлантичної інтеграції.

Предмет дослідження – адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. *Діалектичний і порівняльний метод, метод тлумачення* використано для ознайомлення й узагальнення значної кількості різних наукових поглядів вітчизняних учених у сфері прав людини та діяльності СБУ для подальшого вироблення авторської позиції в окреслених питаннях (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 2.3). *Методи аналізу та синтезу* забезпечили дослідження структури й змісту юридичного механізму забезпечення прав людини, визначення ролі й місця СБУ за його реалізації з правозастосовного погляду з урахуванням положень відповідної державної політики (підрозділи 1.1, 1.3, 2.2). *Формально-юридичний метод та метод техніко-юридичного аналізу* дали змогу провести текстуальний аналіз нормативно-правових актів й індивідуальних адміністративних актів; систематизацію міжнародно-правових актів і

законодавства України у сфері реалізації правового статусу, здійснення оперативно-службової діяльності органів і підрозділів СБУ, зокрема адміністративно-правового забезпечення прав людини (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1). *Історико-правовий метод* дозволив дослідити етапи розвитку інституту забезпечення прав і свобод людини та громадянина у вітчизняній адміністративно-правовій доктрині (підрозділ 1.1). *Структурно-функціональний метод* сприяв розкриттю системи СБУ, характеристиці її функцій; визначенню напрямів, форм і суб'єктів взаємодії СБУ з органами публічної влади і громадськістю щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина (підрозділи 1.2, 2.3). *Методи моделювання* й *узагальнення дозволили* обґрунтувати шляхи розвитку адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ (підрозділ 3.2).

Нормативна база дослідження ґрунтується на положеннях основних міжнародно-правових актів з питань прав людини та їхньої реалізації, охорони й захисту правоохоронними та іншими уповноваженими органами публічної влади й посадовими особами, а також на нормах Конституції України, законів, підзаконних і відомчих нормативно-правових актів України у сфері адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ.

Емпіричною основою дослідження є узагальнена практика діяльності та інформація, розміщена на офіційних вебпорталах, міжнародних інституцій (ООН, НАТО, РЄ, ОБСЄ), суб'єктів публічної адміністрації України (СБУ, МВС України, Національної поліції України, розвідувальних органів й органів прокуратури, Міністерства юстиції України, Міністерства оборони України, МЗС України, Державної прикордонної служби України, Уповноваженого Президента України з питань контролю за діяльністю СБУ, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини), правозахисних та громадських організацій; інформаційно-аналітичні дані Управління Верховного комісара ООН з

прав людини, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, СБУ; правова публіцистика, довідково-енциклопедичні видання.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першою у вітчизняній адміністративно-правовій науці працею, у якій представлено сучасну концепцію правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина органами та підрозділами СБУ. Результатами проведеного дослідження є низка сформульованих й обґрунтованих наукових позицій, висновків, рекомендацій, зокрема:

уперше:

– сформульовано поняття, розкрито теоретико-правову сутність і зміст адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ й схарактеризовано основні напрями реалізації його механізму в публічній сфері; правоохоронній діяльності; внутрішньовідомчій службовій та професійній діяльності; спеціальній діяльності щодо державної безпеки; співпраці з публічними інституціями;

– визначено повний перелік, з'ясовано особливості та здійснено класифікацію адміністративно-правових засобів забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ, де в їхньому структурованому, функціональному порядку представлено універсальні правові засоби, загальні правові засоби та спеціальні правові засоби;

– обґрунтовано систему взаємодії СБУ з органами публічної влади та населенням з питань забезпечення прав і свобод людини та громадянина, до якої залучено публічно-владний аспект (загальноуправлінську, регіональну, спеціальну, спеціалізовану, координаційну, контрольно-наглядову ланки) та суспільний аспект (публічно-адміністративну, територіально-безпекову, громадсько-контрольну ланки);

– з позиції людиноцентрованого підходу в публічному адмініструванні й процесів європейської та євроатлантичної інтеграції окреслено шляхи розвитку сфери адміністративно-правового

забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ, з-поміж яких міжнародно-правовий (зовнішній) і національно-правовий (внутрішній) напрями;

удосконалено:

– окреслення зовнішніх і внутрішніх форм реалізації діяльності СБУ в галузі прав людини, а також групування й розкриття її функцій, зокрема обґрунтовано профілактичну, національно-безпекову, контррозвідувальну, інформаційно-аналітичну, кримінально-юстиційну, міжнародно-правову, міжвідомчо-партнерську й науково-технічну функції;

– сутністно-змістове тлумачення державної політики України у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ, яка розвиває національні ціннісні орієнтири й цілі, узгоджені суспільні й державницькі ідеї та погляди, які трансформовано в сукупність стратегічних документів на відповідних рівнях (загальногуманітарному, публічно-адміністративному рівні, євроінтеграційному і євроатлантичному, безпеково-оборонному, внутрішньовідомчому рівнях);

– систематизацію визначальних міжнародних нормативно-правових актів, пов’язаних з діяльністю СБУ у сфері реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина, що об’єднує п’ять законодавчих блоків, а також вітчизняного законодавства в окреслених питаннях;

набули подальшого розвитку:

– теоретико-правові та практичні підходи до визначення змісту й особливостей загального, спеціального адміністративно-правового статусу органів і підрозділів СБУ з виокремленням і розкриттям його складників, з-поміж яких орієнтаційно-правовий, організаційно-структурний та функціонально-компетентнісний компоненти;

– представлення системи СБУ з огляду на функціональне призначення в сучасних умовах правозастосовної діяльності, яка охоплює

центральну керівну ланку, регіональну ланку, спеціалізовану ланку, науково-дослідну й навчальну ланки, профільну ланку;

– класифікація адміністративно-правових засобів забезпечення прав і свобод людини та громадянина органами публічної влади за певними диференційними ознаками, з-поміж яких: за організаційно-цільовим складником; за суб'єктами реалізації; за функціональним призначенням; за видами суб'єктивних прав особи; за змістом основних форм адміністративної діяльності органів публічної влади; за напрямами адміністративної діяльності органів публічної влади;

– наукові узагальнення щодо прямої кореляції реалізації етапів адміністративно-правової реформи в Україні зі ступенем охоплення людиноцентризмом сфери правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина суб'єктами публічної адміністрації, що віддзеркалено в запропонованих історичних періодах після проголошення державного суверенітету й до сьогодні.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дисертації, висновки, пропозиції та рекомендації можна використовувати в:

– *науково-дослідній сфері* як основу для подальших теоретико-правових досліджень напрямів адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ (акт впровадження, довідка Науково-дослідного інституту публічного права);

– *законотворчій діяльності* для розвитку адміністративно-правового регулювання в галузі реалізації, охорони та захисту СБУ;

– *правозастосуванні* для підвищення ефективності та результативності оперативно-службової діяльності органів і підрозділів СБУ в галузі забезпечення прав людини відповідно до міжнародно-правових стандартів (акт впровадження Головного управління внутрішньої безпеки СБУ);

– *освітньому процесі* під час розроблення й викладання навчальних дисциплін, з-поміж яких «Актуальні проблеми адміністративного права України», «Юридичний механізм захисту прав людини», «Проблеми реформування системи правоохоронних органів в Україні», а також для розроблення посібників, їхніх розділів, лекцій і навчально-методичних матеріалів для підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальностей 081 Право та 262 Правоохоронна діяльність (довідка про впровадження Центральноукраїнського державного університету ім. В. Винниченка).

Апробація результатів дослідження. Результати проведеного дослідження, його основні наукові положення та висновки оприлюднено на 3 міжнародних та одній всеукраїнській науково-практичній конференції, зокрема: «Актуальні проблеми національного законодавства» (м. Кропивницький, 27 квіт. 2022 р.), «Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність» (м. Житомир, 18 серп. 2023 р.), «Права людини в період збройних конфліктів» (м. Одеса, 3 лист. 2023 р.), «Актуальні проблеми національного законодавства» (м. Кропивницький, 25 квіт. 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (264 найменування на 30 сторінках) і додатків (5 додатків). Загальний обсяг дисертації становить 242 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СФЕРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. Сутність, значення та розвиток інституту забезпечення прав і свобод людини та громадянина в адміністративно-правовій доктрині України

На першорядну увагу в межах предмета нашого дослідження заслуговують ключові соціально-юридичні явища – права і свободи особи, поняття, сутність і зміст яких ґрунтовно та детально розкрито у вітчизняній юридичній та науковій літературі [4–8]. Упродовж останнього часу інтерес до цієї тематики залишається незмінно високий, що віддзеркалено в наукових статтях та монографічних дослідженнях [9–13].

Учені в галузі теорії держави та права, з-поміж яких Є. Білозьоров, В. Власенко, С. Гусарєв, А. Завальний, Н. Заяць, виокремлюють природно-правовий, позитивістський, соціологічний та інтегративний підходи до праворозуміння. За природно-правовим підходом право є духовним феноменом, який ґрунтується на ідеалах справедливості, моральності, індивідуальної свободи та інших цінностях. Вихідною формою його буття вважають суспільну свідомість, ідею, уявлення про право, важливими складниками якого є природні, невідчужувані права людини – право на життя, свободу, рівність, власність, безпеку тощо. Базовими поняттями цього підходу є свобода і справедливість, а не юридична норма, де свобода забезпечує можливість діяти за власним розсудом без порушення прав [14, с. 110–111].

З огляду на це права людини зумовлено її природою, соціально-економічним та культурним рівнями розвитку суспільства, можливостями індивіда для задоволення її потреб. Із-поміж основних рис прав В. Барчук,

Ю. Іванов, М. Мікулін розглядають такі позиції: права є певними можливостями людини, зокрема виконувати власні дії для реалізації своїх потреб; вимагати від інших осіб виконання певних дій на свою користь; вимагати від інших осіб утримуватися від дій, спрямованих проти неї; звертатися по допомогу до публічних структур для захисту своїх прав; завдяки їм задовольняти різноманітні потреби; розуміти, що зміст та обсяг прав людини в різні періоди не однакові; права визначають політичні, економічні й соціальні рівні розвитку суспільства, а ступінь повноти задоволення залежить від добробуту суспільства, поточних духовних цінностей [15, с. 280–281].

У сучасному розумінні природні права людини є заснованим на загальнолюдських цінностях обсягом загальносоціального та правового статусу особи, потрібного, невіддільного й властивого для її існування. Відповідно до запропонованої дефініції Є. Романюк виокремлює їхні основні властивості. Зокрема, права ґрунтуються на загальнолюдських цінностях; їх визначає природа людини; не залежать від державного визнання й закріплення; є важливими для належного існування індивіда, його розвитку; є невідчужуваними й загальними; перебувають у постійній динаміці, віддзеркалюють постійну рухливість суспільних відносин, зростання правосвідомості громадян; набувають загальної соціальної значущості й універсальності [16, с. 130]. Очевидно, що природні права людини – це основоположне підґрунтя для набуття інших суб’єктивних правових можливостей, закріплених у юридичній площині, зумовлених станом розвитку конкретного суспільства та держави. На відміну від низки інших категорій такі права публічна влада не може відібрати, обмежити чи формально регламентувати, оскільки без повноти їхньої наявності індивід не спроможний належним чином існувати та функціонувати як соціальний суб’єкт.

За твердженням В. Кожана, основою особистих прав людини є саме природно-правова концепція, коли права безпосередньо належать особі

від народження й є невіддільними незалежно від закріплення державою в нормативно-правових актах, проте автор доречно зауважує про важливість нормативного закріплення в розумінні особистих прав, оскільки саме введення прав людини в юридичні документи зобов'язує суб'єктів владних повноважень охороняти й захищати їх. Нормативне закріплення є гарантією можливості реалізації людиною таких прав. Права і свободи людини – це основоположні, невідчужувані та природні можливості людини, які належать їй від народження та стосуються забезпечення її фізичної і морально-психологічної індивідуальності. Їхніми визначальними ознаками є основоположність, невідчужуваність, невіддільність і природність [17, с. 10].

Загалом підтримуємо наведену позицію, яку повною мірою віддзеркалено в базових міжнародно-правових актах, насамперед у Загальній декларації прав людини (1948) [18]. У цьому документі чітко окреслено першорядну роль природно-правового підходу до праворозуміння, за якого всі люди у світі народжуються рівними з комплексом набутих прав незалежно від країни первинного перебування. Водночас держава в особі її публічних органів зобов'язана через нормативно-правове закріплення створити всі потрібні соціальні, правові, економічні й інші умови для належної реалізації та захисту суб'єктивних прав населення.

З огляду на вище викладене М. Кравченко, Р. Мельник, Т. Чехович доцільно зазначають, що однією з першорядних тенденцій розвитку прав людини є стандартизація її основних прав. Міжнародні стандарти прав людини, визнані міжнародним співтовариством і закріплені в універсальних регіональних документах, об'єднують усі необхідні права, а також забезпечують їх реалізацію і захист. Метою універсалізації основних прав людини є визнання кожної особи носієм невіддільних, невідчужуваних прав, яких не можна позбавити за жодних обставин та

умов або звузити їхній зміст та обсяг і допускати вибіркове гарантування державою [19, с. 12].

У наукових колах позитивістський напрям праворозуміння обґрунтовують відсутністю чіткого зв'язку між правом і мораллю; закон ототожнюють з правом, державно-владний примус ідентифікують як визначальну ознаку права. Вихідною формою буття є норма права, права людини вважають наданими державою, перевагу надають публічному, здебільшого імперативному управлянню [20; 21]. Соціологічний підхід передбачає невіддільний зв'язок права із суспільними відносинами, тому норми права варто розглядати спільно із соціальними умовами, у яких діє правова система [22]. Інтегральний підхід полягає в синтезуванні теоретично значущих аспектів, опрацьованих у різних наукових теоріях. Правосвідомість, норма права, правовідносини є основними формами буття права, що становлять осередок праворозуміння. [14, с. 113]. Саме інтегральний підхід поступово стає провідним напрямом сприйняття прав людини у вітчизняній правотворчій і правозастосовній практиці, науково-теоретичних доробках останніх років. Окрім того, тенденції подальшої демократизації країни та різних галузей суспільного життя, розвиток громадянського суспільства в Україні й остаточний відхід від пережитків ідей пострадянського публічного управління зумовили формування якісно нового щабля праворозуміння.

Проблему взаємозв'язків права і людини невіддільно пов'язано з історією розвитку праворозуміння, а її розв'язання залежить від того, яке місце належить людині у функціонуванні й розвитку права. Юридико-позитивістський підхід, що тривалий час домінував у юриспруденції, мав державоцентристську спрямованість. З огляду на це останнім часом набула розвитку комунікативна концепція, у якій передбачено реалізацію соціального запиту на гуманізацію правопорядку, його людиноцентричне спрямування. Сутність права має підґрунтя в природі специфіки людської особистості. Для того щоб залишатися людиною, індивід повинен не

тільки мати право на збереження самого себе, власної свободи й незалежності, але й поважати свободу інших [23, с. 4]. Для нашої країни наведене твердження є демократичним орієнтиром, що вже вдало реалізується в сучасних цивілізованих і розвинутих країнах. До того ж повноцінне впровадження такої важливої концепції у вітчизняну правову площину й правозастосовну практику є конкретною вимогою на шляху до здобуття повноправного членства в ЄС.

Більшість вітчизняних учених формулює загальнотеоретичну дефініцію поняття та сутність прав і свобод людини та громадянина без чіткої опори на певні напрями праворозуміння. Наприклад, В. Кондратенко права людини тлумачить як комплекс природних і невідчужуваних юридичних можливостей, які визначають вид і міру можливої та реальної поведінки людини, що є універсальною формою взаємодії особистості, держави й суспільства, установлюють достатній і доступний обсяг суспільних благ для її вільного існування та розвитку. Права окреслюють сферу життєдіяльності індивіда як рівноправного члена соціуму в обсягах, визначених міжнародними стандартами. Водночас свободи виявляються у формі соціального самовизначення особи, що виражає конкретні межі державного та суспільного впливу на варіанти їхньої поведінки [24, с. 10]. На нашу думку, науковець вдало розмежовує поняття «права» і «свободи» як окремі категорії. Додатковим аргументом щодо цього є Конституція України, у якій наведено розрізнений їхній перелік, що дає змогу уникнути двоякості трактування й неточностей тлумачення відповідних проблемних аспектів.

За твердженням М. Козюбри, права людини – це визнані світовим співтовариством блага й умови життя, яких може домагатися особа від держави й суспільства, у яких вона живе, забезпечення яких реальне в умовах досягнутого прогресу. З огляду на визначення можливо окреслити три їхні характерні ознаки. По-перше, права людини – це не лише певні можливості людини, потрібні для її існування й розвитку, об’єктивно

визначені досягнутим рівнем розвитку людства, а й блага, яких може домагатися особа від держави. По-друге, ці блага не суто моральна категорія – їх має визнати світове співтовариство, легітимізувати у відповідних формах (міжнародних договорах, рішеннях міжнародних судових органів тощо). По-третє, забезпечення цих благ має бути реальним в умовах досягнутого людством прогресу; домагання не може бути визнане суб'єктивним, юридичним правом людини, якщо його об'єктивно неможливо задовольнити [25, с. 50–51].

Права людини А. Мозгова вважає комплексом юридичних можливостей і свобод, властивих особі від народження та зафіксованих у приписах міжнародно-правових актів. Ці права закріплюють у законодавстві й залежно від специфіки нормативної площини їх додатково виражають у конкретній формі через суб'єктивні права громадянина певної країни. Свободи людини стосуються тих сфер життєдіяльності держави та суспільства, які дозволяють особі самостійно визначати пріоритетну модель власної соціальної поведінки та напрями індивідуального розвитку без надмірного втручання навіть компетентних суб'єктів владних повноважень.

Дослідниця наголошує, що права людини розрізняють не лише за галузями реалізації, а й за змістом: позитивні та негативні права. Для забезпечення позитивних прав держава в особі своїх органів, а також окремі фізичні та юридичні особи зобов'язані в установленому законодавством порядку виконувати конкретні дії, надавати різноманітні блага відповідним категоріям громадян; негативні права дають змогу дотримуватися юридичного обов'язку з учинення певних дій щодо особи [26, с. 7–8]. Водночас окремі науковці, з-поміж яких Л. Авраменко, О. Петришин, М. Цвік, називають права і свободи правовими можливостями, потрібними для існування й розвитку особи, невіддільними, загальними й рівними для кожного, які забезпечує і

захищає держава в обсязі міжнародних стандартів. Вони характеризуються такими ознаками [27, с. 447–450]:

1) окреслюють сферу автономного існування (можливостей) індивіда у взаємовідносинах з іншими людьми, суспільством і державою, а тому є невіддільним складником його життєдіяльності як члена суспільства;

2) не можуть бути природними, як частини біологічного організму людини, однак їх визнають такими тому, що організоване на цивілізованих засадах суспільство виходить з потреби та доцільності існування формальної рівності людей, їхніх рівних можливостей як правових суб'єктів;

3) вони невіддільні, оскільки є складником особистості, правовим надбанням людини, без чого вона не може існувати як суб'єкт суспільних відносин, бути соціально і юридично дієздатною;

4) є важливими для належного існування й розвитку людини, оскільки вона є соціальною істотою, позбавленою прав; не лише перебуває в безправному статусі у вузькому юридичному розумінні, а й не має можливостей для задоволення своїх потреб та інтересів;

5) є загальними для кожного, оскільки створюють у суспільному житті єдиний вимір, який охоплює значну кількість, а в ідеалі – усіх людей як суб'єктів права, а також рівними – без урахування належності до раси, статі, національності, релігії, політичних переконань тощо;

6) державі потрібно визнавати й гарантувати їх дотримання в обсязі міжнародних стандартів, які є підставою для міждержавної співпраці з їхнього забезпечення й захисту, діяльності спеціальних міжнародних органів, що спостерігають за додержанням і охороною прав людини.

У словниково-довідниковій, юридичній та науковій українській літературі, зокрема в галузі філософії, політології, публічного управління, міжнародного й конституційного права, віддзеркалено широку полеміку з проблематики суб'єктивних прав особи, їх реалізації і захисту [28; 29]. У

Філософському енциклопедичному словнику, за редакцією В. Шинкарука цей соціально-правовий феномен представлено як сукупність основних морально-правових норм, які формують засади відносин між індивідом і суспільством в особі публічної влади, визначають сферу негативних і позитивних зобов'язань держави. Вони виражають універсальну гуманітарну й антропологічну концепцію, оскільки їх закріплено в міжнародних угодах і законодавстві. У межах цієї концепції особу розглядають без розрізнення етнічних, расових, релігійних та інших рис [30, с. 506]. Основна мета прав людини – окреслити обов'язки держави, тому що вони є складником першорядних політичних і юридичних принципів демократичної держави, у якій панує верховенство права. Їх проголошують властивими кожній людській істоті й у такий спосіб категоріально пов'язують з ідеєю рівності в соціумі, а також ідеєю універсальної, глобальної сфери дії [31, с. 15; 32, с. 95; 33].

Автори Великої української юридичної енциклопедії за редакцією О. Петришин та Політології: енциклопедичний словник за редакцією В. Мельника права людини тлумачать як ціннісний еталон, який забезпечує вільний розвиток і самовизначення в рівноцінних умовах усім індивідам, яким створюють можливості для участі у виборі й формуванні напряму суспільно-державного розвитку; права людини є невіддільним елементом суспільних відносин і буття особистості; вони є показником зрілості демократичних і правових основ держави, стану громадянського суспільства, їхніх якісних характеристик, спроможності забезпечення гідних і безпечних умов для життєдіяльності, самореалізації і саморозвитку [34, с. 290; 35, с. 387]. В Енциклопедичному словнику з державного управління права людини розкрито як характеристику правового статусу людини щодо держави, її можливості в економічній, соціальній, політичній і культурній сферах соціального життя. Вони є природними й невідчужуваними, а їх вільна й ефективна реалізація слугує

однією з основних ознак громадянського суспільства й правової держави [36, с. 552].

Теоретико-правові напрацювання представників галузі міжнародного права, які розглядають права людини з позиції виникнення, розвитку й трансформації в контексті міжнародно-правового законодавства [37–39], поглиблено вивчають та системно впроваджують у вітчизняну правову галузь конституціоналісти. Вони наголошують, що людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека належить до загальних положень конституційного устрою суспільства й держави, тому їх слід визнавати найвищою соціальною цінністю. Права, свободи й обов'язки є елементами правової сутності людини, що виявляється в її стосунках з іншими людьми, відносинах з громадськими та політичними інститутами, державою. Права людини виражають і гарантують певну міру свободи й відповідальності, яка є формальною, оскільки не повинна залежати від інших характеристик [27, с. 446]. Наведені твердження розкрито в положеннях Конституції України, де в статтях розлого віддзеркалено основоположні права й свободи людини відповідно до міжнародних документів, закріплено на найвищому юридичному рівні всі суб'єктивні права та обов'язки громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства.

Важливо, що в Основному Законі країни права і свободи людини та їхні гарантії визначено як вектор наповнення змісту і спрямованості діяльності держави, яка відповідає перед населенням за функціонування всієї публічної сфери. Зрештою, «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [40]. На жаль, доводиться констатувати, що окреслені конституційні положення здебільшого є формалізованими, тому на сучасному етапі адміністративно-правової реформи потрібно дієво провадити концепцію людиноцентризму в галузь публічного управління [41; 42], коли

державно-владну вертикаль буде перетворено на публічно-сервісну модель правозастосовної діяльності.

За переконанням О. Остапенка та В. Сергієнка, конституційні права і свободи – це закріплені в Конституції України та гарантовані державою можливості кожної людини самостійно обирати вид і міру своєї поведінки, користуватися наданими соціальними благами в особистих і суспільних інтересах. За змістом ці права диференціюють так [40; 43, с. 20–22; 44]:

1. Громадянські права – невіддільні та невідчужувані права й свободи, надані від народження. Вони є основою правового статусу й слугують для забезпечення автономії індивіда як члена громадянського суспільства, його юридичної захищеності від незаконного втручання (право на життя; право на повагу до гідності; право на вільний розвиток особистості; право на свободу та особисту недоторканність; право на недоторканність житла; право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; право на свободу думки й слова; право на свободу світогляду та віросповідання).

2. Політичні права закріплено правом людини мати змогу брати участь в управлінні державними й суспільними справами: право на свободу об’єднання в політичні партії та громадські організації; право на участь в управлінні державними справами; право на мирні зібрання; право на звернення до органів публічної влади.

3. Економічні права – це правові можливості людини й громадянина в галузі економіки, які гарантують участь в економічних відносинах і дозволяють задовільнити першорядні потреби: право власності; право на підприємницьку діяльність; право користування публічною власністю.

4. Соціальні права пов’язано із соціальними відносинами людини із суспільством, державою, колективами, іншими людьми: право на працю; право на страйк; право на відпочинок; право на соціальний захист; право

на житло; право на достатній життєвий рівень для себе й своєї сім'ї; право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

5. Культурні права зорієнтовано на реалізацію можливостей доступу до світової культури, її використання й участь у подальшому розвитку: право на освіту; свобода творчості; право на результати своєї інтелектуальної та творчої діяльності.

6. Екологічні права забезпечують людині безпечне для життя та здоров'я довкілля: право на безпечне для життя і здоров'я довкілля; право на вільний доступ до інформації про стан довкілля.

Усталені конституційні приписи про обов'язковість держави забезпечувати права й свободи особи в межах адміністративного законодавства практично реалізуються у відповідній діяльності компетентних органів публічної влади. Ці органи систематично послуговуються певним юридичним інструментарієм, реалізовують усі потрібні заходи й дії, приймають державно-управлінські та інші рішення, які спрямовано на ефективне гарантування повної та вчасної реалізації, захисту, охорони й відновлення основоположних суб'єктивних прав людини та громадянина, передбачених нормами міжнародного й національного права.

Упродовж останнього часу у вітчизняних наукових колах напрацьовано достатній обсяг опублікованих матеріалів, які стосуються проблематики з'ясування поняття, сутності й значення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина в різних галузях суспільного життя. З огляду на це важливо коротко проаналізувати відповідні наукові праці для визначення ступеня опрацювання окресленої тематики, а також вироблення авторської позиції в межах предмета нашого дослідження.

Під терміном «забезпечення» О. Андрійко й Л. Кисіль розглядають створення належних умов для здійснення чи гарантування охорони будь-яких суб'єктів публічного або приватного права від загрози або

небезпеки, а також тлумачать його як сукупність методів, засобів і заходів, потрібних для нормального функціонування певного об'єкта. Основними чинниками забезпечення прав і свобод громадян є юридичні гарантії та соціальні умови, у системі яких передбачено такі засоби забезпечення: 1) нормативно-правові засоби – це засвідчені нормами матеріального й процесуального права юридичні засоби забезпечення реалізації, охорони й захисту прав, свобод та обов'язків; 2) інституційно-організаційні засоби – державні інституції, які виконують функції і повноваження з організації та забезпечення реалізації, охорони і захисту прав, свобод і належного виконання обов'язків громадянина [45, с. 107].

За переконанням О. Гуміна і Є. Пряхіна, адміністративно-правове забезпечення варто сприймати в широкому та вузькому розумінях. У широкому розумінні – це впорядкування суспільних відносин державними органами, їхнє юридичне закріплення за допомогою правових норм, охорона, реалізація і розвиток. Вузьке тлумачення залежить від суспільних відносин, про які буде йтися. Його основними елементами є об'єкт і суб'єкт забезпечення; норми адміністративного права; адміністративно-правові відносини та їхній зміст; гарантії, заходи, засоби, форми й методи забезпечення [46, с. 49]. Загалом основними ознаками адміністративно-правового забезпечення є такі позиції [47, с. 10]:

а) виражає різновид правового регулювання, коли відносини між суб'єктами адміністративного права набувають відповідної правової державновладної форми;

б) здійснюється за допомогою адміністративно-правових засобів, що гарантують його ефективність та дозволяє довести відповідні норми адміністративного права до їхньої повноцінної реалізації, зокрема в примусовому;

в) конкретне й цілеспрямоване, оскільки завжди пов’язане з реальними відносинами в публічній сфері й спрямоване на задоволення інтересів усіх суб’єктів адміністративного права.

На сьогодні українські вчені напрацювали низку монографічних досліджень за певними напрямами правозастосування, у яких розглянуто питання здійснення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод конкретних категорій осіб або сфер реалізації. Зазначимо, що наразі не існує одностайної думки щодо вказаної тематики. Науковці по-різному трактують дефініцію поняття «правове забезпечення» та його зміст з позиції адміністративного права, що зумовлено не лише особливостями напрямів та повнотою здійснення державно-владних повноважень конкретних публічних органів і специфікою їхньої службової відповідальності, а й вибором науково-дослідного інструментарію, яким послуговуються автори новітніх монографій та дисертацій. Таке різноманіття думок позитивно впливає на розвиток вітчизняної науки, що дозволяє більш широко й творчо підійти до розв’язання низки проблем, зокрема й адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ.

З огляду на завдання нашого дослідження не вважаємо за доцільне вдаватися до полеміки щодо сутнісного наповнення викладених нижче наукових положень, а зупинимося лише на їхніх найбільш вагомих аспектах. Дехто з учених формально підходить до розкриття категорії «адміністративно-правове забезпечення», окреслюючи його лаконічно, без конкретних уточнень. Наприклад, К. Крохмальська вказує, що у такому разі йдеться про діяльність суб’єктів публічної адміністрації, урегульовану нормами адміністративного права, яку спрямовано на реалізацію правового статусу певних осіб [48, с. 169]; Б. Мельниченко кваліфікує її як сукупність інституційно-правових і діяльнісних засобів щодо реалізації та захисту прав і свобод людини й громадянина у відповідній галузі [49, с. 22].

У своїх авторських висновках Ю. Козаченко більш широко підходить до трактування поняття, називаючи його цілеспрямованим владно-організаційним впливом публічної влади в межах її повноважень на впорядкування суспільних відносин, створення надійних умов для реалізації прав і свобод особи, їхнього гарантування, захисту й охорони [50, с. 17]. Водночас І. Сухан визначає такий вид правового забезпечення як внутрішньо узгоджену цілісну систему нормативних та інституційних гарантій, методів і форм, а також діяльність уповноважених суб'єктів владних повноважень з питань створення належних і потрібних умов для забезпечення реалізації та захисту прав населення [51, с. 32].

Інші науковці загалом підтримують наведені вище погляди. Зокрема, Т. Корж-Ікаєва наголошує на сукупності адміністративно-правових заходів і засобів, спрямованих на створення певних умов для ефективної реалізації, охорони, захисту й відновлення порушених прав і свобод громадян та громадянина. У цьому контексті основними ознаками є сукупність правових заходів і засобів; система гарантій, спрямованих на створення дієвих умов забезпечення прав і свобод; створення умов для реалізації прав і свобод, їхню охорону, захист і відновлення; регулювання прав, свобод, інтересів переважно нормами конституційного та адміністративного права [52, с. 9].

Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян К. Степаненко окреслює як регламентовану нормами законодавства діяльність публічної влади, зміст якої полягає у створенні правовими засобами умов для реалізації, охорони й захисту прав громадян. Таке забезпечення має внутрішній та зовнішній напрями, де важливим чинником є реалізація норм міжнародно-правових актів, що регулюють використання юридичних засобів владними інституціями [53, с. 15]. З огляду на сказане можна простежити тенденцію щодо розуміння адміністративно-правового забезпечення прав і свобод громадян як регламентованого адміністративним законодавством систематичного і

цілеспрямованого державно-владного організаційного та управлінського впливу уповноважених суб'єктів владних повноважень із застосуванням ними сукупності адміністративно-правових засобів з метою створення оптимальних умов для ефективної реалізації, охорони, захисту та розвитку конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Насамкінець звернемося до найновіших монографічних досліджень українських учених-адміністративістів, які у своїх наукових працях розглянули питанням реалізації механізму адміністративно-правового забезпечення в окремих галузях здійснення публічного адміністрування. У такий спосіб можна краще та глибше зрозуміти взаємозв'язок загальнотеоретичних підходів щодо аналізованої проблематики з реальним станом речей у відповідній сучасній правозахисній практиці на конкретних прикладах.

Для В. Новак адміністративно-правове забезпечення виробництва й обігу органічної продукції в Україні є сферою суспільних відносин, які визначать вплив норм адміністративного права на забезпечення людей невіддільним правом на якісну й безпечну їжу в належних нормах споживання, що здійснюється через уточнення розвитку норм Конституції України щодо первинної цінності людини [54, с. 16]. Під адміністративно-правовим забезпеченням вищої юридичної освіти О. Яра розглядає систему засад, інструментів і процедур публічного адміністрування нормативного й організаційного впливу норм адміністративного права, які розвивають та уточнюють цінності ЄС, стандарти Болонського процесу, конституційні норми, що визначають теоретико-правові засади функціонування вищої освіти з метою створення належних умов для реалізації студентами права на якісну вищу освіту та інших їхніх прав й інтересів, публічного інтересу держави й суспільства загалом [55, с. 59–60].

На думку А. Кудін, за напрямом патентної діяльності в Україні, правове забезпечення – це засади та інструментарій адміністративної

діяльності загальних і спеціальних суб'єктів публічної адміністрації, що реалізується на основі норм адміністративного права в процесі виконання розпорядчої діяльності, надання спеціальних публічних послуг і виконавчої діяльності щодо ефективної правової охорони об'єктів права промислової власності та створення надійних умов на всьому циклі патентної діяльності [56, с. 8]. Ця теза є особливо цікавою та актуальною, оскільки в наукових розвідках нечасто трапляються згадки про публічні послуги в контексті забезпечення суб'єктивних прав особи. Саме публічно-сервісна діяльність є основою людиноцентрованого підходу в сучасному адміністративному праві та вимогою цивілізованого світу.

Окрім того, на особливу увагу заслуговують наукові праці Г. Лук'янова та О. Пащинського, у яких з'ясовано зміст та окреслено особливості адміністративно-правового забезпечення здійснення громадського контролю та координації суб'єктів протидії корупції. Нині однією з першорядних проблем публічного адміністрування в Україні, які потребують негайного подолання, є неналежна прозорість і відкритість функціонування органів виконавчої влади, а також значна кількість корупційних ризиків у діяльності посадових і службових осіб. Лише розвинуті та дієві інститути громадянського суспільства, які здійснюють постійний ефективний контроль за діями посадовців, прийнятими ними державно-управлінським рішеннями, що реалізують свої владні повноваження виключно з публічних інтересах, є запорукою повноправного входження нашої країни до демократичної європейської спільноти.

З цієї позиції правовим забезпеченням громадського контролю слід уважати регламентовану адміністративним законодавством діяльність суб'єктів державно-владних повноважень, спрямовану на гарантування функціонування, розвиток і охорону суспільних відносин у сфері органів місцевого самоврядування через вчинення публічних організаційно-правових і розпорядчих дій для виконання завдань та реалізації цілей

громадського контролю [57, с. 189]. Тоді як адміністративно-правове забезпечення координації суб'єктів протидії корупції – це підтримка за допомогою адміністративно-правових засобів оптимальних умов для здійснення владного впливу на організацію взаємодії суб'єктів протидії корупції, що здійснюється під організаційним керівництвом суб'єкта, наділеного повноваженнями впорядковувати й узгоджувати діяльність антикорупційних інституцій, розподіляти їхні ролі відповідно до компетенції та усувати можливість дублювання повноважень різних відповідних суб'єктів, для виявлення, попередження, припинення, розслідування й розкриття корупційних правопорушень [58, с. 5].

Провідні науковці України впродовж трьох десятиліть плідної праці дійшли висновку про нерозв'язаність до кінця проблеми забезпечення прав людини як здійснюваного шляхом правових засобів упорядкування суспільних відносин, їхнього юридичного закріплення, охорони й розвитку. Адміністративне право відрізняється від правової системи європейських країн за своїм змістом і цільовою спрямованістю: у країнах ЄС його зорієнтовано на забезпечення прав та інтересів громадян, їхній ефективний захист, а в Україні – на задоволення потреб держави, публічної влади [47, с. 9].

Первинну концепцію пріоритетності забезпечення прав і свобод людини державою започатковано в положеннях Конституції України й у подальшому розвинено у вітчизняній адміністративно-правовій доктрині як систему основоположних ідей, поглядів, засад, підходів, уявлень адміністративного права та його розвитку, які є теоретичним підґрунтям для функціонування всієї вертикалі державної влади [59; 60]. З огляду на це постає нагальна потреба в розвитку людиноцентричної ідеології в галузі сучасного публічного управління з переходом від теоретико-правових напрацювань до реалізації в повсякденній практичній діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

У короткому викладі цей підхід започаткував В. Авер'янов [61; 62], а наступні покоління науковців достатньо розвинули його [63; 64]. За цим підходом передбачено, що обов'язок держави полягає в соціально-сервісній зорієнтованості, тобто в пріоритеті має бути всебічне й повне забезпечення прав, свобод і законних інтересів в адміністративно-правових відносинах. Завдання концепції полягає в соціально-правовій трансформації укладів існування держави, унаслідок чого люди стануть незалежними, самостійними особистостями; зміні громадської думки щодо їхньої другорядності в державному механізмі; сприянні впровадження норм адміністративного права, які зобов'язуватимуть владу дослухатися до законних інтересів громадян, стати спільним щаблем між верховенством права і його реалізацією [65, с. 7–8]. Як бачимо, людиноцентричний підхід у публічному адмініструванні передбачає розвиток і стале існування демократичних принципів «служіння» держави громадянам, надання якісних адміністративних послуг для гарантування ефективного функціонування всіх структурних елементів адміністративно-правового механізму забезпечення суб'єктивних прав особи.

Людиноцентричну концепцію із загальної науково-теоретичної позиції поступово закріпили у вітчизняній доктрині адміністративного права й визначили складником державної політики України з питань прав людини і функціонування правоохоронних органів. Згодом завдяки суттєвим інституційним й нормативно-правовим трансформаціям [66], які зумовлено проведенням декількох етапів адміністративно-правової реформи, відповідні керівні ідеї було віддзеркалено в законодавстві, правотворчій та правозастосовній діяльності органів публічного влади.

Передовсім спостерігається пряма кореляція ефективності реалізації етапів адміністративно-правової реформи в Україні зі ступенем охоплення людиноцентризмом сфери правового забезпечення суб'єктивних прав особи суб'єктами публічної адміністрації. Окреслені реформаційні

процеси тривають і сьогодні, однак після проголошення державного суверенітету нашої країни в 1991 р. минуло принаймні три основні її періоди.

Перший період (1992–2004 рр.) – віддзеркалено в кардинальному переосмисленні місця й ролі публічного управління незалежної держави в суспільстві порівняно з попередньою адміністративно-командною системою радянського періоду. Сформовано нову систему діяльності органів виконавчої влади, у якій почали поступово й складно впроваджувати конституційні приписи щодо обов'язковості забезпечення прав і свобод громадянина. Особлива роль у цих процесах належала сформованій Концепції адміністративної реформи в Україні, затвердженій указом Президента України від 22.07.1998 № 810/98. Також важливі функції виконали інші нормативно-правові акти, у якими розвинуто її положення.

Другий період (2005–2014 рр.) характеризується стрімким розвитком адміністративного законодавства, у якому визначено першорядні завдання й пріоритети публічної влади в питаннях реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина. Варто визнати, що визначальними чинниками цього історичного етапу стали Кодекс адміністративного судочинства України, Закони України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», «Про доступ до публічної інформації», Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 № 1035-р та масштабна реорганізація центральних органів виконавчої влади України у 2010–2011 рр. Утвердження стабільності й ефективності функціонування відповідного механізму адміністративно-правового забезпечення відбулося через упровадження дієвих юридичних інструментів судового та позасудового оскарження неправомірних дій, рішень посадових осіб, гарантування прозорості та відкритості їхньої

діяльності, а також сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства як головних суб'єктів громадського контролю в сфері публічного адміністрування.

Третій період (2015 р. – дотепер) закріпив і розвинув здобутки після підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014, коли наша країна прийняла остаточне рішення щодо проєвропейського майбутнього з повноправним членством в ЄС. Чіткі вимоги європейських партнерів стосовно важливості термінового упорядкування адміністративного законодавства України до вимог їхнього правового поля значно розвинули інститут правового забезпечення суб'єктивних прав особи. У цей період схвалено стратегії реформування державного управління та подальшої оптимізації системи органів виконавчої влади, національні стратегії у сфері прав людини й сприяння розвитку громадянського суспільства; затверджено концептуальні засади реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади. Також на особливу увага заслуговує розвиток антикорупційного законодавства, створення низки нових державних органів у цій галузі, а також реформування органів поліції, прокуратури, СБУ та інших правоохоронних і правозахисних органів.

1.2. Адміністративно-правовий статус, система і функції Служби безпеки України

Пріоритетність функціонування відповідно до базових міжнародно-правових стандартів і конституційних приписів щодо гарантування утвердження, реалізації, охорони й захисту суб'єктивних прав осіб, їхніх законних інтересів є підґрунтям діяльності всіх вітчизняних органів публічної влади. Держава створює в суспільстві безпечний режим максимального сприяння належному стану соціальної життєдіяльності та

розвитку кожного індивіда завдяки системі своїх усталених компетентних інституцій.

У межах повноважень, передбачених чинним законодавством, державні органи досить своєрідним способом за формами й методами, застосовуючи найрізноманітніший правовий інструментарій, виконують окреслені вище завдання, що специфічно виражається в адміністративній діяльності. Зокрема, структурні підрозділи, службові та посадові особи СБУ як суб'єкти владних повноважень наділені відповідним правовим статусом, який за певних обставин безпосередньо чи опосередковано спрямовано на базове забезпечення найбільш ефективного функціонування механізму адміністративно-правового забезпечення основоположних прав і свобод людини та громадянина.

У загальнотеоретичному сенсі правовим статусом уважають сукупність усіх прав, обов'язків і законних інтересів суб'єктів права, коли для кожної особи він індивідуальний. У науці розрізняють два статуси громадян: конституційний, за яким усі мають однакові основні права й свободи, і спеціальний, пов'язаний з різними природними й правовими чинниками, що зумовлюють їхні особливості, зокрема це особи, які перебувають на певній посаді, займаються певним видом діяльності. Наприклад, статус державного службовця, статус пенсіонера та ін. [27, с. 343]. На думку А. Завального та О. Колодія, державу пов'язано правами та свободами людини, що передбачає юридичну рівність громадянина й державних органів, їхню взаємну відповідальність, стабільний правовий статус особи та наявність ефективного механізму забезпечення прав і свобод особи [14, с. 202]. Така позиція ще раз підтверджує, що основним структурним елементом демократичного устрою країни, починаючи з теоретичного підґрунтя, є дотримання принципу верховенства права в діяльності суб'єктів владних повноважень. У своєму правовому статусі публічна влада й громадяни є

рівноправними, де значущим стає людиноцентрований підхід у відповідних правовідносинах.

У правовому статусі закріплено правове становище фізичних і юридичних осіб у певній системі суспільних відносин та об'єднано такі складники: правові норми й принципи, що встановлюють цей статус; правосуб'єктність; основні права, свободи й обов'язки; правові принципи й правові гарантії; законні інтереси; громадянство або інший зв'язок з державою чи стосунок до неї; юридичну відповідальність [14, с. 202]. Як бачимо, права, свободи й обов'язки є важливим складником правового статусу фізичної особи. Базовими для них є такі ціннісні ідеї: ніхто не має права відчужувати природні права, а забезпечення їх реалізації, охорони й захисту – обов'язок сучасної держави; свобода особи полягає в можливості робити все, що не завдає шкоди іншим; межі свободи може визначати закон, а право мірою свободи; обмеження прав можливе виняткова для сприяння досягненню добробуту в демократичному суспільстві та заборони використання свободи на шкоду суспільству, державі, співгромадянам [15, с. 276–277].

Зміст правового статусу набуває особливих рис у межах адміністративного права, у якому вирішальне значення має наявність та широта певних державно-владних повноважень і компетенції, приналежність до сфери публічного чи приватного права, форми, види і міра вираження адміністративної правоздатності та дієздатності. Загалом учасниками адміністративно-правових відносин можуть бути індивідуальні особи та їхні колективи (громадяни, особи без громадянства, іноземці, громадські організації), а також юридичні та фізичні особи публічного сектору (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їхні службові та посадові особи, інші суб'єкти публічної адміністрації).

Відповідно до теорії адміністративного права учасниками правових відносин є конкретні сторони, які мають юридичні обов'язки й права в

галузі публічного управління, передбачені адміністративно-правовими нормами, і можуть практично їх реалізувати. Суб'єктом відповідних правовідносин є фактичний носій правових зв'язків, а суб'єктом адміністративного права є потенційний претендент на таку участь. Особі потрібно бути потенційно здатним носієм суб'єктивних прав і обов'язків, щоб її визнали таким претендентом, тобто йдеться про наявність адміністративної правосуб'єктності [67, с. 113]. У публічному управлінні правосуб'єктність індивідуальних суб'єктів має загальні й специфічні ознаки, що дозволяє їх виокремлювати. З огляду на це розмежовують загальну (статус громадян) та спеціальну адміністративну правосуб'єктність індивідуальних суб'єктів адміністративного права. Зокрема, В. Галунько й О. Кузьменко окреслюють статуси членів адміністративних колективів, суб'єктів адміністративної опіки, суб'єктів дозвільної системи, жителів територій з особливим адміністративно-правовим режимом та ін. [68, с. 140].

У нашому дослідженні важливо з'ясувати сутність та зміст правового статусу саме суб'єктів публічної адміністрації. Актуально розглянути правосуб'єктність органів державної влади – юридичних осіб публічного права, а також їхніх посадових осіб – фізичних осіб зі спеціальним статусом. Зокрема, адміністративна правоздатність органів публічної влади виникає водночас з утворенням і визначенням компетенції. При цьому вони зобов'язані вступати в адміністративно-правові відносини, які виконують функції основного засобу практичної реалізації належної їм компетенції. Обсяг і зміст такої правоздатності визначають чинні законодавчі акти й ухвалені на їхній основі акти публічного управління, у яких представлено відповідні норми адміністративного права [68, с. 139].

У вітчизняному правовому полі й наукових доробках й донині повністю не розв'язано проблему юридичної відповідальності юридичних осіб. Загалом підтримуємо позицію науковців, які засвідчують значні

зрушення в цій сфері після прийняття Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ). У ньому окреслено першорядне завдання адміністративного судочинства, що полягає в розв'язанні судом спорів у сфері публічно-правових відносин для ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб від порушень, які можуть вчинити суб'єкти владних повноважень [69]. З огляду на викладене, адміністративна деліктоздатність органів публічної влади загалом має з'являтися разом з набуттям їх правоздатності. Правоздатність регулює обсяг та межі компетенції, за повноту реалізації якої представник публічної адміністрації може мати певний вид юридичної відповідальності за передбаченою законодавством процедурою.

Уважаємо, що в тлумаченні змісту й меж діяльності суб'єктів публічної адміністрації найбільш доречною є позиція В. Бевзенка та Р. Мельника, які пропонують ураховувати такі критерії [70, с. 171–184]: 1) цільовий компонент формується на підставі мети й завдань діяльності й визначає основну спрямованість суб'єкта, обумовлює його назву, обсяг повноважень; створює внутрішню організацію структури, зокрема за його вимогою організовують департаменти, управління, відділи, відділення, посади, розробляють їхні повноваження, завдання тощо; 2) організаційно-структурний компонент забезпечує ефективне й оперативне виконання сформульованої мети й завдань; окреслює внутрішній устрій суб'єкта публічної адміністрації та його зовнішню організаційну форму для повсякденного функціонування; 3) функціональний компонент окреслює вимоги до компетенції суб'єкта публічної адміністрації та об'єднує такі елементи: функції – основні види діяльності суб'єкта, що визначають зміст його роботи; адміністративні повноваження – сукупність прав та обов'язків, які він може можливість використовувати та яких важливо дотримуватися в процесі реалізації своїх основних функцій.

Схожі положення М. Карпенко застосовує для з'ясування суті правового статусу органів СБУ. На думку вченого, цей статус є

сукупністю закріплених у чинному законодавстві предметів відання, повноважень, гарантій діяльності та відповідальності, які дозволяють їм бути учасниками правових відносин у сфері забезпечення державної безпеки. У його структурі передбачено цільовий блок, у якому юридично закріплено мету створення й завдання органу; організаційний блок віддзеркалює нормативне регулювання порядку організації діяльності органів СБУ, їхню внутрішню структуру, кадровий склад, підпорядкованість тощо; компетенційний блок, що складається із сукупності владних повноважень щодо певних предметів відання СБУ [71, с. 145]. На наш погляд, автор, з одного боку, фактично не розкрив жодної специфічної ознаки функціонування СБУ, послуговуючись загальнонауковими підходами до правового статусу державних органів, але з іншого – доречно опосередковано закцентував на її універсальності, що сприяє успішному розробленню галузі з урахуванням усталених теоретико-правових конструктів.

Окремо зауважимо, що рушійною силою всіх органів державної влади, особливо її виконавчого складника, є посадові й службові особи. Їх наділено загальним правовим статусом, як усіх громадян, а також спеціальним – за допомогою наданої їм державою компетенції реалізують свої організаційно-правові, розпорядчі, контрольні й інші повноваження в межах діяльності відповідного суб’єкта владних повноважень.

У законодавстві України засвідчено, що державна служба – це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність для практичного виконання завдань і функцій держави щодо забезпечення реалізації та аналізу державної політики й підготовки пропозицій стосовно її формування; забезпечення виконання нормативно-правових актів; надання адміністративних послуг; здійснення державного нагляду, контролю за дотриманням і виконанням законодавства; управління державними фінансовими ресурсами; управління персоналом державних органів; реалізації інших повноважень державного органу. Державні

службовці є українськими громадянами, які перебувають на посаді в органах державної влади, одержують заробітну плату коштом державного бюджету, виконують повноваження, пов’язані з реалізацією завдань і функцій таких інституцій, дотримуються принципів державної служби [72]. Водночас співробітники правоохоронних органів мають відповідати додатковим суттєвим вимогам: професійним і тим, що стосуються фізичних, психологічних та інших індивідуальних рис особи.

Безпосередньо в питаннях визначення й закріплення сутності та змісту правового статусу, окреслення завдань, повноважень та напрямів діяльності системи СБУ на сьогодні напрацьовано низку вітчизняних законодавчих та інших нормативно-правових актів. Протягом останнього часу багато українських учених розробляли окреслену проблематику, яка не втрачає своєї актуальності в перманентних умовах складного розвитку нашої держави й становлення громадянського суспільства.

У процесі аналізу відповідних наукових публікацій останнього десятиліття з’ясовано те, що в цих працях охоплено значну кількість прикладних напрямів і сфер функціонування органів та підрозділів СБУ, однак вони є не системними й розпорошеними, також це підтверджує незначна кількість новітніх та досить актуальних у сучасних реаліях монографічних праць. Зокрема, варто згадати дослідження, які виконали такі автори: А. Кумейко «Адміністративно-правовий статус Служби безпеки України у системі суб’єктів протидії злочинності» (2016) [73], А. Носач «Адміністративно-правові форми діяльності Служби безпеки України з протидії тероризму» (2017) [74], С. Чумаченко «Адміністративно-правовий статус суб’єктів забезпечення національної безпеки України» (2017) [75], С. Пономарьов «Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України» (2018) [76], І. Осипчук «Адміністративно-правові засади діяльності Служби безпеки України як суб’єкта забезпечення критичної інфраструктури» (2021) [77].

Профільними законодавчими актами у цьому разі є Закони України «Про Службу безпеки України» та «Про національну безпеку України», у яких закріплено організаційно-правову базу національного сектору безпеки і оборони, у складі якого перебуває СБУ – державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку з дотриманням прав і свобод людини й здійснює протидію розвідувально-підривній діяльності; боротьбу з тероризмом; контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу й територіальної цілісності, оборонного та науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; охорону державної таємниці [78]. Очевидно, що в межах визначеної законодавством компетенції СБУ виконує основні завдання із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, інтересів держави та суспільства, прав і свобод громадян від розвідувально-підривної діяльності, а також попереджає, виявляє, припиняє кримінальні правопорушення безпеки людства, тероризму, інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [79].

Більшість науковців і фахівців указує, що одним з важливих напрямів реалізації правоохоронної функції держави є забезпечення безпеки людини, суспільства й держави загалом, через досягнення стану правової захищеності життєво важливих публічних і приватних інтересів. У системі відповідних суб'єктів владних повноважень важливе місце посідає СБУ. Актуальність ефективної діяльності цієї правоохоронної структури не викликає жодних сумнівів, оскільки саме якість виконання покладених на неї обов'язків із забезпечення державної безпеки України підтверджує стан правового та демократичного розвитку нашої держави, рівень дотримання інтересів держави, прав і свобод громадян [80, с. 105–106; 81, с. 26; 82, с. 130].

З огляду на викладене можна побачити стійку тенденцію визнання СБУ однією з основних публічних інституцій, яка реалізує правоохоронну функцію держави у сфері захисту державної безпеки. Безумовно, таке твердження є аксіомою, однак попри численні тлумачення в законодавстві та наукових працях її важливої ролі у процесах юридичного забезпечення суб'єктивних прав особи в сучасній науці адміністративного права цей аспект поки що другорядний, тому його не досліджено належним чином.

Переважно зосереджують увагу на питаннях дотримання прав і свобод людини та громадянина [83], коли йдеться про те, що органи й співробітники СБУ повинні поважати гідність людини та виявляти до неї гуманне ставлення, не допускати розголошення відомостей про особисте життя людини. У виняткових випадках для припинення й розкриття державних злочинів окремі права та свободи особи можна тимчасово обмежити в порядку й межах, визначених законами [79]. Окрім того, учені наголошують на забезпеченні прав щодо соціального й правового захисту військовослужбовців і працівників СБУ [84].

За нашим переконанням, підтверджують положення Конституції України, усі без винятку державні органи є складниками юридичного механізму забезпечення прав і свобод людини та громадина, роблять свій внесок у його реалізацію в межах наданої компетенції. Публічна влада має дотримуватися прав на внутрішньоорганізаційному рівні, однак насправді ж йдеться лише про вузьке сприйняття наведених процесів. Як зазначає О. Шмоткін, СБУ є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку. Вона є складником національної безпеки [85, с. 450], основний об'єкт якої – права та свободи людини й громадянина [86, с. 270]. З огляду на це органи й співробітники цієї спеціальної служби не лише охороняють суб'єктивні права громадян під час виконання правоохоронних функцій, гарантують їх дотримання у своїй правозастосовній діяльності, а й сприяють практичній реалізації інших

елементів такого юридичного механізму. Лише за повного забезпечення державної безпеки без прихованих загроз і ризиків можна створювати належні умови для реалізації міжнародно-правових стандартів прав людини.

Керівництво діяльністю СБУ, її центральним управлінням здійснює Голова СБУ, який персонально відповідає за виконання завдань цього державного органу. За Конституцією України Верховна Рада України має повноваження затверджувати загальну структуру, чисельність СБУ, за поданням Президента України визначати її функції, призначати на посаду та звільняти з посади її керівника. Президент України вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду й звільнення Голови СБУ, який за посадою перебуває в складі Ради національної безпеки і оборони України [40].

У положеннях Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» визначено, що СБУ є координаційним органом з питань національної безпеки й оборони при Президентові України. У її основних функціях передбачено внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад державної політики у відповідній сфері; координацію та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в мирний час, в умовах воєнного або надзвичайного стану та внаслідок виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України [87]. Апарат Голови СБУ оперує організаційними питаннями, уживає заходів для планування роботи та доведення до відома співробітників СБУ прийнятих рішень керівника та її колегіальних органів.

У системі СБУ функціонують Центральне управління СБУ, підпорядковані йому регіональні органи, органи військової контррозвідки, військові формування, навчальні, науково-дослідні та інші заклади СБУ. Структуру цього державного органу подамо за такими ланками [79; 88]:

– центральна керівна ланка – Центральне управління СБУ;

– регіональна ланка – обласні управління СБУ, їхні міжрайонні, районні й міські підрозділи; органи й підрозділи СБУ на державних стратегічних об’єктах і територіях, у військових формуваннях;

– спеціалізована ланка – Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах СБУ; Центр спеціальних операцій боротьби з тероризмом, захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів (Центр спеціальних операцій «А»); Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки;

– науково-дослідна й навчальна ланка – Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБУ; Національна академія СБУ; Інститут підготовки юридичних кадрів для СБУ Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

– профільна ланка – Військово-медичне управління СБУ; Об’єднаний центр з координації пошуку та звільнення незаконно позбавлених волі осіб унаслідок агресії проти України; Галузевий державний архів СБУ.

Центральне управління СБУ – центр розроблення та прийняття стратегічних рішень з питань, які належать до компетенції відомства, що відповідає за стан державної безпеки, координує і контролює діяльність інших органів СБУ [89, с. 93–94; 90; 91, с. 70]. У його складі передбачено апарат Голови СБУ та функціональні підрозділи, зокрема департаменти контррозвідки; захисту національної державності; контррозвідувального забезпечення об’єктів критичної інфраструктури, протидії фінансуванню тероризму; охорони державної таємниці; контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки; з протидії системним загрозам управлінню державою; боротьби з тероризмом; захисту учасників судочинства й працівників правоохоронних органів; оперативно-технічних заходів; слідчий; інформаційно-аналітичного, правового, фінансового, кадрового, медичного та інших видів забезпечення оперативно-службової діяльності СБУ.

Окрім того, Центральне управління СБУ виконує правотворчу та інформаційно-аналітичну роботу, видаючи обов'язкові до виконання в системі СБУ внутрішньовідомчі адміністративно-правові акти (положення, накази, розпорядження, інструкції тощо), а також вносить Президентові України пропозиції щодо потреби у виданні юридичних актів зі збереження державної таємниці в органах публічного управління, фізичними та юридичними особами.

У кожному регіоні України, за винятком тимчасово окупованих територій, функціонує територіальний підрозділ СБУ, однак його розміщення й компетенція можуть не збігатися з адміністративно-територіальним поділом. Наприклад, Головне управління СБУ у Донецькій та Луганській областях дислокується в м. Краматорську, Головне управління АР Крим – у м. Херсоні. За потреби такі підрозділи створюють на важливих державних стратегічних об'єктах і територіях, у військових формуваннях [88] для найкращого контррозвідувального захисту інтересів держави в оборонно-промисловому та паливно-енергетичному комплексах, охороні державної таємниці тощо. Керівників територіальних підрозділів за вмотивованим поданням Голови СБУ призначає на посаду й звільняє з посади Президент України.

У своїй оперативно-службовій діяльності регіональні органи СБУ є незалежними від органів місцевої влади, посадових осіб, партій і рухів. Водночас відповідно до положень Законів України «Про Службу безпеки України», «Про місцеве самоврядування в Україні» [92], «Про місцеві державні адміністрації» [93] за потреби вони можуть з ними взаємодіяти й координувати свою роботу. Зокрема, начальників регіональних органів СБУ призначають з відома голови місцевої державної адміністрації, узгоджують проведення спільних заходів на місцях, а органи місцевого самоврядування зобов'язані сприяти діяльності органів і підрозділів СБУ, налагоджувати їхні житлові та інші соціально-побутові питання, за можливості забезпечувати транспортом і зв'язком та ін.

Спеціалізовані структурні елементи системи СБУ є важливими в забезпеченні державної безпеки України. Зокрема, Антитерористичний центр є постійно діючим органом при СБУ, який на виконання вимог Закону України «Про боротьбу з тероризмом» координує діяльність суб'єктів боротьби з тероризмом у запобіганні терористичним актам щодо державних діячів, критичних об'єктів життєзабезпечення населення, об'єктів підвищеної небезпеки; актам, що загрожують життю й здоров'ю значної кількості людей, та їх припиненні. Центр очолює керівник, якого Президент України призначає із числа заступників Голови СБУ та звільняє від виконання обов'язків. У складі центру є Міжвідомча координаційна комісія та штаб, а також координаційні групи та їх штаби, створені при регіональних органах СБУ [94].

Центр спеціальних операцій боротьби з тероризмом, захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів виконує такі завдання: припиняє терористичні акти і протидіє незаконним збройним формуванням, терористичним організаціям, розвідувально-диверсійним групам іноземних держав; забезпечує проведення СБУ оперативно-розшукових, контррозвідувальних заходів, процесуальних дій; бере участь у здійсненні державної охорони органів державної влади та посадових осіб, а також забезпечує безпеку працівників СБУ, органів системи Управління державної охорони України та їх близьких родичів; сприяє забезпеченню режиму воєнного та надзвичайного стану в разі їхнього оголошення [88]. Під захист спецпідрозділу беруть учасників кримінального судочинства, з-поміж яких працівники судів, свідки, інші особи. Рішення про їх охорону приймають органи прокуратури. Усі організаційно-правові питання в цій сфері реалізують у межах Законів України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [95], «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [96].

Сьогодення чітко засвідчує, що стрімкий науково-технічний прогрес, поєднаний із постійними загрозами національній безпеці від росії в інформаційному просторі, вимагає від СБУ та інших уповноважених органів державної влади належного забезпечення кібербезпеки України. Для цього прийнято базовий Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [97] та створено Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки, завдання якого полягають у протидії кіберрозвідці, кібертероризму і кібершпигунству завдяки систематичному здійсненню комплексу відповідних контррозвідувальних й оперативно-розшукових заходів.

Важливе місце в більшості сфер державного й суспільного життя посідає освіта й наука, де напрям забезпечення національної безпеки жодним чином не є винятком. Для формування професійного й умотивованого кадрового складу створено Національну академію СБУ та Інститут підготовки юридичних кадрів для СБУ Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Випускники цих закладів вищої освіти здобувають якісні знання, виробляють широкі практичні вміння та навички, потрібні для повноцінного проходження служби в лавах СБУ. Курсанти й студенти вчаться протидіяти не лише наявним, але й потенційним загрозам національній безпеці. Правовою основою діяльності зазначених установ є Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» та низка інших нормативно-правових актів [66], що врегульовують не лише загальні питання надання освітніх послуг, а й законодавчий масив правоохоронного спрямування.

Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБУ є державною спеціалізованою експертною науково-дослідною установою, яка організовує наукову, науково-технічну, науково-організаційну, судово-експертну діяльність, виконує функції експертної служби СБУ, забезпечує виготовлення спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації і спеціальної техніки

та бере участь у їх упровадженні. Основними завданнями наукової установи є створення, виготовлення й участь у впровадженні спеціальної техніки та відповідних спеціальних технічних засобів для потреб СБУ, інших суб'єктів сектору безпеки й оборони; судово-експертне забезпечення діяльності підрозділів й органів СБУ, інших правоохоронних органів і суду; здійснення ідентифікації товарів у галузі державного контролю; випробування, спеціальні дослідження, науково-технічна експертиза спеціальної техніки, оцінка відповідності технічних засобів [88].

Правовий статус науково-дослідної установи визначено чималою кількістю нормативно-правових актів [66], де особливо важливими є Закони України «Про судову експертизу», «Про державну таємницю», «Про науково-технічну інформацію», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про стандартизацію», «Про технічні регламенти та оцінку відповідності».

Також у структурі СБУ перебувають інші вузькопрофільні підрозділи, органи та установи, які виконують низку істотних, притаманних тільки їм завдань. Зокрема, Військово-медичне управління СБУ є організаційно-методичним центром, який контролює роботу всіх військово-медичних підрозділів, а також базовим лікувально-профілактичним закладом, що організовує профілактику й забезпечує реабілітацію хворих співробітників; Об'єднаний центр з координації пошуку та звільнення незаконно позбавлених волі осіб внаслідок агресії проти України – звільнення полонених військовослужбовців і цивільних осіб, яких незаконно позбавлено волі внаслідок агресії проти нашої країни, повернення незаконно депортованих дітей і дорослих осіб; Галузевий державний архів СБУ – значна частина відкритого архіву колишнього КДБ СРСР, де розміщено всі документи радянського періоду.

Виконавчо-розпорядчу діяльність публічних органів, регулює законодавство, а фактичну реалізацію їхніх цілей, завдань і функцій, які

відбито в комплексі дій, заходів та управлінських рішень, здійснюють на виконання вимог норм адміністративного права через адміністративно-нормотворчу й адміністративно-правозастосовну діяльність суб'єктів владних повноважень. Так само, як будь-який державний орган, СБУ виконує внутрішню й зовнішню адміністративну діяльність із застосуванням у межах своєї компетенції сукупності спеціальних юридичних форм і методів регулювання. Внутрішню діяльність спрямовано на чітке впорядкування відомчої системи й управління нею зсередини, у зовнішній діяльності передбачено забезпечення адміністративно-правового регулювання реалізації, охорони й захисту суспільних відносин, учасниками яких є непідконтрольні суб'єкти. За такої діяльності також важливе значення має організація здійснення взаємодії органів і співробітників СБУ з іншими компетентними публічними органами, правоохоронними органами, громадянами, тощо.

Як зауважує М. Карпенко, адміністративна діяльність СБУ загалом передбачає врегульовану нормами адміністративного права специфічну, виконавчо-розпорядчу, державно-владну діяльність уповноважених на це органів та підрозділів з організації та здійснення захисту інтересів держави, прав громадян, забезпечення національної безпеки, охорони державної таємниці, попередження та припинення правопорушень, які безпосередньо створюють суттєву загрозу важливим інтересам України [98, с. 119]. За тлумаченням В. Пузирного, адміністративна діяльність СБУ є врегульованою адміністративним правом державно-владною, підзаконною, організаційно-розпорядчою діяльністю, зорієнтованою на виконання завдань і упорядкування внутрішньосистемних відносин, спрямованих на забезпечення її організації і функціонування. На думку автора, внутрішня адміністративна діяльність має допоміжне значення й передбачає забезпечення належної організації роботи СБУ щодо виконання покладених на неї завдань. Зовнішня діяльність є основною, оскільки в її

процесі практично реалізуються завдання й функції, що визначають призначення СБУ [99, с. 122].

Складно погодитися з останньою наведеною позицією, оскільки зовнішня й внутрішня адміністративна діяльність взаємопов'язані структурними елементами єдиного цілого, спрямованого на реалізацію компетенції СБУ. Без належної, доволі ефективної організації внутрішньосистемних відносин і гарантування злагодженої роботи всіх органів і підрозділів не можливо ефективно виконувати завдання, сформульовані законодавством.

Первинною ланкою публічних органів є державні службовці з професійною і моральною підготовкою, щоб не піддаватися корупційним ризикам. Згідно з положеннями Закону України «Про Службу безпеки України» та інших нормативних актів основними кадрами СБУ є співробітники-військовослужбовці, працівники, які уклали трудовий договір, військовослужбовці строкової служби.

До органів СБУ приймають на конкурсній, добровільній і договірній основі громадян України, здатних за діловими й моральними якостями, освітнім рівнем і станом здоров'я виконувати службові обов'язки [79]. На військову службу громадян приймають за трьома видами контрактів: осіб рядового складу (строком на 3 р.), осіб сержантського і старшинського складу (3–5 рр.), осіб офіцерського складу (1–5 рр.). Перед прийняттям рішення щодо підписання контракту військової служби в СБУ претенденти проходять медичний огляд, складають низку заліків, у зв'язку з наданням допуску до державної таємниці їх перевіряють на відповідність вимогам Законів України «Про очищення влади» та «Про запобігання корупції».

Права та обов'язки органів і підрозділів СБУ визначено чинним законодавством України. Їх реалізують ними в адміністративно-правових відносинах через спеціальні владні повноваження правоохоронного змісту. Публічно-владний вплив здійснюють від імені держави.

Співробітників цієї служби наділено правовими можливостями проводити адміністративно-запобіжні та попереджувальні заходи, здійснювати заходи адміністративного припинення, а також в окремих випадках реалізовувати адміністративно-юрисдикційну практику. Окреслені та інші повноваження віддзеркалено в певних функціях, тобто основних видах діяльності СБУ, з-поміж яких [79]:

1) профілактична функція: здійснення відповідно до законодавства профілактики правопорушень у сфері державної безпеки;

2) контррозвідувальна функція: проведення контррозвідувальних заходів для попередження, виявлення, припинення й розкриття розвідувально-підривної діяльності проти України; здійснення заходів контррозвідувального забезпечення дипломатичних та інших державних установ, оборонного комплексу, ЗСУ, інших військових формувань, а також важливих об’єктів галузей господарства;

3) правозабезпечувальна функція: здійснення охорони й захисту особистої безпеки громадян і осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, за наявності загрози їхньому життю, здоров’ю, житлу чи майну; участь у реабілітації і поновленні прав і свобод незаконно репресованих осіб; реалізація заходів, пов’язаних з охороною державних інтересів у сфері зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності, безпекою громадян України за кордоном;

4) інформаційно-аналітична функція: виконання відповідної інформаційно-аналітичної роботи для ефективного проведення органами публічної влади внутрішньої і зовнішньої діяльності, розв’язання проблем оборони, науково-технічного прогресу, інших важливих питань, пов’язаних з національною безпекою України;

5) національно-безпекова функція: забезпечення захисту державного суверенітету, конституційного ладу й територіальної цілісності України від протиправних посягань; сприяння забезпеченню режиму воєнного та надзвичайного стану, ліквідації наслідків стихійного

лиха, значних аварій, катастроф та інших надзвичайних ситуацій; участь і у розробленні й виконанні заходів із захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, а також у проведенні спеціальної перевірки щодо допуску до особливих робіт; участь у розробленні й здійсненні відповідно до Закону України «Про державну таємницю» заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та контролю за додержанням порядку обліку, зберігання й використання документів та інших матеріальних носіїв, які містять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни; сприяння фізичним і юридичним особам у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди інтересам України;

6) кримінально-юстиційна функція: виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, розслідування яких за законодавством входить до компетенції СБУ, проведення їх досудового розслідування; розшукування осіб, які переховуються у зв'язку з учиненням зазначених кримінальних правопорушень;

7) міжнародно-правова функція: здійснення за участі МЗС України міжнародного співробітництва щодо подання пропозицій до комітетів Ради Безпеки ООН та до іноземних держав про включення (виключення) фізичних або юридичних осіб та організацій до відповідних санкційних переліків і розгляду запитів іноземних держав щодо переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або до яких застосовано міжнародні санкції; участь у розробленні заходів і розв'язанні питань в'їзду в Україну та виїзду за кордон, перебування на її території іноземців й осіб без громадянства, прикордонного режиму й митних правил, прийняття рішень про заборону в'їзду таких осіб тощо;

8) міжвідомчо-партнерська функція: надання наявними силами і засобами, зокрема й технічними, допомоги органам Національної поліції України, іншим правоохоронним органам у боротьбі з учиненням

кримінальних правопорушень; сприяння Державній прикордонній службі України в охороні державного кордону України;

9) науково-технічна функція: проведення наукових досліджень і дослідно-конструкторських робіт, упровадження їхніх результатів у практику діяльності СБУ; здійснення функції технічного регулювання у сфері спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації.

1.3. Сучасний стан державної політики України у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України

Набуті демократичні устої глобального суспільства засвідчують базову потребу у всебічній політичній взаємоузгодженості схвалюваних рішень і планових, системних дій державних інституцій з громадськістю. Публічні механізми функціонують за своїми алгоритмами й правилами, мають на меті забезпечити реалізацію комплексу національних інтересів з одночасним використанням розлогого юридичного інструментарію, спрямованого на правове врегулювання суспільних відносин, застосування державно-владних заходів контролю й примусу. Досить часто влада прагне до забюрократизованої стабільності своєї діяльності, побудованої на формалізованих процедурах.

За таких специфічних умов потенційно можуть виникати ризики першорядності врахування інтересів виключно владних суб'єктів, що спричиняє втрату об'єктивності й цілісності сприйняття реальності й негативно впливає на всю державну політику країни. З огляду на це важливо виробляти довготривалі й стратегічні напрями розвитку держави та соціуму на засадах паритетності співіснування та взаємодії, у якій передбачено вільний і широкий політичний діалог, дотримання концепції людиноцентризму в адміністративній діяльності тощо.

Колектив авторів енциклопедичного словника з політології, з-поміж яких В. Денисенко, Л. Угрин, Н. Хома, тлумачать поняття «політика» (грец. politike – державна діяльність) як діяльність людей, спрямовану на реалізацію приватних інтересів, цінностей з влаштування соціуму. У загальновживаній дефініції охоплено три взаємозалежні значення: по-перше, її осмислюють як відносини між суб'єктами політики, питання про владу й механізми відповідних процесів; по-друге, категорію вживають для позначення раціонального напряму діяльності суб'єктів політики для досягнення поставленої мети, де вона постає як внутрішня та зовнішня політика; по-третє, політику трактують як систему інструментів, що є організаційними формами вираження інтересів і цінностей [34, с. 261].

На думку І. Грек, І. Дужої, Л. Мельник, політика є цілераціональною діяльністю, метою якої є перетворення політичних вимог різних соціальних груп на політичні рішення й дії, що відповідають інтересам більшості, тобто вона здійснює регулятивний і керівний вплив на соціальні процеси. Політика передбачає владну діяльність з розподілу ресурсів, що фактично зводитися до прийняття керівного рішення. Для розв'язання конфліктів або складних ситуацій, відповідальна особа має знати, що рішення поділяються на ті, які прийнято в перманентних умовах, тобто в умовах невизначеності; достатності інформації; цейтноту; наявності тимчасового запасу; ліміту на фінансові ресурси; забезпеченості; обмеженості організаційної бази; організаційного потенціалу [100, с. 182–185].

Загалом політику в традиційному розумінні інтерпретують як середовище взаємодії між різними соціальними групами, партіями, націями, народами, державами, владою і населенням, а також громадянами та їхніми об'єднаннями. Вона виражає здатність досягати цілей мирними засобами, а не шляхом застосування сили, що стосується гармонізації відносин між державами і розв'язання внутрішньонаціональних регіональних, локальних, конфліктів. Політика є

збалансованою системою цілей, інтересів і пріоритетів, а передусім – боротьбою інтелектів, державних поглядів, ідей, пошуком згоди та паритету [101, с. 280–283]. У вітчизняній науковій термінології категорія «політика» відповідає двом різним поняттям, для яких, наприклад в англійській мові, використовують різні терміни (policy та politics). Типові приклади визначень цих двох понять пропонують К. Ващенко, Ю. Ковбасюк, Ю. Сурмін [102, с. 7]:

1) політика (politics) – сфера взаємовідносин різних соціальних груп та індивідів з приводу використання інститутів публічної влади для реалізації своїх суспільно значущих інтересів і потреб, де політику в цьому розумінні вивчають та аналізують переважно політологи та інші науковці;

2) політика (policy) загалом – це план, курс дій або напрям дій, який приймає влада, керівник, політична партія тощо і дотримується його; таке розуміння політики розглядають, якщо йдеться про державну політику та про її напрями (зовнішню, внутрішню, економічну, соціальну); саме політика як курс дій є предметом аналізу політики.

Із цієї позиції саме влада є системою відносин панування й підкорення, основна мета якої полягає в забезпеченні виконання директиви, наказу, волі за допомогою впливу, авторитету, різного роду санкцій і прямого легального насильства. При цьому вона спирається на загальноприйняті та юридично закріплені в суспільстві цінності й принципи, що визначають та регулюють місце, роль і функції як окремої особи, так і соціальних груп у системі суспільних і політичних відносин. Як бачимо, влада й політика нероздільні й взаємообумовлені, де перша названа категорія є засобом реалізації другої, а боротьба за владу та її утримання – один з основних аспектів політичного життя суспільства. Влада додає політиці своєрідності, тому політику вважають особливим видом соціальної взаємодії, що обумовлено нерівністю людей, які перебувають у відносинах панування-підкорення, управління-виконання,

в ієрархічності системи взаємостосунків. Наявність владних відносин дає змогу координувати соціальні зв'язки, досягати взаємоприйнятих компромісів між різними соціальними прошарками та індивідами, підтримувати цілісність і стабільність суспільства [100, с. 58].

У сучасному світі державна політика виконує надзвичайно важливу роль основоположного соціального важеля в публічній та суспільній сферах, є особливою формою соціальної взаємодії держави й громадян. З огляду на це, наукова спільнота різних напрямів дослідження прискіпливо розробляє відповідну проблематику, готує численні монографічні праці й наукові статті. Останнім часом під впливом євроінтеграційних і євроатлантичних процесів суттєво актуалізувалися та продовжили свій розвиток питання формування й реалізації державної політики України.

Вітчизняні вчені розробили різні підходи до розуміння сутності та змісту терміна «державна політика», однак загалом спостерігається тенденція до схожості думок. Зокрема, йдеться про сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень, тобто поставлених державною владою цілей, і системи державного управління розвитком країни. Їй властивий прагматизм, раціоналізм і діагностованість. Раціональність є базовою процесуальною характеристикою держави, домінантним способом забезпечення її життєдіяльності, утверджується в процесі формування державної політики і полягає в практиці узгодження цілей різних груп інтересів на підставі змагальності аргументів, спроб переконання опонентів у справедливості своїх позицій та оцінок. Визначальним є результат її реалізації, тобто кількісний вимір цілей, коли в процесі формування з позиції цілепокладання будь-яку проблему можна звести до переліку складників, що мають кількісне вираження [102, с. 8]. Очевидно, що державну політику зовсім не варто сприймати як виключно абстрактну категорію. оскільки вона виражає чіткі далекосяжні плани держави з розвитку певної суспільної сфери чи спрямування, з наявністю

чіткого переліку бажаних результатів, яких потрібно досягати відповідальним за це органам влади.

За твердженням Ф. Барановського, О. Карчевської, О. Мазур, О. Новакова, у державній політиці віддзеркалено ідеологічні орієнтири, пов'язані із соціальними інтересами. Розв'язання її завдань забезпечують різні методи: у процесі взаємодії з інститутами громадянського суспільства або ж усупереч їхньому впливу. Для характеристики усіх аспектів державної системи використовують поняття «політичний режим», що характеризує зміст влади, виражений у засобах, методах і способах управління, у показнику державно-владного впливу – демократичному або недемократичному. У науці виокремлюють такі ознаки політичного режиму [103, с. 84–90]:

– під час розв'язання завдань соціальної та політичної стабілізації сприяє організації масштабних, макросоціальних процесів, оскільки будь-який режим прагне спиратися на систему економічних інтересів і культурних цінностей, тому його дії неодмінно відгукуються всередині цієї системи, зміцнюючи або ослабляючи наявні в ній зв'язки й стосунки;

– забезпечує динамізм і певну стабілізацію політичної системи, організовуючи її елементи й структурні характеристики в упорядковану взаємодію, забезпечує їхню злагодженість і координацію;

– становить сукупність владних структур, що дозволяють керівному класу виконувати покладені на нього повноваження, де в одних випадках можуть існувати інститут багатопартійності та розвинені структури громадянського суспільства, а в інших – політичні рішення приймає і реалізує режим з опорою на принципово інші структури й механізми;

– у своїй діяльності використовує певні методи досягнення цілей, тому режими можуть істотно відрізнятися залежно від того, які методи випроваджено для досягнення поставлених цілей; володіє не лише структурами публічної влади, але й особливими методами її реалізації;

– має власні тимчасові характеристики, коли виступає специфічним періодом дії політичної влади, яка реалізується в межах політичної системи.

Окрім того, О. Лаврук стверджує, що державна політика є одним з важливих компонентів життєдіяльності суспільства, оскільки її заходи спрямовано на поліпшення рівня проживання громадян і гарантування соціальної стабільності країни. Поза тим, у наукових дослідженнях не варто надавати пріоритети лише методам і важелям управлінського впливу на соціально-економічні й політичні процеси. Важливо також акцентувати увагу на плануванні, організації і моніторингу функцій кожного її елемента. Очевидно, що державна політика є комплексною з позиції функціонального спрямування на розв'язування політичних і соціально-економічних проблем; своєчасне реагування на трансформаційні зміни; ефективність, результативність і сприйнятливість населенням [104, с. 261]. Значною мірою підтримуємо наведену позицію, оскільки державна політика є доволі складним, багатоелементним політико-правовим, соціальним явищем. У її елементному складі та механізмах реалізації представлено управлінські, інституційні та організаційні аспекти.

Нині першорядну роль у реалізації державної політики має взаємозв'язок законодавчих і виконавчих органів влади з інститутами громадянського суспільства. Разом вони можуть істотно впливати на її розроблення та реалізацію в обраній сфері, відстоювати свої законні інтереси. Важливо також враховувати об'єкти політики, зокрема соціальні прошарки, групи, окремих громадян та впливати на їхню поведінку й цінності. Громадським об'єднанням потрібно виконувати функції агрегування інтересів об'єктів політики. Результативність такої дії залежить від того, якою мірою влада дотримується суспільних цінностей, а також від якості аналізу проблеми та розроблених альтернатив. Можливості державного апарату в об'єктивному аналізі суспільних

проблем і розробленні якісних альтернатив здебільшого обмежено політичною кон'юнктурою, партійною належністю тих чи тих державних діячів, лобістським впливом тощо [105, с. 25].

На нашу думку, окрему увагу слід звернути на дискусію щодо співвідношення понять «державна політика» і «публічна політика». Доволі репрезентативною вважаємо позицію О. Пухкала, який стверджує, що публічна політика – це політика владних суб'єктів, яку засновано на засадах публічного узгодження інтересів і спрямовано на досягнення суспільно значущих цілей та розв'язання важливих завдань. Така політика й публічне управління невіддільні, тому що в ній представлено поєднання політичних та управлінських процесів, унаслідок взаємодії яких приймаються рішення. З позиції співвідношення ці поняття можна ототожнювати або розглядати як різні категорії залежно від механізму їх вироблення. Загалом публічна політика є ширшим поняттям, оскільки вона охоплює не лише державний вимір, а й політику, яку здійснюють об'єднання державних і громадських органів чи приватні структури [106, с. 111]. Як підсумок, державна політика є першорядним управлінським інструментом у публічній сфері, яким послуговуються відповідні державні органи для практичного впровадження найбільш соціально значущих ідейних структурно-функціональних конструкцій.

Сформовані й узгоджені основні тези державної політики поступово наповнюють весь законодавчий масив України, зокрема сферу забезпечення прав людини органами, підрозділами, співробітниками та посадовими особами СБУ. При цьому первинною ланкою є сукупність конкретних нормативно-правових актів – стратегічні та планові юридичні документи, схвалені й затверджені указами Президента України, розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а також іншими уповноваженими органами державної влади. З огляду на викладене важливо систематизувати й розглянути відповідні базові нормативні акти

за аналізованим науково-теоретичним спрямуванням на певних рівнях вітчизняної державної політики.

Перший структурний рівень (загальногуманітарний) державної політики у сфері забезпечення прав людини СБУ умовно поділено на два блоки, де в основу покладено Стратегію сталого розвитку «Україна-2020», схвалену указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015, та Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджені указом Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. Ефективну й результативну реалізацію та розвиток юридичного механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина органами публічного управління визначено пріоритетними напрямами подальшого державотворення та утвердження демократичних засад існування суспільства.

Для забезпечення національних інтересів зі сталого розвитку громадянського суспільства й держави, для досягнення зростання рівня та якості життя, додержання конституційних прав особи до відповідальності представників влади представлені підзаконні акти зобов'язують провести реформи, забезпечити баланс інтересів між громадськістю і державою, транспарентно та якісно працювати за новими підходами, гарантувати дотримання прав людини [107]. Окрім того, визначено реформи й програми системи національної безпеки й оборони та правоохоронних органів. У меті державної політики в цій сфері передбачено коригування завдань і функцій правоохоронних органів, упровадження прозахідноєвропейських засад проходження служби, оновлених критеріїв оцінки роботи правоохоронців для підвищення рівня захисту суб'єктивних прав особи, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань.

У системі національної безпеки та оборони, до якої входить СБУ, зроблено основний акцент на системі управління, контролю, комунікацій, комп'ютерної підтримки, розвідки та інформаційного забезпечення.

Основними заходами реалізації реформи мають бути функціональна оптимізація, покращення системи логістичного забезпечення, оновлення доктринальних і концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки, ефективне управління державної системи кризового реагування, формування моделі державно-приватного партнерства, запровадження кластерного принципу ротації кадрів, перегляд кваліфікаційних вимог співробітників [108]. Подані заходи слугують надбудовою для інших важливих запланованих реформених змін в Україні в системі судоустрою, державного управління, оновлення влади й реалізації антикорупційної реформи.

Базовим стратегічними документами у сфері реалізації державної політики з прав людини другого законодавчого блоку є Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021, та Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затверджена указом Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. У них представлено основні алгоритми правозастосування й чіткі моделі функціонування механізмів закріплення, реалізації, захисту й відновлення прав і свобод людини та громадянина в публічній сфері, а також окреслено найбільш оптимальні й раціональні шляхи розвитку громадянського суспільства в нашій країні.

Забезпечення пріоритетності прав і свобод людини проголошено визначальним чинником у процесі формування й реалізації державної політики, здійснення повноважень органів публічної влади. Результатом реалізації стратегій має стати впровадження системного підходу до гарантування прав особи, узгодженості дій усіх суб’єктів владних повноважень, інститутів громадянського суспільства, створення ефективного механізму реалізації та захисту цих прав, усунення системних недоліків, які є причиною порушень, виявлених Європейським судом з прав людини [109]. Важливо також створити сприятливі умови

для розвитку громадської ініціативи, формування й діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження взаємодії між громадськістю та публічною владною, зокрема для забезпечення прав і свобод людини та громадянина, задоволення суспільних інтересів, гарантування безперешкодної громадської участі в прийнятті та реалізації владних рішень [110].

Другий структурний рівень (євроінтеграційний та євроатлантичний) державної політики України у сфері забезпечення прав людини СБУ є складником фундаментального напряму сучасного розвитку нашої країни, який засвідчено в Конституції України та широко розгалужено в чинному законодавстві. Його дорожньою картою є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 (далі – Угоди про асоціацію). Пріоритетність прав і свобод людини та громадянина в усіх сферах суспільного життя є обов'язковою до виконання вимогою демократичної спільноти. Держава має повною мірою гарантувати нормативно-правовими та інституційними інструментами стале функціонування відповідних правозахисних і правоохоронних механізмів.

У змісті цього документа наголошено на спільності цінностей щодо поваги до верховенства права, прав людини і основоположних свобод, закріплених у положеннях Загальної декларації прав людини ООН (1948) та Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод (1950), для забезпечення яких напрацьовано ґрунтовні шляхи посилення співпраці у сфері юстиції, свободи та безпеки, де пріоритетного значення надано утвердженню верховенства права й укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органах зокрема. Співпрацю спрямовано на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності й неупередженості та подолання корупції [111]. Також

важливими є домовленості щодо співпраці у сфері попередження актів тероризму й запобігання їм згідно з міжнародним правом із захисту прав людини та гуманітарним правом, відповідними нормативними й підзаконними актами, з-поміж яких Резолюція Ради Безпеки ООН № 1373 (2001), Глобальна контртерористична стратегія ООН (2006) та ін.

Значущою на цьому рівні державної політики є Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, закріплена в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 30.07.2021, у якій окреслено основні категорії й сучасні державно-правові орієнтири в скоординованості розбудови європейського майбутнього. Зокрема, у меті зовнішньополітичної діяльності зазначено утвердження України як авторитетної держави, здатної забезпечити сприятливі зовнішні умови для стійкого розвитку й реалізації свого потенціалу через стратегічний курс держави на набуття членства в ЄС і НАТО. Для досягнення вказаної мети важливо дотримуватися людиноцентричності з визнанням і утвердженням поваги до людського життя та гідності, прав і свобод людини та громадянина як найвищих соціальних цінностей, а також захищати, сприяти реалізації їхніх прав і законних інтересів. Першорядними завданнями у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції визначено такі [112]:

– збереження солідарності держав-членів ЄС з Україною в протидії агресії РФ у підходах щодо шляхів урегулювання конфлікту та відновлення територіальної цілісності в межах її державного кордону; запровадження ЄС цільових обмежувальних заходів у відповідь на порушення міжнародного права, прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях;

– подальша конвергенція з ЄС у межах спільної зовнішньої і безпекової політики; участь у міжнародних операціях і місіях у межах спільної політики безпеки й оборони; залучення до проєктів з постійного структурованого співробітництва у сфері безпеки й оборони;

– розширення залучення підтримки ЄС для реалізації внутрішніх реформ в Україні; забезпечення умов для свободи пересування громадян України по території ЄС, сталого й ефективного функціонування безвізового режиму; поглиблення співпраці у сфері юстиції, свободи та безпеки, зокрема щодо інтегрованого управління кордонами;

– активізація спільної діяльності щодо протидії тривалим безпековим викликам у регіоні з використанням допомоги, що надається НАТО; розвиток особливого партнерства з НАТО для набуття повноправного членства України в альянсі як гарантії національної безпеки;

– досягнення відповідності до критеріїв членства в НАТО через цілеспрямоване й планомірне впровадження внутрішньодержавних реформ у межах виконання річних національних програм; ефективне використання всіх можливостей для розвитку взаємодії з альянсом, наданих Україні у зв’язку з набуттям статусу партнера з розширеними можливостями.

Особливістю державної політики в усіх сферах реалізації є двостороння комунікативна спрямованість її виконання, коли громадяни виступають не статичними об’єктами, а виконують важливу роль у цих процесах. Водночас саме питання впровадження європейської інтеграції має підтримувати абсолютна більшість населення; важливо сформувати в суспільстві позитивну й прагматичну громадську думку про відповідні дії та прийняті рішення уповноважених органів державної влади, їхніх службових і посадових осіб.

Важливість розв’язання окресленої проблеми зумовила швидке розроблення окремого відповідного стратегічного напряму, який віддзеркалено в Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.12.2022 № 1155-р. У документі продовжено важливу тезу щодо інтеграції України в загальний європейський

політичний, економічний і культурний простір, що стало цивілізаційним вибором українського суспільства.

Із цієї позиції в основній меті стратегії передбачено утвердження в суспільстві свідомої підтримки набуття повноправного членства в ЄС, інтеграції в європейський простір і здійснення внутрішніх реформ, перетворень, зорієнтованих на розвиток вільного суспільства, що спирається на європейські цінності: рівність, права людини, верховенство права, свободу і демократію. Для досягнення бажаного результату виконання вказаного потрібно реалізувати певні цілі [113]: 1) громадяни підтримують реалізацію євроінтеграційного курсу та розуміють процес реалізації державної політики в цій сфері, його вплив на життя кожного громадянина; 2) населення розуміє базові етапи інтеграції до ЄС, а саме імплементацію положень Угоди про асоціацію, секторальну інтеграцію та інші інтеграційні процеси, які визначатимуть шлях України до вступу в ЄС як складника внутрішнього реформування України; 3) зовнішні аудиторії підтримують стратегічний курс держави з набуття повноправного членства та здійснення внутрішніх реформ; 4) державні органи, установи й організації ефективно співпрацюють та координують зусилля з комунікації європейської інтеграції України.

Третій структурний рівень (публічно-адміністративний) державної політики України у сфері забезпечення прав людини СБУ визначає пріоритетні реформаторські шляхи розвитку всієї системи публічного управління на демократичних засадах. Підґрунтям для цього є чинна на сьогодні Концепція адміністративної реформи в Україні, схвалена указом Президента України від 22.07.1998 № 810/98. Через багато років, упродовж яких відбувалися кардинальні зміни в державі й суспільстві, положення цього документа зберігають актуальність, оскільки пропагують людиноцентризм у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

У меті адміністративної реформи визначено поетапне створення такої системи державного управління, яка забезпечить становлення України як високорозвинутої, правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури та демократії, дозволить їй стати впливовим чинником у світі. Окрім того, передбачено формування системи державного управління, яка стане близькою до потреб і запитів людей, а пріоритетом її діяльності має стати служіння народові, національним інтересам. Ця модель управління буде підконтрольною громадськості, прозорою та ефективною. Для досягнення бажаного результату потрібно розв'язати низку завдань: формувати продуктивну організацію виконавчої влади та місцевого самоврядування; запроваджувати нову ідеологію функціонування публічної влади як діяльності із забезпечення реалізації прав і свобод громадян, надання державних і громадських послуг; створювати сучасну систему підготовки та перепідготовки управлінських кадрів [114].

Саме цим документом послуговуються суб'єкти державної політики, відповідальні за її формування та реалізацію в питаннях функціонування системи публічного управління й забезпечення прав і свобод людини. Базові теоретико-правові й законодавчі приписи стали основоположними для подальших стратегічних нормативних актів з ухилом на вироблення оптимальної, раціональної та ефективної моделі регулювання владою суспільних відносин з позиції верховенства права, людиноцентризму, демократизму та публічно-сервісної зорієнтованості адміністративної діяльності.

У концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1013-р, та Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 № 831-р, визначено, що належне врядування є одним з основних чинників конкурентоспроможності

держави та передумовою європейської інтеграції. Для забезпечення ефективної діяльності Кабінету Міністрів України в галузі формування державної політики в різних сферах потрібно створити професійну, результативну, ефективну й підзвітну систему органів виконавчої влади. Покращення якості надання адміністративних послуг, забезпечення законності та передбачуваності адміністративних дій підвищує позиції держави в міжнародних рейтингах, а також має вагоме значення для зростання рівня довіри громадян до влади.

Очікуваними результатами цієї діяльності є забезпечення надання послуг високої якості та формування зручної адміністративної процедури для громадян і бізнесу; формування системи професійної та політично нейтральної публічної служби, зорієнтованої на захист інтересів громадян; розбудова ефективних і підзвітних громадянам публічних інституцій, які формують державну політику та успішно її реалізують для сталого розвитку держави [115; 116]. Загалом усе викладене має перейти з багаторічних концептуальних приписів у практичну, правозастосовну площину, коли незаангажовані й професійні державні службовці зможуть доволі якісно виконувати свої повноваження з реалізації, охорони й захисту суб'єктивних прав особи в умовах стабільного громадського контролю.

Вагомим складником ефективного державного апарату є відсутність або ж якомога менший рівень корупційних проявів і правопорушень, пов'язаних з корупцією. Посадові особи, зацікавлені в отриманні неправомірної вигоди на своєму робочому місці, можуть знівелювати фактично всі найкраще прописані законодавчі акти. Саме тому сьогодні в Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки, затвердженій Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки», передбачено суттєве досягнення прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагодженості й системності антикорупційної діяльності системи органів публічної влади. Корупцію

закономірно названо ключовою перешкодою для стабільної розбудови ефективних інклюзивних демократичних інститутів, а основними принципами державної антикорупційної політики України вважають такі [117]:

1) оптимізація функцій держави, для реалізації якої передбачено усунення дублювання владних повноважень; припинення реалізації повноважень, що супроводжуються високим рівнем корупції; запровадження належних адміністративних процедур, які мінімізуватимуть корупційні ризики; усунення випадків реалізації тим самим органом повноважень, поєднання яких створює додаткові корупційні ризики;

2) цифрова трансформація реалізації повноважень органами влади, прозорість діяльності та відкриття даних як основа для мінімізації корупційних ризиків у їхній діяльності; створення на противагу чинним корупційним практикам більш зручних і законних способів задоволення потреб фізичних і юридичних осіб;

3) забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов’язані з корупцією правопорушення, що створює додатковий стримувальний ефект для всіх суб’єктів правовідносин; формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права.

У четвертому структурному рівні (безпеково-оборонний) державної політики України у сфері забезпечення прав людини СБУ доцільно виокремити два підрівні. Перший з яких охоплює низку загальних стратегічно-концептуальних документів, у яких розкрито основні орієнтири держави у сфері забезпечення сектору безпеки та оборони, гарантування стійкості національної і державної безпеки через діяльність відповідних правоохоронних та інших уповноважених владних інституцій. З цієї позиції особливо важливими є Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затверджена указом

Президента України від 14.09.2020 № 392/2020, та Стратегія забезпечення державної безпеки, затверджена указом Президента України від 16.02.2022 № 56/2022.

Пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки визначено відстоювання незалежності й державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності в межах міжнародно визнаного державного кордону; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян; європейська та євроатлантична інтеграція. Окрім ефективного впровадження державної політики із забезпечення загалом рівних прав особи, передбачено захист прав, свобод і законних інтересів громадян на тимчасово окупованих територіях, зокрема тих, що належать кримськотатарському народові, караїмам і кримчакам; протидію обмеженню прав або встановленню привілеїв за будь-якими індивідуальними ознаками; забезпечення особам з інвалідністю повної інклюзії в суспільство, рівність прав і можливостей на доступ до сервісів і послуг, роботи, відпочинку й соціального життя [118].

У стратегії забезпечення державної безпеки окреслено основні категорії, з-поміж яких поняття такого виду забезпечення, як сукупності дій зі створення умов для захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз, а також визначено уповноважених суб'єктів у цій сфері – системи СБУ як державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями; правоохоронні та розвідувальні органи, інші державні зацікавлені органи й особи відповідно до чинного вітчизняного законодавства [119]. Також наведено дефініції інших важливих термінів, зокрема «забезпечення безпеки державної таємниці та службової інформації», «загрози державній безпеці», «об'єкти забезпечення державної безпеки», «інформаційна безпека», «контррозвідувальний

режим». Окрім того, указано основні принципи діяльності, з-поміж яких дотримання норм міжнародного права, верховенства права, законність, прозорість, дотримання прав і свобод людини та громадянина, цивільний контроль у цій сфері.

Відповідну державну політику спрямовують на попередження, своєчасне виявлення, запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам нашої країни; припинення розвідувальних, терористичних, диверсійних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку; усунення умов, що спричиняють ці загрози та їх виникнення. У напрямах державної політики передбачено впровадження проактивного підходу на основі управління ризиками; розмежування повноважень між суб'єктами сектору безпеки й оборони, удосконалення взаємодії; удосконалення законодавства у сфері забезпечення державної безпеки та гармонізація із законодавством ЄС і документами НАТО; розвиток державно-приватного партнерства з пріоритетністю інтересів держави; удосконалення підходів до забезпечення безпеки державної таємниці та службової інформації, узгоджених зі стандартами безпеки НАТО та ЄС; приєднання до міжнародних програм співробітництва. Загалом ці напрями дозволяють [119]:

– сформувати цілісний безпековий сектор держави як основний елемент системи забезпечення державної безпеки та ефективний інструмент для якісного управління ризиками для державної безпеки;

– підвищити ефективність функціонування загальнодержавної системи забезпечення державної безпеки, посилити захист конституційного ладу й територіальної цілісності України; інтенсифікувати діяльність суб'єктів забезпечення державної безпеки та взаємодію між ними;

– посилити захищеність законних прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави у сфері державної безпеки; удосконалити правові

та організаційні засади діяльності суб'єктів забезпечення державної безпеки;

– створити систему забезпечення безпеки державної таємниці та службової інформації, здійснити інтеграцію сектору безпеки і оборони в безпековий євроатлантичний простір.

Унаслідок стрімкого науково-технічного прогресу кардинально змінено життєвий устрій сучасного суспільства, що повсякчас вимагає оперування великим обсягом різної інформації. Водночас ця сфера відчутно наражається на перманентні системні ризики безпеки, що вимагає від держави розвитку відповідних планових заходів з їхнього попередження та протидії. Нині спостерігається активне впровадження Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої указом Президента України від 28.12.2021 № 685/2021, яка закономірно визначає забезпечення інформаційної безпеки одним із найважливіших складників національної безпеки.

Інформаційну безпеку тлумачать як стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, інших важливих інтересів людини, суспільства й держави, за якого належним чином забезпечуються права й свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, працює ефективна система захисту й протидії нанесенню шкоди через поширення негативних впливів, зокрема поширення недостовірної інформації, інших операцій, несанкціоноване поширення, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом. З огляду на це в меті вказаної стратегії передбачено посилення спроможностей із забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки відповідними засобами та заходами соціальної і політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, конституційного ладу, забезпечення прав і свобод громадян [120].

Відносно новим і вкрай важливим напрямом державної політики в умовах воєнного стану стало забезпечення національної системи стійкості як комплексу цілеспрямованих дій, методів і механізмів взаємодії органів публічної влади, правоохоронної системи, зацікавлених фізичних і юридичних осіб, певних інститутів громадянського суспільства, які гарантують стійке збереження безпеки й безперервності функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства й держави під час виникнення кризової ситуації [121]. Для розв'язання вказаної складної проблеми найперше розроблено Концепцію забезпечення національної системи стійкості, затверджену указом Президента України від 27.09.2021 № 479/2021.

Другий умовний підрівень аналізованої державної політики охоплює окремі напрями реалізації стратегій у сфері функціонування сектору безпеки та оборони України. Насамперед варто згадати Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схвалений указом Президента України від 11.05.2023 №273/2023, який стосується органів прокуратури, МВС України, Нацполіції, ДПС України, ДБР, БЕЗ України, СБУ, ДМС України [122]. У цьому документі визначено, що першорядною метою є стратегічна й оперативна здатність органів правопорядку та прокуратури служити людям, захищати публічний правопорядок, громадську та державну безпеку з дотриманням прав людини й стандартів підзвітності, що інтегрує Україну в загальноєвропейський простір свободи, безпеки та справедливості.

Із-поміж інших нормативно-правових актів в аналізованій сфері доречно згадати Стратегію розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р [123], і Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затверджену указом Президента України від 11.06.2021

№ 231/2021 [124]. У цих стратегіях визначено провідну роль органів прокуратури, МВС України, Нацполіції в організації сприятливих умов для розвитку безпечного середовища життєдіяльності як основи безпеки на території України й сучасної системи внутрішньої безпеки, а також гарантування реалізації та захисту прав і свобод людини.

П’ятий структурний рівень (внутрішньовідомчий) державної політики України у сфері забезпечення прав людини СБУ передовсім віддзеркалено в Концепції реформування Служби безпеки України, затвердженій указом Президента України від 20.03.2008 № 249/2008, і розвинуто за відповідними спрямуваннями в Антикорупційній програмі Служби безпеки України на 2021–2024 роки, затвердженій наказом Центрального управління СБУ від 19.04.2021 № 126 [125]. Здебільшого ці документи ґрунтуються на принципах верховенства права, пріоритету прав і свобод людини та громадянина, раціональності державної політики з питань національної безпеки й заходів щодо її реалізації в протидії реальним і потенційним загрозам для інтересів України, відкритості й прозорості для демократичного цивільного контролю.

Подальше реформування СБУ потрібно здійснювати з позиції розвитку правоохоронної сфери та сектору безпеки в інтересах ефективного захисту прав людини й громадянина, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз [126], що зумовлено такими суттєвими потребами [127]:

– підвищенні ефективності протидії новим реальним і потенційним загрозам національній безпеці у сфері державної безпеки, подальшому розвитку сектору безпеки держави, зокрема його складника – СБУ;

– цілеспрямованій діяльності із забезпечення національної безпеки у сфері державної безпеки шляхом уточнення компетенції складників сектору безпеки, уникненні дублювання низки завдань і функцій СБУ іншими державними органами;

– зміні правових, організаційних та інших засад функціонування СБУ з огляду на демократичні перетворення в суспільстві, інтеграцію України в європейський та євроатлантичний політичний і безпековий простір;

– подальшому розвитку системи організації та управління оперативно-службовою діяльністю СБУ, її організаційної структури, кадрового забезпечення, соціального та правового захисту особового складу, бюджетної політики у сфері забезпечення державної безпеки України.

Унаслідок проведеного дослідження особливостей сучасного стану формування та реалізації державної політики України у сфері забезпечення прав людини СБУ можна зробити важливі узагальнення. Насамперед така політика складається з умовних п’яти структурних рівнів, які, з одного боку, безпосередньо взаємопов’язані, а з іншого – усі зберігають повну автономію, віддзеркалюють зміст і завдання інших сформованих національних політик у відповідних сферах реалізації, що певною мірою зумовлено специфікою правового статусу цього державного органу: СБУ поєднує виконання своїх основних напрямів діяльності, переважно правоохоронних, з прямим чи опосередкованим сприянням стійкому, ефективному й результативному функціонуванню адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Загалом, відповідну державну політику, що окреслює і розвиває пріоритетні національні ціннісні орієнтири й цілі, узгоджені суспільні й державницькі ідеї та погляди, трансформовані в сукупність стратегій, доктрин, концепцій, державних програм і планів із розв’язання проблем у сфері прав людини, що реалізуються в системній діяльності органів сектору безпеки і оборони України, зокрема СБУ, закріплюються в низці нормативно-правових актів на таких рівнях.

1. Загальногуманітарний рівень державної політики у сфері забезпечення прав людини СБУ виражає основний зміст і спрямованість державної політики України в галузі прав людини, якою закладено в державі й суспільстві концепт забезпечення міжнародно-правових підвалин із закріплення, реалізації, охорони, захисту та відновлення основоположних прав, свобод і законних інтересів людини публічними органами; упроваджує і розвиває організаційно-правову будову, функціонал та інші найважливіші складники юридичного механізму забезпечення прав особи на підставі конституційних приписів; викреслює вихідні повноваження суб'єктів владних повноважень у цій сфері; окреслює базові напрями реалізації їхньої правотворчої та правозастосовної діяльності; розвиває паритетну взаємодію інститутів громадянського суспільства з державою.

Основними стратегічними документами для цього рівня є Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», схвалена указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015; Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджені указом Президента України від 30.09.2019 № 722/2019; Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021; Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затверджена указом Президента України від 27.09.2021 № 487/2021; Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366.

2. Євроінтеграційний та євроатлантичний рівень державної політики у сфері забезпечення прав людини СБУ – складник державної політики в питаннях інтеграції України, де закріплено й розвинуто положення Основного Закону країни щодо беззаперечної й стійкої європейської ідентичності українського народу, незворотність європейського та євроатлантичного курсу, коли вітчизняна публічна влада переймає і

впроваджує кращі практики й моделі адміністрування ЄС з огляду на пріоритетність забезпечення основоположних прав і свобод людини та громадянина.

Із-поміж відповідних базових стратегічних нормативно-правових актів варто виокремити Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014; Стратегію зовнішньополітичної діяльності України, закріплену в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 30.07.2021 та введену в дію указом Президента України від 26.08.2021 № 448/2021; Заяву Верховної Ради України щодо пріоритетних питань інтеграції України до Європейського Союзу, затверджену постановою Верховної Ради України від 08.10.2021; Стратегію комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.12.2022 № 1155-р.

3. Публічно-адміністративний рівень державної політики у сфері забезпечення прав людини СБУ є елементом державної політики України у сфері розвитку органів публічної влади на підставі Концепції адміністративної реформи в Україні, затвердженої указом Президента України від 22.07.1998 № 810/98, що передбачає функціонування оптимізованої системи органів виконавчої влади з використанням у її діяльності демократичних принципів верховенства права, законності й дотримання людиноцентричних підходів у публічному адмініструванні. Важливим складником цього спрямування державної політики України є кардинальне переосмислення ролі та місця правоохоронних органів у реаліях сьогодення – воєнного та надзвичайних станів, а також з огляду на розвиток інституту контролю громадськості за діяльністю суб’єктів владних повноважень і реалізації антикорупційного законодавства.

Стратегічні документи представлено низкою відповідних нормативно-правових актів, з-поміж яких: Стратегія реформування

державного управління України на 2022–2025 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 № 831-р; Концепція оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 №1013-р; Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затверджена указом Президента України від 11.06.2021 № 231/2021; Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки, затверджена Законом України від 20.06.2022 № 2322-IX.

4. Безпеково-оборонний рівень державної політики у сфері забезпечення прав людини СБУ – складник державної політики України щодо національної безпеки й оборони, спрямованої на виконання базових положень Конституції України з гарантування найвищої соціальної цінності для держави – людини, її прав і свобод, життя й здоров'я, честі та гідності, недоторканності та безпеки через здійснення компетентними органами державної влади захисту особи, суспільства й держави від правопорушень, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди, а також забезпечення демократичного цивільного контролю над органами та формуваннями сектору безпеки й оборони.

Основні стратегічні нормативно-правові акти в цій сфері представлено такими юридичними документами: Стратегією національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженою указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020; Стратегією забезпечення державної безпеки, затвердженою указом Президента України від 16.02.2022 № 56/2022; Концепцією забезпечення національної системи стійкості, затвердженою указом Президента України від 27.09.2021 № 479/2021; Стратегією інформаційною безпеки, затвердженої указом Президента України від 28.12.2021 № 685/2021; Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженим

указом Президента України від 11.05.2023 № 273/2023; Стратегією розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р.

5. Внутрішньовідомчий рівень державної політики у сфері забезпечення прав людини СБУ – важливий елемент попереднього стратегічного напряму, закріплений насамперед у Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженій указом Президента України від 16.02.2022 № 56/2022, Концепції реформування Служби безпеки України, затвердженій указом Президента України від 20.03.2008 № 249/2008, Антикорупційній програмі Служби безпеки України на 2021–2024 роки, затвердженій наказом Центрального управління СБУ від 19.04.2021 № 126, у якій віддзеркалено базові та найбільш вагомі загальні довгострокові планові аспекти реалізації правових, організаційних та інших засад функціонування безпосередньо системи СБУ.

На цьому рівні закріплюють і розвивають засади верховенства права й пріоритетності прав особи в практиці спецслужби, здійснення контррозвідувального захисту життєво важливих інтересів держави, прав і свобод громадян від посягань з боку спеціальних служб іноземних держав, окремих організацій, груп та осіб. Загалом у політиці нашої держави на підставі різних юридичних інструментів передбачено широкий спектр повноважень та функцій СБУ у сфері забезпечення прав людини, які мають різні прямі й опосередковані форми вираження в адміністративній діяльності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Цивілізаційний розвиток людства з позиції постійного формування, утвердження й дотримання демократичних цінностей створив міцне підґрунтя для стійкого існування й розвитку правових систем у низці країн світу. Нині превалює концептуальна модель

невіддільного взаємозв'язку держави й суспільства, побудована на засадах забезпечення прав людини через гарантування публічною владою їхньої належної реалізації, охорони, захисту й відновлення. У цій парадигмі формується й реалізується сучасна вітчизняна державна політика. З огляду на міжнародно-правові норми, приписи Конституції та Законів України вона сприяє введенню у правотворчий і правозастосовний простір адміністративно-правової доктрини на засадах людиноцентрованого підходу.

Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадян передбачає регламентований адміністративним законодавством систематичний і цілеспрямований державно-владний організаційний та управлінський вплив уповноважених суб'єктів владних повноважень із застосуванням комплексного адміністративно-правового інструментарію з метою створення оптимальних умов для ефективного та результативного впровадження, реалізації, охорони, захисту й розвитку конституційних прав і свобод людини та громадянина. У цій діяльності віддзеркалено основні принципи публічного адміністрування, як-от: верховенство права, системність, ефективність, об'єктивність, субсидіарність, прозорість, підзвітність, зворотність зв'язку з публічними й суспільними інституціями.

2. Спостерігається кореляція реалізації етапів адміністративно-правової реформи в Україні зі ступенем охоплення людиноцентризмом сфери правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина суб'єктами публічної адміністрації. Ці реформаційні процеси розпочато після проголошення державного суверенітету й тривають до сьогодні.

Перший період (1992–2004 рр.) – переосмислення місця й ролі публічного управління порівняно з адміністративно-командною системою радянського періоду. Сформовано нову систему та організацію діяльності органів влади, яка почала впроваджувати конституційні приписи щодо обов'язковості забезпечення прав і свобод громадянина.

Другий період (2005–2014 рр.) – розвиток адміністративного законодавства щодо завдань і пріоритетів публічної влади у сфері реалізації, охорони й захисту прав людини. Утвердження національного механізму адміністративно-правового забезпечення відбулося із запровадженням юридичних інструментів оскарження неправомірних дій, рішень посадових осіб, гарантування прозорості й відкритості їхньої діяльності, сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства.

Третій період (2015 р. – дотепер) – закріплення й розвиток надбань, пов'язаних з підписанням Угоди про асоціацію України та ЄС. Ураховано побажання щодо адаптації та гармонізації законодавства до вимог правового поля ЄС, що значно розвинуло інститут правового забезпечення прав людини та громадянина. Схвалено стратегії реформування публічного управління та оптимізації системи органів влади, національні стратегії у сфері прав людини й сприяння розвитку громадянського суспільства.

3. Органи та підрозділи, службові, посадові особи СБУ як суб'єкти владних повноважень у сфері державної безпеки здобули загальний і спеціальний правовий статус. Належна реалізація правового статусу в межах компетенції, передбаченої законодавством України, та відповідно до оперативно-службових завдань, прямо або опосередковано спрямована на стійку підтримку дієвого й раціонального функціонування механізму адміністративно-правового забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина. Адміністративно-правовий статус має такі складники:

– орієнтаційно-правовий компонент – це закріплені законодавством основні положення щодо юрисдикції, напрямів і мети діяльності, завдань, загальних правових спроможностей та юридичної відповідальності;

– організаційно-структурний компонент окреслює зовнішні та внутрішні форми організаційної структури; основний зміст і порядок

адміністративного, кадрового, фінансового та іншого забезпечення роботи; методи й способи здійснення управлінського контролю;

– функціонально-компетентнісний компонент визначає основні й додаткові види діяльності й адміністративні повноваження; засоби, форми, методи та способи реалізації правозастосовної діяльності.

4. У системі СБУ передбачено низку складників, з-поміж яких: центральна керівна ланка – Центральне управління СБУ; регіональна ланка – обласні управління СБУ, їхні міжрайонні, районні та міські підрозділи; органи і підрозділи СБУ на державних стратегічних об'єктах і територіях, у військових формуваннях; спеціалізована ланка – Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах СБУ; Центр спеціальних операцій боротьби з тероризмом, захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів; Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки; науково-дослідна і навчальна ланка – Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБУ; Національна академія СБУ; Інститут підготовки юридичних кадрів для СБУ НЮУ ім. Я. Мудрого; профільна ланка – Військово-медичне управління СБУ; Об'єднаний центр з координації пошуку та звільнення незаконно позбавлених волі осіб внаслідок агресії проти України.

5. Права та обов'язки органів і підрозділів СБУ затверджено в чинному законодавстві України. Їх реалізують в адміністративно-правових відносинах через спеціальні владні повноваження правоохоронного змісту. Публічно-владний вплив здійснюють від імені держави, співробітників наділено правом виконувати адміністративно-запобіжні, попереджувальні заходи, організовувати заходи адміністративного припинення, реалізовувати адміністративно-юрисдикційну практику. Окреслені та інші повноваження виявляються в певних функціях, тобто основних видах діяльності СБУ: профілактичній, контррозвідувальній, правозабезпечувальній, інформаційно-аналітичній,

національно-безпековій, кримінально-юстиційній, міжнародно-правовій, міжвідомчо-партнерській, науково-технічній.

6. У сучасних реаліях відбувається розвиток міжнародно-правових стандартів з прав людини, де превалює ідея публічно-сервісної діяльності з відходом від державоцентризму. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини є пріоритетним завданням публічної влади, що не лише прописано в конституційних положеннях, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актах, але й закріплено в національних стратегічних документах, які є багаторічними плановими.

Усі аспекти формують державну політику, яка виражає суспільні орієнтири й подальші шляхи розвитку юридичних механізмів з прав людини; окреслюють цілі та завдання для системи публічних органів. Державна політика є першорядним управлінським інструментом у публічній сфері для провадження в практику соціально значущих ідейних структурно-функціональних конструкцій. Особливого значення набувають правоохоронні органи, інші державні інституції спеціального призначення, зокрема й СБУ, які є гарантами стабільності основ життєдіяльності суспільства й конституційного ладу держави, забезпечення національної безпеки та правопорядку. За вказаних умов з’являється можливість для реалізації та захисту суб’єктивних прав індивіда, належного розвитку демократії й громадянського суспільства.

7. Державна політика України у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ окреслює та розвиває основні національні ціннісні орієнтири й цілі, узгоджені суспільні й державницькі ідеї та погляди, трансформовані в сукупність стратегій, доктрин, концепцій, державних програм і планів із розв’язання проблем у сфері прав людини, що реалізується в системній діяльності органів сектору безпеки і оборони України й закріплюється в нормативно-правових актах на різних рівнях.

Загальногуманітарний рівень виражає основний зміст і спрямованість державної політики в галузі прав людини, якою закладено

в державі й суспільстві концепт забезпечення міжнародно-правових підвалин із закріплення, реалізації, охорони, захисту і відновлення основоположних прав, свобод і законних інтересів особи публічними органами; упроваджує і розвиває організаційно-правову будову, функціонал та інші складники юридичного механізму з прав людини.

Євроінтеграційний та євроатлантичний рівень – складник державної політики в питаннях інтеграції України, де закріплено й розвинуто положення Основного Закону країни зі стійкої європейської ідентичності українського народу, європейського та євроатлантичного курсу, коли публічна влада впроваджує кращі практики й моделі адміністрування ЄС з огляду на пріоритетність забезпечення прав і свобод людини.

Публічно-адміністративний рівень представляє складник державної політики України у сфері розвитку органів публічної влади, що передбачає функціонування системи органів виконавчої влади з використанням у її діяльності демократичних принципів верховенства права, законності й дотримання людиноцентричних підходів.

Безпеково-оборонний рівень – складник державної політики України щодо національної безпеки й оборони, спрямованої на виконання базових конституційних положень з гарантування найвищої соціальної цінності для держави – людини, її прав і свобод, життя й здоров’я, честі та гідності, недоторканності та безпеки через здійснення органами державної влади захисту особи, суспільства й держави від правопорушень, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди, а також забезпечення цивільного контролю над сектором безпеки й оборони.

Внутрішньовідомчий рівень закріплює та розвиває засади верховенства права та пріоритетності прав особи в практиці спецслужби, здійснення контррозвідувального захисту життєво важливих інтересів держави, прав і свобод громадян від посягань з боку спеціальних служб іноземних держав, окремих організацій, груп та осіб.

РОЗДІЛ 2
ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Адміністративно-правові засади діяльності Служби безпеки України

Загальний правовий механізм з питань установлення, реалізації, гарантування, захисту, охорони й відновлення прав і свобод людини та громадянина чітко представлено в міжнародно-правовій базі. Окрім того, він набув подальшого стрімкого розвитку й стійкого закріплення в національних законодавствах. Зазвичай юридичне підґрунтя різних країн світу має значні розбіжності, однак у досліджуваній сфері завжди важливо застосовувати глобалізований та уніфікований підходи, зокрема в діяльності системи органів державної влади та місцевого самоврядування. Укотре йдеться про людиноцентричний підхід у публічному управлінні, тому чинне вітчизняне правове поле та прописані повноваження суб’єктів владних повноважень системно тяжіють до укріплення публічно-сервісних засад у своїй повсякденній діяльності.

Наразі виникла потреба в з’ясуванні та систематизації основних приписів чинних адміністративно-правових засад діяльності СБУ, які впродовж останніх декількох років зазнали та й нині зазнають доволі кардинальних змін. Реформування правоохоронної сфери, військова агресія щодо України, низка інших внутрішньо- та зовнішньополітичних і суспільних чинників вимагають постійної трансформації вітчизняного правового поля.

Сучасне українське законодавство в аналізованій сфері диференціюємо за відокремленими блоками, у яких віддзеркалено

відповідні профільні нормативно-правові акти. Перший загальноуправлінський юридичний масив переважно характеризує систему СБУ як суб'єкт публічного адміністрування, що реалізує державно-владні повноваження в межах своєї компетенції.

Відповідно до Указу Президента України № 365/2007 від 28.04.2007 «Про внесення змін до Указу Президента України від 15 грудня 1999 року № 1573» указану спецслужбу виведено із структури виконавчої влади, та нині вона більше не входить до Схеми організації та взаємодії центральних органів виконавчої влади, затвердженої Указом Президента України від 09.12.2010 № 1085/2010. У статті 9 Закону України «Про Службу безпеки України» зазначено, що ЦУ СБУ, інші її органи та установи є юридичними особами, мають печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, інші печатки й штампи, рахунки в банках, зокрема й валютні [79]. Як бачимо, СБУ з 2007 р. не входить до системи органів виконавчої влади, не підпорядковується Кабінету Міністрів України, однак є державним органом, який підпадає під загальне регулювання відповідним чинним законодавством з огляду на спеціальний правовий статус.

Зокрема, проходить повну процедуру державної реєстрації згідно з положеннями Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» як юридична особа публічного права (ст. 81 Цивільного кодексу України) із внесенням даних до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (https://nais.gov.ua/registers). Також реєструють нормативно-правові акти в Міністерстві юстиції України в установленому порядку за Положенням про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 № 731, окрім актів, які містять інформацію з обмеженим доступом.

У законі України «Про загальну структуру і чисельність Служби безпеки України» затверджено відповідну її загальну структуру й перераховано конкретні функціональні підрозділи щодо контррозвідки; захисту національної державності; контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки; боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів; досудового слідства; охорони державної таємниці; оперативно-технічних заходів; оперативного документування; спеціального зв'язку; організаційного, інформаційного, аналітичного, кадрового, правового, господарського, фінансового та інших видів забезпечення оперативно-службової діяльності СБУ [128]. Указом Президента України від 27.12.2005 № 1860/2005 [129] деталізовано організаційну структуру ЦУ та регіональних органів СБУ, органів військової контррозвідки (структурні підрозділи Департаменту військової контррозвідки ЦУ СБУ), навчальних, наукових, науково-дослідних та інших закладів, установ, організацій і підприємств.

СБУ є розпорядником публічної інформації, тому чітко й усебічно реалізує свою адміністративну діяльність у межах Законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про звернення громадян», Указу Президента України від 05.05.2011 № 547/2011 «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації», що віддзеркалено у відповідних відомчих актах [130].

У примірному переліку видів публічної інформації, розпорядником якої є Служба безпеки України, затвердженому Наказом ЦУ СБУ від 16.10.2018 № 1748 [131], вичерпно представлено масив даних і відомостей, які можуть отримати зацікавлені фізичні та юридичні особи, а в Інструкції про порядок забезпечення доступу до публічної інформації у Службі безпеки України, затвердженій наказом ЦУ СБУ від 14.06.2011 № 231, – процедуру надання доступу до публічної інформації у ЦУ СБУ,

регіональних органах, органах військової контррозвідки, освітніх та інших закладах, науково-дослідних, науково-технічних установах, Штабі Антитерористичного центру, оскарження їхніх рішень, дій чи бездіяльності щодо надання інформації за запитом [132].

Граничні норми витрат і відшкодування витрат на копіювання або друк документів, що надаються за запитом на інформацію (Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 № 740 «Про затвердження граничних норм витрат на копіювання або друк документів, що надаються за запитом на інформацію», Порядок відшкодування витрат на копіювання або друк документів, що надаються Службою безпеки України за запитом на інформацію, затверджений Наказом ЦУ СБУ від 30.12.2014 № 881), а також перелік інформації, що не підлягає розголошенню та поширенню з-поміж цивільного населення (Постанова Кабінету Міністрів від 19.10.2016 № 736 «Про затвердження Типової інструкції про порядок ведення обліку, зберігання, використання і знищення документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію», Перелік відомостей, що становлять службову інформацію у Службі безпеки України, затверджений Наказом ЦУ СБУ від 21.08.2012 № 400 [133]) є унормованими питаннями в окреслених аспектах.

Одним з найважливіших напрямів роботи СБУ з громадянами є розгляд їхніх звернень щодо реалізації та захисту своїх конституційних прав. В Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об’єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, у засобах масової інформації, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.1997 № 348 [134], Інструкції про порядок розгляду в Службі безпеки України звернень громадян, затвердженій Наказом ЦУ СБУ від 10.04.2018 № 532 [135], та Порядку проведення особистого прийому громадян у Службі безпеки України, затвердженому Наказом

ЦУ СБУ від 13.08.2015 №521 [136], визначено порядок прийому громадян, розгляду й розв'язання пропозицій, зауважень, заяв, клопотань, скарг, контролю за їхнім виконанням.

В окремій інструкції розписано порядок роботи з повідомленнями, що надходять на телефони довіри й електронні поштові скриньки [137]. У цей спосіб громадяни, навіть в анонімній формі, можуть поспілкуватися з уповноваженими співробітниками й посадовими особами спецслужби, повідомити про скоєнні правопорушення, надати інформацію про неправомірні дії та корупційні прояви представників СБУ тощо.

Відповідно до Законів України «Про адміністративні послуги», «Про адміністративну процедуру» [138], «Про ліцензування видів господарської діяльності»; Постанови Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 № 669 «Деякі питання щодо спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації», Наказу ЦУ СБУ від 18.02.2022 № 69 «Інформаційна картка адміністративної послуги з видачі ліцензії на провадження господарської діяльності, пов'язаної з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації» цей державний орган уповноважений виконувати низку спеціальних функцій публічної адміністрації.

Суб'єкт владних повноважень також наділений компетенцією щодо реалізації контрольно-наглядових прав згідно з приписами Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [139], Наказу ЦУ СБУ від 18.06.2020 № 166 «Про затвердження уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю), та інших форм розпорядчих документів» [140]. У цьому аспекті основну увагу зосереджено на дотриманні ліцензійних умов провадження діяльності у сфері спеціальних технічних засобів негласного

отримання інформації, а також на систематичному проведенні планових і позапланових перевірок відповідних суб'єктів господарювання, уживання адміністративно-правових заходів примусу та санкцій до виявлених порушників.

На Голову СБУ, посадових і службових осіб поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», які у своїй діяльності зобов'язані дотримуватися відповідних антикорупційних правил, указівок та обмежень. Під корупцією розуміють використання наданих службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей для одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття її обіцянки (пропозиції) для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка (пропозиція) чи надання неправомірної вигоди або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити до протиправного використання наданих службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [141]. За корупційне правопорушення в законодавстві передбачено дисциплінарну, адміністративну, кримінальну та цивільно-правову відповідальність.

На підставі Методології управління корупційними ризиками, затвердженої Наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 28.12.2021 № 830/21, реалізуються положення Наказу ЦУ СБУ від 13.04.2023 № 131 «Про проведення оцінювання корупційних ризиків у діяльності Служби безпеки України» та Антикорупційної програми СБУ на 2021–2024 рр. [127]. Щорічно уповноважена комісія із залученням громадськості та експертів проводить оцінювання ідентифікованих корупційних ризиків у діяльності системи СБУ, оформляє відповідні звіти та приймає потрібні акти реагування. Окрім того, для протидії та запобігання корупції здійснюють антикорупційну експертизу нормативно-правових актів і проєктів документів.

Наступний окреслений нами нормативно-правовий блок стосується питань охорони державної таємниці, а також захисту національної

державності. На СБУ покладено реалізацію складника національної безпеки в межах Закону України «Про національну безпеку України» щодо забезпечення виконання вітчизняної стратегії зі сталого запровадження політичної доктрини розвитку української держави. Виключно на фундаменті української самоідентифікації, яку століттями намагаються зруйнувати, можливо побудувати сучасну демократичну, правову країну.

Саме сьогодні проводять суттєву безпрецедентну роботу для запобігання й припинення проявів сепаратизму, розпалювання конфліктів на мовному, етнічному та релігійному підґрунті. Спеціалізовані підрозділи правоохоронних органів разом із СБУ організовують ефективну боротьбу з деструктивними проявами російського спрямування, колабораційною діяльністю, підривними спробами ворожих спецслужб, які зазіхають на державний суверенітет, територіальну цілісність і конституційний лад.

Наприклад, Наказом ЦУ СБУ від 04.11.2022 № 395 затверджено положення, у якому визначено порядок формування та введення в СБУ переліку політичних партій та громадських організацій-нерезидентів України, що становлять загрозу національній безпеці. Такими підставами є наявність інформації, яка засвідчує, що їхні програмні цілі або дії спрямовано, зокрема на ліквідацію незалежності; зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; порушення суверенітету й територіальної цілісності; підрив державної безпеки; пропаганду насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; зазіхання на права й свободи людини; пропаганду тоталітарних режимів та їхньої символіки; пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії РФ як держави-терориста, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму [142].

Для формування переліку СБУ може отримувати інформацію від правоохоронних, інших публічних органів, фізичних і юридичних осіб

України, незалежно від форми власності, спеціальних служб та органів влади іноземних держав, міжнародних установ, організацій. Уповноважений підрозділ СБУ, здійснює підготовку та систематизацію відповідних матеріалів на підставі чого робиться висновок, де вказують повні дані щодо суб'єктів, які становлять загрозу національній безпеці України: юридичну адресу, місце розташування, банківські реквізити та рахунки, фактичні відомості про керівників і членів партій та організацій.

Представники Департаменту захисту національної державності ЦУ СБУ, інші уповноважені службові особи наразі активно працюють в питаннях викриття громадян іноземних держав, передовсім РФ, які втручаються у внутрішньополітичні, соціальні, економічні та інші ключові сфери держави, зазіхають на територіальну цілісність і конституційний лад. Одним з дієвих попереджувальних правових інструментів у цьому разі є заборона в'їзду таким особам на нашу територію.

За Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та Інструкцією про порядок прийняття Службою безпеки України рішень про заборону в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства, затвердженою Наказом ЦУ СБУ від 29.01.2021 № 31, відповідне рішення приймається в інтересах забезпечення національної безпеки, охорони громадського порядку, боротьби з організованою злочинністю. У разі наявності підстав для заборони в'їзду регіональний орган готує довідку разом з матеріалами, що підтверджують обставини і характер вчинення іноземцем діяння, яке суперечить інтересам національної безпеки, і направляє на погодження до функціонального підрозділу ЦУ СБУ за лінією роботи [143]. Протягом 10 робочих днів її погоджує керівництво й повертає до відповідного обласного управління, яке виносить постанову про заборону в'їзду в Україну.

СБУ є спеціально уповноваженим державним органом із забезпечення охорони державної таємниці, під якою розуміють вид

таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки й техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнано державною таємницею, тому підлягають охороні державою [144]. У Зводі відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженому Наказом ЦУ СБУ від 23.12.2020 № 383 [145], розкрито та каталогізовано відомості, що згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю в галузях, визначених нормами Закону України «Про державну таємницю».

В адміністративному законодавстві чітко окреслено процедури й повноваження Департаменту охорони державної таємниці та ліцензування ЦУ СБУ, регіональних органів у цій сфері, зокрема щодо забезпечення допуску до державної таємниці громадян (Наказ Голови СБУ від 18.07.2001 № 190 «Про затвердження зобов'язання громадянина України у зв'язку з допуском до державної таємниці та анкети для оформлення допуску до державної таємниці», Наказ СБУ від 04.02.2002 № 26 «Про затвердження форм документів для оформлення громадянам допуску до державної таємниці та порядку їх заповнення»). Важливою є діяльність, спрямована на забезпечення режиму секретності в публічних органах, здійснення контролю за додержанням порядку обліку, зберігання й використання матеріальних носіїв таємної інформації.

Організаційно-регулятивну основу такої діяльності становлять Порядок здійснення заходів з охорони державної таємниці під час проведення секретних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1082, Положення про технічну комісію органу виконавчої влади, підприємства, установи і організації, які беруть участь у виконанні секретних робіт або є їх замовниками, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1084, Порядок організації та забезпечення режиму секретності в державних органах, органах місцевого

самоврядування, на підприємствах, установах, організаціях, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 939.

На відомчому рівні Інструкція про порядок здійснення Службою безпеки України контролю за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, затверджена Наказом ЦУ СБУ від 18.08.2017 № 471, визначає порядок планування та організації відповідних перевірок в органах державної влади та СБУ. Графік перевірок складають на 6 місяців, а перед проведенням на об'єктах обов'язково повідомляють про це їх керівникам.

Перевірки проводять комісії відповідно до приписів, які підписують Голова СБУ, його заступником згідно з розподілом функціональних обов'язків або начальник регіонального органу СБУ та скріплюють гербовими печатками. За результатами перевірок укладають довідки з відповідями на вивчені питання та описом виявлених порушень. Оформлені довідки надають голові комісії, після чого складають акт перевірки в строк до 5 робочих днів після останнього дня перевірки. У цьому документі також зазначають строк для усунення виявлених порушень і недоліків, роблять запис щодо потреби в письмовому інформуванні органу СБУ щодо їхнього усунення [146].

У сфері охорони державної таємниці всі суб'єкти режимно-секретної діяльності, а йдеться про законодавчі, виконавчі, судові органи, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи публічного та приватного права, що провадять відповідну діяльність, щорічно укладають та подають звіти про стан забезпечення охорони державної таємниці до органу СБУ, який надав спеціальний дозвіл. Центральні органи виконавчої влади, інші державні органи та органи СБУ складають узагальнений звіт, який подають до Департаменту охорони державної таємниці та ліцензування ЦУ СБУ [147]. Усі інші деталі щодо форми,

змісту, структури, правильності заповнення та подачі звітів, пояснювальних записок до них розкрито в Інструкції про порядок оформлення та подання звіту про стан забезпечення охорони державної таємниці та узагальненого звіту про стан забезпечення охорони державної таємниці за підзвітні суб'єкти режимно-секретної діяльності, затвердженій Наказом ЦУ СБУ від 17.01.2020 № 6.

На виконання Концепції боротьби з тероризмом в Україні, затвердженої Указом Президента України від 05.03.2019 № 53/2019, та Плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом в Україні (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.01.2021 № 7-р [148]) в Україні організацію боротьби з тероризмом та забезпечення її потрібними силами, засобами й ресурсами здійснює Кабінет Міністрів України. Закони України «Про Службу безпеки України», «Про боротьбу з тероризмом», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» засвідчують, що СБУ є головним органом у національній системі боротьби з тероризмом з певними повноваженнями [149; 150]:

– проводять оперативно-розшукові, контррозвідувальні заходи, спрямовані на запобігання, виявлення й припинення терористичної діяльності, зокрема й міжнародної; збирає інформацію про діяльність іноземних і міжнародних терористичних організацій;

– проводить оперативно-технічні пошукові заходи в системах і каналах електронних комунікацій, які можуть використовувати терористи, для отримання інформації у разі загрози вчинення терористичного акту або під час виконання антитерористичної операції; забезпечує організацію, проведення таких заходів, координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом згідно з визначеною законодавством компетенцією;

– ініціює питання накладення арешту на активи, пов’язані з фінансуванням тероризму та фінансовими операціями, зупиненими відповідно до рішення, прийнятого на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН, зняття арешту з активів і надання доступу до них;

– забезпечує у взаємодії з розвідувальними органами безпеку від терористичних посягань вітчизняних установ за межами її території, їхніх співробітників, членів сімей; надає рекомендації, пропозиції, застереження та приписи іншим суб’єктам боротьби з тероризмом щодо боротьби з тероризмом, які є обов’язковими для врахування й виконання.

Аналізований антитерористичний нормативно-правовий блок ґрунтується на важливих документах, зокрема тих, що закріплюють спеціальний правовий статус основної антитерористичної інституції – Антитерористичного центру при СБУ. В указі Президента України від 14.04.1999 № 379/99 засвідчено, що центр повинен збирати, узагальнювати, аналізувати та оцінювати інформацію про стан і тенденції поширення тероризму в Україні, за кордоном; розробляти програми боротьби з тероризмом, рекомендації з питань підвищення ефективності заходів у цій сфері. Інформаційно-аналітичну роботу доповнюють суттєвим практичним складником, що полягає в організації і проведенні антитерористичних операцій, координації діяльності суб’єктів боротьби з тероризмом, а також у взаємодії зі спеціальними службами, правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними організаціями з питань боротьби з тероризмом [94].

Організацію, загальне керівництво та контроль за проведенням огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом здійснює Голова СБУ. Порядок проведення огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, затверджений Указом Президента України від 09.07.2019 № 506/2019, покладає безпосереднє його виконання на Антитерористичний центр при СБУ, у якому створюють робочу групу зі складу фахівців (експертів) – суб’єктів боротьби з тероризмом,

центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, організацій та установ [151]. У положенні про робочу групу з питань проведення огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, затвердженому Наказом ЦУ СБУ від 20.02.2020 № 53 [152], визначено основні повноваження, завдання й права, організаційно-аналітичні, інформаційні, матеріально-технічні та методичні аспекти забезпечення роботи групи.

Метою проведення такого огляду є оцінювання стану та готовності відповідних суб'єктів до виконання завдань із запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їхніх наслідків, стану кадрового, фінансового, матеріально-технічного й інших видів забезпечення, а також наявних спроможностей з ефективного реагування на терористичні загрози. Огляд проводить у три етапи [151]:

1) підготовчий етап – розв'язання організаційних питань, пов'язаних з проведенням огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, зокрема формування робочої групи, а також підготовка та затвердження плану заходів з проведення огляду;

2) виконавчий (основний) етап – реалізація робочою групою плану заходів з проведення огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, оцінка стану та готовності суб'єктів до виконання завдань із запобігання, реагування й припинення терористичних актів та мінімізації їхніх наслідків з позиції доступних спроможностей;

3) підсумковий етап – узагальнення результатів проведення огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом та складання звіту, у якому на підставі наявних і потенційних терористичних загроз для України та фінансово-економічних можливостей держави потрібно викласти бачення щодо перспективної моделі загальнодержавної системи боротьби з тероризмом. Звіт затверджує Голова СБУ, подає на розгляд і затвердження в Раду національної безпеки й оборони України.

Різні сфери реалізації загальнодержавної системи боротьби з тероризмом регулюють окремі адміністративно-правові акти. Наприклад, це Інструкція про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції, затверджена спільним Наказом МВС України, Генеральної прокуратури України, СБУ від 26.08.2014 № 872/88/537; Порядок участі суб'єктів боротьби з тероризмом у спільних антитерористичних заходах за участю іноземних держав або міждержавних об'єднань, а також проведення антитерористичних заходів та операцій із залученням сил і засобів іноземних держав або міждержавних об'єднань на території України та інших держав, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 24.11.2023 № 1246.

У наступному умовному нормативно-правовому блоці охоплено питання кібербезпеки й захисту об'єктів критичної інфраструктури. Його спрямовано на реалізацію Стратегії інформаційної безпеки (Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021) та виконання Плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 272-р. [153]. Основна мета полягає в посиленні спроможностей із забезпечення національної інформаційної безпеки, сприяння соціально-політичній стабільності, оборони держави, захисту суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, забезпечення прав і свобод населення.

Правовим базисом діяльності СБУ у цій сфері є Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», що належить до основних суб'єктів національної системи кібербезпеки з відповідними державно-владними повноваженнями [97]:

– здійснює запобігання, виявлення, припинення правопорушень проти миру й безпеки людства, які вчиняють у кіберпросторі; забезпечує реагування на кіберінциденти у сфері державної безпеки;

– здійснює контррозвідувальні та оперативно-розшукові заходи, спрямовані на боротьбу з кібертероризмом і кібершпигунством, негласно перевіряє готовність об'єктів критичної інфраструктури до можливих кібератак та кіберінцидентів; протидіє кіберзлочинності, наслідки якої можуть становити загрозу життєво важливим інтересам держави;

– розслідує кіберінциденти і кібератаки з державних електронних інформаційних ресурсів, інформації, вимогу щодо захисту якої встановлено законом, критичної інформаційної інфраструктури.

Питання організаційно-функціонального захисту інформації у вітчизняному кіберпросторі, особливо тих його ланок, що охоплюють важливі аспекти забезпечення державної безпеки, розлого регулюють Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», Правила забезпечення захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах (Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 № 373) [154], Положення про систему захищеного доступу державних органів до мережі Інтернет (Наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 30.08.2023 № 771) та ін.

Окрему увагу зосереджують на окресленій проблемі безпосередньо в структурі спецслужби, де відповідно до вимог Наказу ЦУ СБУ від 22.07.2019 № 1132 проводять державну експертизу комплексних систем захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних й інформаційно-комунікаційних системах. Нормативно-правовий акт визначає особливості організації та проведення первинних чи додаткових експертиз або організаційно-технічних рішень на розгортання їхнього типового компонента в процесі експертних випробувань та аналізу декларацій про відповідність вимогам нормативних документів з

технічного захисту інформації. Державну експертизу проводить для дослідження, перевірки, аналізу й оцінки об’єктів експертизи щодо їхньої відповідності вимогам нормативних документів з технічного захисту інформації та можливості використання [155].

Для підтримання належного функціонування державної безпеки, особливо за воєнного стану, потрібне стале гарантування захисту критичної інфраструктури – об’єктів інфраструктури, системи, їхньої частини та сукупності, які є важливими для економіки, національної безпеки й оборони, а порушення їхньої роботи може завдати шкоди життєво важливим державним і суспільним інтересам [156]. У статті 14 Закону України «Про критичну інфраструктуру» зазначено, що СБУ належить до головних суб’єктів національної системи захисту критичної інфраструктури; розкрито особливості діяльності спецслужби в цій сфері, завдання, права й обов’язки, а також планування та моніторинг заходів із забезпечення стійкості та захисту об’єктів критичної інфраструктури, її взаємодії з іншими системами захисту у сфері національної безпеки.

У своїй організаційно-управлінській діяльності СБУ певною мірою послуговується положеннями Загальних вимог до кіберзахисту об’єктів критичної інфраструктури, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 19.06.2019 № 518 [157], та Порядку формування переліку об’єктів критичної інформаційної інфраструктури, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 943.

На сьогодні підривна, терористична та деструктивна діяльність спеціальних служб країни-агресора є суттєвим чинником дестабілізації в нашому суспільстві, що вкрай негативно впливає на забезпечення державної безпеки. Постають постійні виклики з протидії системним загрозам управлінню державою, з якими проводять безперервну боротьбу уповноважені органи та підрозділи СБУ – спеціально уповноважений орган державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності.

Основою нормативно-правового блоку у сфері контррозвідки й протидії системним загрозам управлінню державою загалом є спеціальні Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про розвідку», «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб». Зауважимо, що відповідне чинне адміністративне законодавство та відомчі акти переважно закриті для публічного представлення. Водночас їхній зміст спрямовано на втілення в практику Плану заходів з реалізації Стратегії забезпечення державної безпеки (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.04.2023 № 328-р). Загалом в основній компетенції спецслужби передбачено такі складники [158; 159]:

– здійснювати контррозвідувальний пошук, оперативно-розшукові заходи з використанням оперативних та оперативно-технічних сил і засобів, опитувати осіб за їхньою згодою; виявляти, фіксувати й документувати розвідувальні, терористичні та інші зазіхання на державну безпеку, вести їхній оперативний облік;

– проводити контррозвідувальні операції, оперативні й оперативно-технічні заходи для припинення розвідувально-підривної, терористичної та іншої протиправної діяльності; вимагати, збирати й вивчати документи та відомості, що характеризують діяльність юридичних осіб, а також спосіб життя окремих осіб, джерела й розміри їхніх доходів;

– затримувати й тримати у спеціально відведених для цього місцях підозрюваних осіб, проводити їхній особистий огляд та огляд речей, транспортних засобів і вилучати документи та предмети, які можуть бути речовими доказами або є небезпечними для життя й здоров’я людей; зберігати, носити, застосовувати, використовувати зброю, спеціальні засоби, уживати заходів фізичного впливу, провозити зброю та спеціальні засоби в усіх видах транспорту;

– проводити розвідувальні заходи через оперативні підрозділи ЦУ СБУ, що є суб’єктами розвідувального співтовариства, для отримання

інформації в інтересах контррозвідки; здійснення державної охорони, що передбачає систему організаційно-правових, режимних, оперативно-розшукових, інженерно-технічних та інших заходів із забезпечення належного функціонування органів державної влади, безпеки посадових осіб та об’єктів.

До окремої узагальненої групи нормативно-правових актів належить низка інших спеціальних напрямів професійної та оперативно-службової діяльності СБУ, які не розглянуто вище. Це відповідний юридичний масив, який через невеликі розміри не можна розбити на відповідні блоки. Особливо це стосується норм адміністративного законодавства, яке має досить специфічне вираження в конкретних сферах правового регулювання. Йдеться про реалізацію завдань СБУ у нижче наведених правових аспектах.

1. Запобігання й протидія окремим видам організованої злочинності, профілактика правопорушень у сфері державної безпеки, забезпечення здійснення кримінального судочинства; міжнародне співробітництво щодо осіб, пов’язаних з провадженням терористичної діяльності або до яких застосовано міжнародні санкції (Закони України «Про Службу безпеки України», «Про національну безпеку України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»).

2. Проведення наукових досліджень та дослідно-конструкторських робіт, упровадження їх результатів в практику діяльності СБУ відповідно до профільного законодавства (Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про державну таємницю», «Про науково-технічну інформацію», Постанови Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1082 «Про затвердження Порядку здійснення заходів з охорони державної таємниці під час проведення секретних науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт», Наказ МОН України від 24.03.2022

№ 271 «Про затвердження Порядку державної реєстрації та обліку науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій»).

3. Призначення судових експертиз та експертних досліджень судовим експертам експертних підрозділів СБУ, організація та порядок проведення експертиз (досліджень) й оформлення їхніх результатів (Закон України «Про судову експертизу», Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України, затверджена Наказом ЦУ СБУ від 29.05.2015 № 371 [160], Положення про експертно-кваліфікаційну комісію Служби безпеки України та атестацію судових експертів, затверджене Наказом ЦУ СБУ від 24.12.2014 № 855).

4. Реалізація адміністративно-юрисдикційної діяльності (КУпАП, Порядок інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1363 [161], Порядок зберігання вилучених під час здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення речей і документів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 16.01.2012 № 17 [162], Інструкція про порядок оформлення в Службі безпеки України матеріалів про адміністративні правопорушення, затверджена Наказом ЦУ СБУ від 22.03.2017 № 173 [163]).

Інший доволі великий нормативно-правовий блок стосується внутрішньоорганізаційних питань, де ЦУ СБУ, органи, підрозділи, службові, посадові особи виконують певну адміністративну діяльність, яку спрямовано на забезпечення дієвого внутрішнього управління всією системою спецслужби в процесі реалізації сукупності потрібних взаємопов’язаних адміністративно-правових форм і методів. Указаний законодавчий масив представлено значною кількістю відомчих актів, які можна згрупувати за такими основними напрямами [164–169]:

1) кадрове забезпечення та службова підготовка: порядок відбору, вивчення та прийому кандидатів на навчання до вищих військових закладів освіти СБУ, військових навчальних підрозділів СБУ закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців за державним замовленням; організація спеціальної підготовки громадян України для прийняття на військову службу за контрактом у СБУ; організація фізичної та вогневої підготовки в СБУ (Накази ЦУ СБУ: № 369 від 06.07.2010, № 603 від 30.11.2010, № 2367 від 28.12.2018, № 1800 від 22.11.2019);

2) організаційно-управлінське забезпечення, дисциплінарні й контрольні (наглядові) повноваження: організація контролю за виконанням вимог; проходження військової служби військовослужбовцями СБУ; порядок виїзду співробітників СБУ в приватних справах за межі населеного пункту, на території якого дислоковано відомчий підрозділ, орган, заклад, установу; проведення службових розслідувань і перевірок стосовно військовослужбовців СБУ; порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання СБУ; державний нагляд за безпечним веденням робіт у СБУ; процедура розслідування й облік аварій на об’єктах СБУ (Накази СБУ: № 589 від 26.07.2008, № 772 від 14.10.2008; Накази ЦУ СБУ: № 581 від 19.08.2014, № 875 від 29.12.2014, № 45 від 04.02.2016, № 320 від 13.09.2021);

3) соціально-економічне й фінансове забезпечення, організація діяльності у сфері охорони здоров’я: питання санітарно-епідеміологічної служби; здійснення медичної і психологічної реабілітації; забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей житловими приміщеннями, іншими, передбаченими законодавством, фінансовими і матеріальними ресурсами, соціальними послугами й пільгами; здійснення харчування в санаторно-курортних та оздоровчих закладах СБУ (Наказ СБУ № 792 від 06.11.2007; Накази ЦУ СБУ: № 512 від 15.11.2012, № 5 від 13.01.2014 № 358 від 01.07.2014).

У процесі аналізу наведених вище нормативно-правових актів ми не ставили за мету охопити весь відповідний юридичний масив чи більшу його частину. Для нашого дослідження важливо з'ясувати особливості змісту сучасної системи адміністративно-правових засад діяльності СБУ, яку віддзеркалено в таких блоках:

1) загальноуправлінський нормативно-правовий блок;

2) нормативно-правовий блок захисту національної державності й охорони державної таємниці;

3) антитерористичний нормативно-правовий блок;

4) нормативно-правовий блок кібербезпеки й захисту об'єктів критичної інфраструктури;

5) нормативно-правовий блок контррозвідки та протидії системним загрозам управлінню державою;

6) нормативно-правовий блок спеціальних напрямів професійної та оперативно-службової діяльності;

7) внутрішньоорганізаційний нормативно-правовий блок.

2.2. Основні напрями та юридичні засоби адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України

У межах чинного вітчизняного законодавства система СБУ реалізує свою компетенцію у сфері адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина за певними пріоритетними напрямами. Насамперед розглянемо цю інституцію як класичний орган державної влади, який саме у виконавчій гілці виконує загальноорганізаційну, правозастосовну, регулятивну, нормативну та низку інших функцій публічного управління. У подальшому звернемося до питань реалізації охоронної функції, функції забезпечення національної безпеки, законності й дотримання конституційного порядку в державі тощо.

Публічна сфера є своєрідним і найважливішим середовищем постійного поєднання державних і приватних інтересів, сталого формування й розвитку суспільних відносин, реалізації державно-владних повноважень. Саме в ній відбувається компетентне застосовування універсального адміністративно-правового інструментарію, спрямованого насамперед на утвердження, розвиток і захист прав людини та громадянина.

Завдяки вказаному соціально-правовому явищу зберігається баланс між інтересами суспільства загалом та інтересами окремих його інституцій, де відносини, що формуються в процесі економічного, соціального, політичного, духовного й діяльності, взаємопов'язані з державою і полягають в мобілізації приватної сфери, пошуку каналів її передачі в публічну владу. Це комунікативне середовище, наповнене інституціями, створеними для практичного досягнення суспільного блага, де відбувається обговорення соціально-політичних проблем, реалізація громадських інтересів, що транслюють приватну зацікавленість, здійснюється вплив на державну політику, [170, с. 521].

Нині в нашій країні найбільш важливими й масовими інформаційно-комунікативними каналами та демократичними юридичними інструментами виступають адміністративні процедури з доступу до публічної інформації, звернення громадян і надання адміністративних послуг. Окрім того розроблено правові механізми злагодженої та постійної взаємодії представників виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства. Цей напрям діяльності СБУ разом з питаннями співробітництва з публічними інституціями, ґрунтовно розглянуто в наступному окремому підрозділі дисертації, оскільки питання співпраці цього спеціального державного органу з іншими представниками публічної адміністрації та громадськістю у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина мають вкрай важливе значення.

Указаний перший напрям реалізації повноважень СБУ належить до прямих форм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина, коли спецслужба безпосередньо створює умови для реалізації певної категорії політичних і громадянських прав населення, зокрема, це право на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право на інформацію (ст. 34 Конституції України), право на участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України), право на звернення громадян (ст. 40 Конституції України) [171].

Сучасні процеси стрімкої цифровізації та диджиталізації виводять інформаційне суспільство на якісно новий рівень. Всеохопний та повний доступ до дозволеної в ужитку публічної інформації є запорукою подальшого розвитку українського громадянського суспільства. У такий спосіб не тільки реалізується право громадян на інформацію, але й підвищується ефективність публічного управління, а також розвиваються механізми забезпечення прав людини. Кожен за бажанням може долучитися до моніторингу здійснення відповідної державної політики, здійснювати контроль за діяльністю органів публічної влади та ін.

Обласні управління СБУ та інші компетентні органи й підрозділи цієї системи володіють і розпоряджаються відповідною інформацією та надають доступ до неї згідно із Законами України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», низкою інших законодавчих актів. Правові норми визначають, що право громадян на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання й захисту інформації, важливої для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Суб’єкти владних повноважень зобов’язанні інформувати громадськість та медіа про свою діяльність і прийняті рішення, зокрема через спеціальні підрозділи або відповідальних осіб, які забезпечують доступ до публічної інформації [172]. Інформаційна сфера перебуває під постійним державним і громадським контролем, а за

порушення законодавства України про інформацію передбачено юридичну відповідальність.

Публічна інформація, яку віддзеркалено та задокументовано будь-якими засобами та на будь-яких носіях і було отримано чи створено в процесі виконання суб'єктами владних повноважень їхніх обов'язків, або ту, що знаходиться в їхньому володінні чи інших розпорядників інформації, є відкритою, окрім випадків, установлених законом. Доступ до інформації забезпечують шляхом оприлюднення в офіційних друкованих виданнях, на офіційних вебсайтах у мережі Інтернет, на єдиному державному вебпорталі відкритих даних, на інформаційних стендах, а також надання інформації за запитами на інформацію [173]. Конфіденційна, таємна та службова інформація є обмеженою її не можна вільно поширювати в інформаційному просторі.

Іншою законодавчою базою є Закони України «Про захист персональних даних», «Про запобігання корупції»; указ Президента України від 05.05.2011 № 547/2011 «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації»; постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 № 740 «Про затвердження граничних норм витрат на копіювання або друк документів, що надаються за запитом на інформацію», а також відомчі документи, з-поміж яких Інструкція про порядок забезпечення доступу до публічної інформації у Службі безпеки України, затверджена наказом ЦУ СБУ від 14.06.2011 № 231, Перелік відомостей, що становлять службову інформацію у Службі безпеки України, затверджений наказом ЦУ СБУ від 21.08.2012 № 400, Порядок відшкодування витрат на копіювання або друк документів, що надаються Службою безпеки України за запитом на інформацію, затверджений наказом ЦУ СБУ від 30.12.2014 № 881, Примірний перелік видів публічної інформації, розпорядником якої є Служба безпеки України, затверджений наказом ЦУ СБУ від 16.10.2018 № 1748.

На науковому та правозастосовному рівні в адміністративно-правовій сфері інститут звернення громадян посідає одне із чільних місць, оскільки є публічним комунікатором та основоположним елементом механізму реалізації і захисту суб'єктивних прав громадян. Вони мають право звернутися до органів публічної влади, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, медіа, посадових осіб відповідно до їхніх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їхньої статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про порушення [174].

До рішень і діянь, які можна оскаржити, у сфері управлінської діяльності, належать такі, унаслідок яких порушено права й законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян); створено перешкоди для реалізації громадянином його прав і законних інтересів чи свобод; незаконно покладено на громадянина які-небудь обов'язки або його незаконно притягнуто до відповідальності [174]. Загалом базові процедурні аспекти щодо звернень громадян до органів виконавчої влади закріплено в Законах України «Про звернення громадян», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.1997 № 348.

Підґрунтям для адміністративно-правових актів СБУ в досліджуваній сфері є накази ЦУ СБУ, зокрема «Про затвердження Порядку проведення особистого прийому громадян у Службі безпеки України» від 13.08.2015 № 521, «Про затвердження Інструкції про порядок розгляду в Службі безпеки України звернень громадян» від

10.04.2018 № 532, «Про затвердження Інструкції про порядок роботи з повідомленнями, що надходять телефонами довіри та на електронні поштові скриньки Служби безпеки України» від 17.05.2023 № 175.

Значна кількість органів виконавчої влади надає адміністративні послуги – результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав, здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону. Ці послуги надають відповідні суб'єкти безпосередньо або через центри надання адміністративних послуг. В електронній формі для надання послуги використовують Єдиний державний вебпортал електронних послуг, зокрема інтегровані інформаційні системи органів публічної влади. Суб'єкти надання послуг, які володіють документами або інформацією, важливими для їхнього надання, зобов'язані [175]:

1) забезпечити безоплатне надання таких документів або інформації не пізніше 3 робочих днів з дня отримання запиту від суб'єкта надання адміністративної послуги, якщо інше не передбачено законом;

2) уживати заходів для розбудови системи міжвідомчої електронної взаємодії, забезпечення безоплатного та відкритого доступу до власних інформаційних систем і баз даних, якщо інше не передбачено законом;

3) відповідно до закону забезпечити зберігання та захист інформації, отриманої в результаті надання адміністративної послуги; уживати заходів для запровадження надання адміністративних послуг в електронній формі;

4) забезпечити безоплатний віддалений доступ до власних інформаційних систем та електронних баз даних і реєстрів, що містять інформацію, потрібну для надання послуг, відповідним адміністраторам центрів і суб'єктам, зокрема й через систему електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів.

На сьогодні відповідно до чинного законодавства СБУ надає адміністративні послуги, пов’язані з видачею, відновленням, звуженням, розширенням, переоформленням, зупиненням ліцензії на провадження господарської діяльності, пов’язаної з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв’язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації. Йдеться про технічні, апаратно-програмні, програмні та інші засоби, які відповідають критеріям належності технічних засобів негласного отримання інформації і мають технічну забезпеченість для негласного отримання інформації, призначені для використання прихованим способом, властивим виключно оперативно-розшуковій, контррозвідувальній або розвідувальній діяльності [176].

Основне нормативно-правове підґрунтя окресленої ліцензійної діяльності викладено в Законах України «Про адміністративні послуги», «Про адміністративну процедуру», «Про ліцензування видів господарської діяльності»; Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності, пов’язаної з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв’язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 № 669; наказ ЦУ СБУ від 18.02.2022 № 69 «Інформаційна картка адміністративної послуги з видачі ліцензії на провадження господарської діяльності, пов’язаної з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв’язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації».

Визначальні умови й процедурні питання ліцензування розкрито в указаній інформаційній картці, де на особливу увагу заслуговує декілька аспектів. Підставою отримання відповідної ліцензії є заява суб’єкта господарювання з передбаченим пакетом документів (засвідчені копії, що

підтверджують право власності; договору найму (оренди) приміщення, будівлі, споруди, де провадитиметься господарська діяльність; установчих документів здобувача ліцензії; відомості стосовно працівників, залучених до організації і провадження відповідного виду господарської діяльності, засобів та місць, що використовуватимуться; відомості про наявність спеціального дозволу на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею; режимних приміщень, засобів електронно-обчислювальної техніки та ін.). Документи можна подати до СБУ за вибором здобувача ліцензії: власноруч, поштою, в електронній формі [177].

За видачу ліцензії знімається плата в розмірі одного прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що діє на день прийняття рішення про її видачу (станом на січень 2024 р. – 3028 грн.). Строк надання дозвільного документа – 10 робочих днів з дня отримання заяви на підставі рішення СБУ, яке розміщують на його офіційному вебсайті.

На відміну від викладеного вище, де СБУ постає у вигляді типового суб'єкта владних повноважень, який безпосередньо реалізує конституційні приписи щодо гарантування реалізації та захисту прав людини та громадянина, другий і третій напрями правового забезпечення стосуються виключно меж повноважень спецслужби як спеціального державного органу з правоохоронними функціями. У цьому разі виявляється здебільшого непряма форма адміністративно-правового забезпечення суб'єктивних прав населення, коли органи та підрозділи СБУ цілеспрямовано здійснюють прописану у законодавстві компетенцію, і водночас впливають на правореалізаційні, правозахисні механізми, а також сферу громадської безпеки та порядку.

Значною мірою послуговуються широким підходом до трактування положень Конституції України та Закону України «Про національну безпеку України», за якими людину, її життя й здоров'я, честь, гідність, недоторканність, безпеку визнають найвищою соціальною цінністю. З

огляду на це права й свободи відбивають зміст і спрямованість діяльності держави, яка зобов'язана утверджувати та забезпечувати їх у повному обсязі [40]. Одним з напрямів реалізації цих функцій є забезпечення національної безпеки, що передбачає захищеність суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів від реальних і потенційних загроз. Зауважимо, що під такими інтересами розуміють життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави. Реалізація таких інтересів забезпечує державний суверенітет, її демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності й добробут її громадян [78]. Саме система СБУ виступає провідною ланкою механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина через сферу адміністративної діяльності в питаннях державної безпеки.

Конкретними конституційними правами, про які йдеться найперше є такі: право на життя (ст. 27 Конституції України), право на недоторканність житла (ст. 30 Конституції України), свобода пересування (ст. 33 Конституції України), право володіти, користуватися й розпоряджатися індивідуальною власністю (ст. 41 Конституції України). Ці права й свободи виступають одним з об'єктів охорони та захисту під час протидії протиправним проявам і терористичним актам.

Наприклад, у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» зазначено, що тероризм є суспільно небезпечною діяльністю, яка полягає у свідомому й цілеспрямованому застосуванні насильства із захопленням заручників, підпалами, убивствами, тортурами, залякуванням населення та органів влади або вчиненням інших зазіхань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій для досягнення злочинних цілей [149]. Поряд з означеною практикою СБУ також виконує функції спеціально уповноваженого органу влади у сфері контррозвідувальної діяльності. Спецслужба виконує не менш важливу роль у питаннях гарантування реалізації та охорони прав особи.

Відповідно до Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», мету такої визначено як попередження, виявлення й запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних зазіхань іноземних спеціальних служб, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку, усунення умов, що їм сприяють, причин виникнення. З-поміж завдань контррозвідувальної діяльності на особливу увагу заслуговує розроблення й реалізація заходів щодо запобігання, усунення та нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства, правам і свободам громадян [158].

Уважаємо за потрібне виокремити специфіку сучасного світу, коли людині загрожують не лише фізичні впливи, а й впливи віртуального середовища. яке є не менш небезпечним як для громадян, так і для держави, що засвідчено у відповідних національних стратегіях, законодавстві з протидії кібертероризму, кібершпигунству, проведенню ворожих спеціальних інформаційних операцій.

Збройна агресія РФ у 2014 р. та особливо повномасштабне вторгнення на нашу територію перевело з гіпотетичної в практичну площину розуміння життєвої потреби в здійсненні найвищого рівня попередження, виявлення й усунення загроз державному суверенітету та територіальній цілісності України, оскільки сфера прав людини в нашій країні зазнала значного ураження, зокрема в прифронтових районах, а особливо на окупованих територіях. Наведені аргументи підтверджують, що ефективна робота СБУ гарантує стабільність існування та функціонування державних інституцій і суспільства, уможливлює повноцінне втілення міжнародно-правових стандартів з прав людини.

Нині за наявності значної кількості окупованих територій СБУ продовжує реалізувати свої повноваження відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на

тимчасово окупованій території України» та постанови Кабінету Міністрів України від 15.09.2023 № 1000 «Деякі питання визначення правового режиму на тимчасово окупованій території України».

Правовий режим тимчасово окупованої території передбачає забезпечення національної безпеки через здійснення заходів для відновлення територіальної цілісності України, реалізацію заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі збройної агресії, а також уживання заходів для захисту прав і свобод населення [178]. Водночас триває активна робота у звільнених населених пунктах з проведення стабілізаційних заходів контррозвідувального забезпечення в інтересах виконання завдань. Основними з них є викриття зрадників з-поміж місцевого населення, колаборантів, воєнних злочинців, а також організація роз'яснювальної роботи з громадянами для не допущення їх залучення іноземними спецслужбами до протиправної діяльності.

Структурні підрозділи СБУ в межах визначеної законодавством України компетенції захищають особисту безпеку громадян і осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у разі надходження від них, членів їхніх сімей, близьких родичів заяви, звернення керівника відповідного державного органу чи отримання оперативної або іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну; беруть участь у реабілітації і поновленні прав незаконно репресованих осіб [79]. Спецслужба виконує й інші заходи у сфері адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина, які чітко та повно регламентовано всім масивом нормативно-правових актів, основні з них розглянуто в попередньому підрозділі дисертації.

Стійкість та дієвість наявних юридичних механізмів у сфері прав людини гарантується у спосіб досягнення спроможності гармонійності та збалансованості їхніх складників. У нашому випадку йдеться про ще один напрям адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ, який стосується внутрішньовідомчої адміністративної

діяльності. Зокрема, співробітники спецслужби нівелюють усі наведені вище дії, пов'язані зі сприянням належному функціонуванню сфери правореалізації та правозахисту, якщо вони самі порушують основоположні права людини й громадянина. З огляду на це в чинному законодавстві України передбачено певні запобіжні заходи, обмеження й процедури відновлення порушених прав громадян, вчинені за результатом виконання службової діяльності.

У Законі України «Про Службу безпеки України» прописано своєрідне гасло, властиве всій системі органів публічної влади: діяльність СБУ, її органів, підрозділів, співробітників ґрунтується на засадах законності й дотримання прав і свобод особи. Вони повинні поважати гідність людини й виявляти до неї гуманне ставлення, не допускати розголошення відомостей про особисте життя. У виняткових випадках окремі права та свободи особи можна тимчасово обмежити в порядку і межах, визначених Конституцією і законами України, однак їх неправомірне обмеження передбачає відповідальність згідно із законодавством [79]. Як бачимо, існує один з додаткових юридичних способів гарантування права на повагу до гідності особи (ст. 28 Конституції України) і права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України) у царині публічного управління й реалізації правоохоронної функції.

Орган СБУ в разі порушення його співробітниками під час виконання службових обов'язків прав чи свобод людини повинен ужити заходів для їх поновлення, відшкодування заподіяної моральної і матеріальної шкоди, притягнення винних до передбаченої законом відповідальності за процедурами, затвердженими в Законі України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі», Порядку проведення у Службі безпеки України службового розслідування для встановлення причин завдання шкоди державі, її розміру та винних осіб, затвердженому наказом

ЦУ СБУ від 20.12.2019 № 1954 [179] та ін. Окрім цього, спецслужба на вимогу громадян України у місячний строк зобов'язана дати їм письмові пояснення стосовно обмеження їхніх прав і свобод [79]. Такі громадяни можуть оскаржити до суду першої інстанції неправомірні дії (бездіяльність) посадових і службових осіб СБУ в порядку адміністративного судочинства за нормами Кодексу адміністративного судочинства України.

Окремо прописано про недопущення виконання положень, наказів, розпоряджень, інструкцій, вказівок ЦУ СБУ, якщо в них встановлено не передбачені законом додаткові повноваження органів і співробітників СБУ, неконституційні обмеження прав і свобод громадян. Зазначені основоположні засади віддзеркалено в окремих базових спеціальних юридичних документах (Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність»).

Під час виконання оперативно-розшукової діяльності заборонено порушувати права людини. Окремі такі обмеження є винятковими й тимчасовими. Їх можна застосовувати лише за рішенням слідчого судді для виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та у випадках, передбачених законодавством, для захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства, припинення розвідувально-підривної діяльності проти України [180]. Так само держава гарантує дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина в процесі контррозвідувальної діяльності, а тому не допускається їхнє обмеження, крім випадків, передбачених законом.

З огляду на викладене зазначимо, що до основних напрямів реалізації сучасного механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ доцільними є такі:

1) напрям публічної сфери: адміністративна діяльність з питань забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина шляхом здійснення адміністративних процедур із доступу до

публічної інформації, звернення громадян, надання адміністративних послуг, організація взаємодії з інститутами громадянського суспільства, сприяння проведенню громадського (цивільного) контролю;

2) напрям правоохоронної діяльності: реалізація державно-владних повноважень у сфері охорони та захисту прав громадян через здійснення контролю й перевірки за дотриманням чинного законодавства фізичними, юридичними особами, запобігання, виявлення і припинення протиправних дій, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності;

3) напрям спеціальної діяльності у сфері державної безпеки: виконання антитерористичної та контррозвідувальної функцій, державної охорони, низки інших відповідних функцій, пов'язаних із забезпеченням захисту державного суверенітету, конституційного ладу й територіальної цілісності України від протиправних посягань, що гарантує сталість та ефективність реалізації всіх складників національного механізму захисту прав людини;

4) напрям співпраці з публічними інституціями: організація спланованої та узгодженої взаємодії з органами місцевого самоврядування, органами виконавчої влади, правоохоронними органами й іншими суб'єктами публічної адміністрації для належної реалізації спільних повноважень у сфері забезпечення суб'єктивних прав населення, а також повного виконання координаційних завдань органів, підрозділів СБУ, передбачених чинним вітчизняним законодавством;

5) напрям внутрішньовідомчої службової та професійної діяльності: внутрішня адміністративна діяльність, яку спрямовано на попередження, виявлення та усунення порушень і обмежень конституційних прав особи в процесі реалізації державно-владних повноважень посадовими й службовими особами, військовослужбовцями СБУ, а також відновлення порушених прав і притягнення винних осіб до дисциплінарної, матеріальної та інших видів юридичної відповідальності.

З використанням сукупності адміністративно-правових засобів, проблематика забезпечення прав і свобод людини публічною адміністрацією, що передбачає впорядкування відповідних суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону й розвиток, з сьогодні перебуває в увазі вітчизняних фахівців-адміністративістів. Таке правове забезпечення визначає гуманістичний вимір розвитку держави, громадянського суспільства, потенційні та реальні перспективи з подальшого утвердження демократії [47, с. 7, 12]. Підтримуємо наведену позицію, оскільки в ній не лише на акцентовано формальному розкритті сутності аналізованого явища, а й указано глибинний зміст його реалізації – гуманістичний та демократичний розвиток країни.

Наведені документи чітко вказують на факт функціонування механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод із застосуванням комплексу відповідних юридичних засобів. У теорії адміністративного права це конкретні правові явища, виражені в системі універсального й структурованого правового інструментарію та формалізованої діяльності суб'єктів публічної адміністрації, спрямовані на врегулювання суспільних відносин щодо створення потрібних умов реалізації прав і свобод людини та громадянина, а також гарантування ефективного функціонування правового механізму захисту й відновлення суб'єктивних прав з реальною можливістю застосування системи заходів адміністративного примусу [24, с. 36; 181, с. 12; 182].

На нашу думку, такі адміністративно-правові засоби поширюються на сферу реалізації, охорони, захисту й розвитку суб'єктивних прав особи. При цьому обов'язковою умовою їх ефективного використання слугує наявність доволі розвинутого нормативно-правового підґрунтя, гармонізованого з правом ЄС, а також довготривала позитивна правозастосовна практика компетентних суб'єктів владних повноважень у сфері реалізації державного правозахисного механізму, усіх його структурних елементів [183].

На підставі вищевикладеного у вигляді проміжного узагальнення можемо класифікувати основні адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод людини та громадянина за такими диференційними ознаками:

1) за організаційно-цільовим складником:

а) нормативно-правові юридичні засоби – сукупність актів чинного законодавства України, які регулюють відповідні сфери державного й суспільного життя;

б) інституційні правові засоби – система органів публічної влади та інших суб'єктів публічного й приватного права, які безпосередньо чи опосередковано залучено в процеси організації та здійснення правового забезпечення суб'єктивних прав усього населення або окремих його груп;

2) за суб'єктами реалізації:

а) правові засоби, які реалізують органи державної влади, їхні посадові особи;

б) правові засоби, що реалізують органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи;

в) правові засоби, які реалізують особи, уповноважені на виконання функцій держави, місцевого самоврядування;

г) правові засоби, які реалізують інші суб'єкти публічної адміністрації та окремі інститути громадянського суспільства;

3) за функціональним призначенням:

а) правові засоби, спрямовані на реалізацію або сприяння реалізації прав особи, групи осіб;

б) правові засоби, спрямовані на охорону прав і свобод людини та громадянина;

в) правові засоби, спрямовані на захист і відновлення порушених суб'єктивних прав індивіда;

г) правові засоби, спрямовані на створення сприятливого правового режиму розвитку прав і свобод людини та громадянина;

4) за видами суб’єктивних прав особи:

а) правові засоби у сфері забезпечення громадянських прав;

б) правові засоби у сфері забезпечення політичних прав;

в) правові засоби у сфері забезпечення економічних прав;

г) правові засоби у сфері забезпечення соціальних прав;

д) правові засоби у сфері забезпечення культурних прав;

е) правові засоби у сфері забезпечення екологічних прав;

5) за змістом основних форм адміністративної діяльності органів публічної влади:

а) правові засоби, якими послуговуються публічні органи під час виконання адміністративно-нормотворчої діяльності;

б) правові засоби, якими послуговуються публічні органи в процесі виконання адміністративно-правозастосовної діяльності;

б) за напрямами адміністративної діяльності органів публічної влади:

а) правові засоби, які передбачають організаційно-регулятивний вплив на суспільні відносини для стимулювання соціально-позитивної поведінки, попередження й недопущення негативних наслідків у відповідній сфері;

б) правоохоронні правові засоби, спрямовано на реалізацію комплексу заходів державно-владного впливу з гарантування дотримання законності й публічного порядку, профілактики, недопущення, припинення проступків, застосування заходів адміністративного примусу;

в) правозахисні правові засоби мають на мету реалізацію організаційно-правових заходів владними суб’єктами та зацікавленими правозахисними інституціями з дотриманням передбачених законодавством адміністративних процедур з відновлення порушених прав особи, усунення перешкод і негативних чинників у їх реалізації;

г) правові засоби, які передбачають виконання контрольно-наглядових функцій суб’єктами владних повноважень для утвердження й

гарантування верховенства права, законності й правопорядку у сфері прав і свобод людини та громадянина.

Цю класифікацію чітко регламентовано розлогим масивом вітчизняних нормативно-правових актів, деталізованих у попередньому підрозділі дисертації. Водночас маємо конкретизувати цей лад правових адміністративних засобів, безпосередньо в контексті нашого наукового дослідження. У спрощеному вигляді пропонуємо розуміти змістове наповнення правових засобів як сукупність взаємопов'язаного юридичного інструментарію, форм і методів публічного адміністрування, за допомогою яких компетентні суб'єкти владних повноважень завжди здійснюють комплексний системний державно-управлінський вплив на відповідні суспільні відносини.

Загалом пропонуємо таку класифікацію основних адміністративно-правових засобів забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ, яка випливає з її адміністративно-правового статусу й специфіки реалізації наведених вище напрямів, як пріоритетної системи правових засобів публічного правоохоронного й правозахисного адміністрування, адміністративного примусу, координації та контрольно-наглядової взаємодії.

Зауважимо, що адміністративно-правові інструменти виконують важливу роль, оскільки вони є функціональним стержнем усіх правових засобів. Вони мають універсальне наповнення, їх можна комбінувати в різних потрібних варіантах, реалізовувати обрані форми – зовнішньо виражену дію публічного органу (видання нормативно-правових та індивідуальних актів, укладання адміністративних договорів, провадження організаційних дій, учинення інших юридично значущих дій, здійснення матеріально-технічних операцій) і методи публічного адміністрування – способи й прийоми здійснення управлінських функцій (заохочення, переконання, примус) для належного гарантування найефективнішого, дієвого та раціонального виконання передбачених

законом повноважень. У цьому контексті СБУ не є винятком, оскільки проводить адміністративну діяльність відповідно до особливостей свого спеціального правового статусу та специфіки середовища забезпечення прав, свобод громадян.

Цей спеціальний державний орган застосовує весь арсенал наявного адміністративно-правового інструментарію або ж інструментів публічного адміністрування. Їх потрібно розглядати як комплекс заходів, які використовують владні суб'єкти для забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, публічного інтересу держави й суспільства. Вони мають зовнішній вираз однорідних за характером і правовою природою груп адміністративних дій, реалізований у межах визначеної законом компетенції для досягнення бажаного публічного результату. У зовнішній і внутрішній адміністративній діяльності СБУ послуговується такими основними видами загальноприйнятих у науці адміністративного права України правових інструментів [184, с. 164–200]:

1) нормативно-правовий акт – правотворчий підзаконний напрям діяльності СБУ, що передбачає розпорядчу діяльність з ухваленням загальних правил, які породжують юридичні наслідки стосовно конкретизації і деталізації законів до стадії їхнього правозастосування;

2) індивідуальний адміністративний акт – рішення СБУ, її посадових і службових осіб щодо розв'язання конкретних адміністративних справ, що зумовлює юридичні наслідки для певних суб'єктів адміністративного права, а їхня дія припиняється після одноразового застосування;

3) адміністративний договір – зовнішня форма вираження адміністрування, за допомогою якого впроваджують диспозитивний метод правового регулювання адміністративно-правових відносин між СБУ, органами публічної адміністрації, громадянами та інститутами громадянського суспільства;

4) учинення юридично значущих адміністративних дій (реєстрація, документування, застосування примусових заходів, складання присяги) – дії, які створюють нове юридичне положення, змінюють наявні правовідносини або стають важливою умовою для настання зазначених правових наслідків;

5) план – форма адміністративної діяльності СБУ на основі узагальнення сучасного стану суспільних відносин у сфері державної безпеки, спрямованих на розвиток, із затвердженням відповідними адміністративними актами цілеспрямованих перспективних напрямів публічного адміністрування;

6) фактичні дії (інформування населення, проведення перевірок, моніторинг, надання довідок, адміністрування реєстрів, виплата грошових коштів) – різновид адміністративної діяльності СБУ з метою отримання фактичного результату для населення під час надання адміністративних послуг, проведення перевірок, які не зумовлює вплив на сталість здійснення адміністративно-правових відносин.

Органи й підрозділи СБУ в ролі суб’єктів публічної адміністрації реалізують повноваження з питань координації та взаємодії з публічними й приватними інституціями, часто вдаючись до переконання й заохочувальних методів у своїй адміністративній діяльності. Такі диспозитивні способи є найбільш дієвими в окреслених ситуаціях, оскільки конструктивний діалог з громадськістю є фундаментом людиноцентрованого підходу в публічному управлінні. Окрім того, професійне та зважене планування спільної діяльності з обґрунтовано підібраними адміністративно-правовими інструментами не лише у сфері сектору безпеки й оборони, але й з іншими залученими суб’єктами владних повноважень гарантують позитивні результати такої діяльності з питань сприяння реалізації, охорони й захисту прав громадян.

Водночас крайня специфіка та унікальність функціонування СБУ в частині стійкого забезпечення державної безпеки, боротьби зі

злочинністю та подекуди охорони громадського порядку й безпеки громадян зумовлює здебільшого впроваджувати імперативні методи публічного адміністрування. Саме заходи адміністративного примусу дозволяють значною мірою збалансувати наявний юридичний правореалізаційний і правозахисний механізм у нашій державі, де регулятивні функції доповнюють гарантійно-охоронними засобами.

З огляду на сказане маємо погодитися з твердженнями науковців і практичних працівників у правоохоронній сфері, де людиноцентризм – визначальна риса реалізації державної влади, що нині є публічно-сервісною. Водночас не можна керуватися лише цим аспектом реалізації владних функцій. Також важливою вважають потребу в протидії різним проявам неправомірної поведінки, здійснювати яку без використання примусових заходів вкрай складно. З іншого боку, під час застосування заходів адміністративного примусу має бути забезпечено конституційні права осіб, до яких застосовують ці заходи. Вони здатні досить суттєво обмежити права, свободи й законні інтереси громадян, покласти на них додаткові обов'язки. Саме цим зумовлено потребу в чіткому законодавчому визначенні підстав і порядку застосування суб'єктами владних повноважень зазначених заходів [68, с. 262].

Адміністративний примус передбачає застосування відповідними суб'єктами до осіб, незалежно від їхньої волі й бажання, передбачених адміністративно-правовими нормами заходів морального, майнового, фізичного та іншого впливу для охорони відповідних суспільних відносин шляхом попередження й припинення правопорушень, а також притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Характерні ознаки конкретних правовідносин вимагають захисту, притаманного тільки їм. В одних випадках правопорядок забезпечують використанням заходів запобігання правопорушенням, в інших – припиненням правопорушень або покаранням за вчинені проступки. Загалом у

юридичній науці склалася така класифікація заходів адміністративного примусу [67, с. 359–364]:

– заходи адміністративного запобігання не мають конкретної фактичної підстави застосування; використовують для попередження й профілактики правопорушень, а також для підтримання правопорядку за надзвичайних обставин, оскільки загроза суспільним та особистим інтересам, заподіяння їм шкоди можуть виникати не тільки внаслідок вчинення правопорушення, а й у результаті стихійного лиха, дій душевнохворих тощо;

– заходи припинення правопорушень – це комплекс морального, фізичного, організаційного та іншого впливу, що дає змогу оперативно виявляти, не допускати правопорушення, забезпечувати громадський порядок і громадську безпеку за різних стандартних і надзвичайних обставин;

– адміністративні стягнення – визначена в законі, насамперед у КУпАП [185], міра покарання у вигляді певних несприятливих заходів морального, матеріального або фізичного впливу, яку застосовують до суб'єкта адміністративного проступку за його протиправне діяння.

Відповідно до низки спеціальних законодавчих актів, з-поміж яких Закони України «Про Службу безпеки України», «Про Національну поліцію», «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про боротьбу з тероризмом», уповноважених посадових та службових осіб СБУ наділено широким спектром силового юридичного інструментарію. Він охоплює комплекс загальних і спеціальних заходів, засобів адміністративного примусу від попереджувальної та профілактичної діяльності у сфері своєї компетенції, повноважень із застосовування засобів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї до проведення огляду осіб, їхніх речей і транспортних засобів, проведення перевірок, ревізій та експертиз, здійснення адміністративного затримання,

а також складання протоколів та розгляд справ про адміністративні правопорушення.

У наслідок проведеного дослідження пропонуємо організаційно-функціональну систему правових засобів у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина, якими послуговується СБУ у своїй адміністративній діяльності. До них належать:

1) універсальні правові засоби (правові засоби загального публічного адміністрування, правові засоби публічно-приватної взаємодії) властиві органам виконавчої влади, які СБУ використовує за різними поєднаннями юридичного інструментарію, форм і методів публічного адміністрування на всіх напрямах своєї діяльності у сфері забезпечення прав громадян як суб'єкта владних повноважень публічно-сервісного спрямування;

2) загальні правові засоби (правові засоби адміністративного примусу; контрольно-наглядові правові засоби) – це сукупність правових засобів, що характеризують СБУ як орган державної влади, який у сфері реалізації, охорони, захисту та відновлення конституційних прав і свобод населення має право застосовувати засоби адміністративного примусу, контролю (нагляду);

3) спеціальні правові засоби (правоохоронні правові засоби, правозахисні правові засоби, правові засоби координації) – усебічно віддзеркалено сутність СБУ як державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, який реалізує свою компетенцію і здійснює передбачені законодавством функції у сфері запобігання та протидії правопорушенням, а також забезпечення державної безпеки, що гарантує стійкість існування й розвитку національного юридичного механізму забезпечення прав людини.

2.3. Взаємодія Служби безпеки України з органами публічної влади та громадськістю щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина

На філософському рівні питання соціальної взаємодії розглядають як більш стабільне функціонування великих суспільних структур, що в найрізноманітніших формах і способах забезпечують взаємний обмін матеріальними та нематеріальними цінностями між відповідними суб'єктами для досягнення завчасно спланованих та узгоджених цілей. У практичному аспекті правозастосування йдеться про форму скоординованих соціальних зв'язків, завдяки яким відбувається безперервний обмін діяльністю, інформацією, ідеями, знаннями, навиками тощо між публічними й приватними інституціями в межах передбаченого чинним вітчизняним законодавством правового статусу та юридично закріпленої компетенції у сферах їхнього відання.

Органи й підрозділи СБУ глибоко залучено в процеси взаємодії з іншими державними структурами, що стосується зокрема сфери правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Зазначимо, що окреслена проблематика фактично залишилася поза увагою української наукової спільноти. Основний акцент зміщено переважно на розкриття й характеристику взаємодії між правоохоронними органами в процесі боротьби зі злочинністю, тероризмом та іншими схожими питаннями оперативно-розшукової та службової діяльності.

Спеціальне законодавство не дає чіткої відповіді щодо вибудуваної системи взаємодії спецслужби з іншими зацікавленими суб'єктами. Нині лише зафіксовано наявність таких важливих соціальних зв'язків у публічній сфері з коротким описом певних специфікацій. Закон України «Про Службу безпеки України» загалом засвідчує взаємодію з державними органами, зокрема з управлінням державної охорони, правоохоронними й митними органами, юридичними особами та посадовими особами, які сприяють виконанню покладених на неї завдань

установлювати контакти з органами безпеки іноземних держав на підставі норм міжнародного права, відповідних договорів та угод, а також громадянами та їхніми об'єднаннями, іншими особами, які сприяють законній діяльності на добровільних засадах [79]. Більш детально співпрацю СБУ з публічними інституціями представлено в окремих нормативно-правових актах, якими визначено напрями її діяльності.

У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» указано про зобов'язання взаємодіяти відповідним уповноваженим владним суб'єктам, здійснювати обмін інформацією для припинення протиправної діяльності осіб, причетних до тероризму, фінансування та вчинення терористичних актів, правопорушень, які скоєні з терористичною метою. Зокрема, наголошено на взаємодії зі спеціальними службами, іноземними правоохоронними органами, міжнародними організаціями з питань боротьби з тероризмом й обмін інформацією; на забезпеченні у взаємодії з розвідувальними органами безпеки від терористичних зазіхань вітчизняних установ за межами країни [149]. Важливою є координаційна діяльність Антитерористичного центру при СБУ як відокремлений вид взаємодії. У процесі діяльності Міжвідомчої координаційної комісії та координаційних груп при регіональних органах забезпечується підготовка, організація і проведення антитерористичних операцій та здійснюється координація діяльності суб'єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом.

В інших законодавчих актах лаконічно визначено, що підрозділи, які виконують оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані взаємодіяти між собою та з іншими правоохоронними органами, зокрема органами іноземних держав і міжнародних антитерористичних організацій, для швидкого й повного попередження, виявлення й припинення кримінальних правопорушень [180]. Важливою є взаємодія з органами публічної влади, об'єднаннями громадян, юридичними й фізичними особами під час контррозвідувальної діяльності. Наприклад, за

погодженням із СБУ та у взаємодії з нею контррозвідувальні справи можуть вести підрозділи прикордонної розвідки з дозволу начальника розвідувального органу й підрозділи забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України [158]. Вищевказане засвідчує значну законодавчу розпорошеність та неоднорідність положень стосовно питань взаємодії СБУ з органами публічної влади та громадянами, а також відсутність конкретних механізмів її реалізації. На нашу думку, варто здійснити теоретико-правову характеристику цієї проблематики з використанням значного масиву відповідних підзаконних і відомчих нормативно-правових актів.

Загалом згідно з положеннями адміністративного законодавства спільну діяльність з реалізації та охорони суб'єктивних прав населення передбачено на певних структурно-функціональних рівнях. Публічно-сервісний рівень охоплює тези сучасної доктрини адміністративного права, яку останнім часом переосмислюють й активно впроваджують у правотворчу та правозастосовну роботу органів публічної влади на засадах людиноцентризму. У такій спільній, спланованій діяльності СБУ стає загальним суб'єктом публічної адміністрації. У процесі взаємодії зі значною кількістю центральних і місцевих органів виконавчої влади, громадянами, іншими зацікавленими інституціями спецслужба реалізує конституційні положення щодо забезпечення прав і свобод людини як найвищої цінності для держави та суспільства.

Програмно-цільовий рівень взаємодії характеризує одночасну, узгоджену й взаємопов'язану реалізацію суб'єктами владних повноважень та СБУ державної політики у сфері прав людини, правоохоронної діяльності та національної безпеки. Первинного значення набуває систематичне розроблення планів і стратегій запобігання та протидії передовсім тероризму, підривній діяльності, адміністративним правопорушенням; визначення причин та умов їх здійснення; розроблення та утвердження юридичних гарантій у питаннях публічного порядку й

безпеки. Важливими є законодавчі ініціативи та інші схожі практичні заходи, спрямовані на вдосконалення й розвиток законодавства України у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Оперативно-тактичний рівень взаємодії відбиває в динаміці статус СБУ як спеціального державного органу з правоохоронними функціями. Спецслужба разом з іншими, схарактеризованими раніше публічними й приватними інституціями безпосередньо у сфері правозастосування здійснює прямий або опосередкований вплив на різні елементи національного правозахисного механізму для забезпечення стабільності, безперебійності та ефективності його роботи.

Для нашого дослідження важливо з'ясувати основні суб'єкти взаємодії, до яких передовсім належить сектор безпеки й оборони України: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки [78]. В адміністративно-правовому забезпеченні прав і свобод населення слід виокремити сили безпеки та зацікавлених громадян, представників інститутів громадянського суспільства.

Доречно окреслити правовий статус цих органів виконавчої влади, з-поміж яких першорядну роль відведено системі МВС України. Основними завданнями цього органу є забезпечення формування державної політики у сфері [186] охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки й порядку, надання поліцейських послуг; захисту державного кордону; цивільного захисту, захисту населення, територій від надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, гідрометеорологічної діяльності; міграції, протидії нелегальній міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених категорій мігрантів; дотримання норм міжнародного гуманітарного права

на території країни. У структурі відомства об’єднано низку державних органів, з-поміж яких [187–191]:

1) Національна поліція України – центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги;

2) Національна гвардія України – військове формування з правоохоронними функціями, яке виконує завдання із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства й держави від протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку; у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки, захисту державного кордону, припинення тероризму, діяльності незаконних формувань, злочинних організацій, груп;

3) Державна прикордонна служба України – правоохоронний орган спеціального призначення, на який покладено завдання із забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглій зоні та виключній (морській) економічній зоні;

4) Державна міграційна служба України – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовує та координує Кабінет Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах міграції, зокрема й протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів;

5) Державна служба України з надзвичайних ситуацій – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовує і координує Кабінет Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення й територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх

виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності.

Окрім правоохоронних структур, органи та підрозділи СБУ тісно співпрацюють з розвідувальною спільнотою у сфері забезпечення національної та державної безпеки. Служба зовнішньої розвідки України є розвідувальним органом, який функціонує як окремий державний орган, не належить до системи органів виконавчої влади та виконує свою діяльність під загальним керівництвом Президента України й цивільним контролем відповідно до Закону України «Про розвідку». Як розвідувальний орган спецслужба входить до складу сил безпеки, а як військове формування – до складу сил оборони сектору безпеки й оборони [192].

Такими органами є також Головне управління розвідки Міністерства оборони України та Управління розвідки Адміністрації Державної прикордонної служби України, які у своїй сукупності реалізують сформовані нижче завдання [159]:

– добувають, аналітично опрацьовують, обробляють і надають розвідувальну інформацію її споживачам; проводять заходи для сприяння реалізації національних інтересів, забезпечення безпеки та участі у формуванні й реалізації державної політики, посилення обороноздатності держави й розвитку;

– виявляють і визначають ступінь зовнішніх загроз національній безпеці, життю, здоров'ю її громадян та об'єктам державної власності, організовують і проводять спеціальні заходи з таких загроз та з протидії іншій діяльності, що становить зовнішню загрозу національній безпеці; беруть участь у забезпеченні безпеки закордонних дипломатичних установ, шляхом організації та проведення уповноваженими особами цих установ відповідних заходів;

– сприяють СБУ в реалізації контррозвідувального забезпечення закордонних дипломатичних установ України, безпеки співробітників цих установ та членів їхніх сімей у державі перебування, відряджених за кордон громадян, обізнаних у відомостях, що становлять державну таємницю, а також охороні державної таємниці в цих установах;

– беруть участь у боротьбі з тероризмом, протидії розвідувально-підривній діяльності проти України, транснаціональній організованій злочинності та іншій злочинній діяльності, що становлять зовнішню загрозу національній безпеці України; забезпечують власну безпеку; співпрацюють з компетентними органами іноземних держав, міжнародними організаціями;

– беруть участь у заходах державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання, зокрема для запобігання й протидії розповсюдженню зброї масового знищення й засобів її доставки, незаконному обігу товарів військового призначення та подвійного використання.

Сучасний механізм правової охорони й захисту конституційних прав є динамічним, оскільки громадяни виступають не тільки об’єктами впливу з боку суб’єктів владних повноважень, але й проявляють себе в активній формі. Одним з таких напрямів є добровільна участь у забезпеченні національної безпеки зацікавленими цивільними особами й окремими інститутами громадянського суспільства, що безпосередньо передбачають юридичні норми, у яких розкрито питання узгодженої і спланованої взаємодії населення з правоохоронними та іншими державними органами.

Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» передбачено право громадян створювати громадські об’єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам та органам виконавчої влади, а також

посадовим особам у запобіганні та припиненні правопорушень, захисті життя й здоров'я громадян, інтересів суспільства й держави від протиправних зазіхань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин. Ці формування можна створювати на засадах громадської самодіяльності як зведені загони формувань, спеціалізовані загони (групи) сприяння Національній поліції України та Державній прикордонній службі України тощо [193]. Спільна діяльність передбачає патрулювання, виставлення постів, огляд маршрутів та укриттів можливого руху порушників державного кордону, а також участь у заходах правоохоронних органів у сфері боротьби з окремими правопорушеннями.

Для істотного підвищення рівня індивідуальної виучки члени громадських формувань проходять правову й спеціальну підготовку, яку організовує головне управління Національної поліції України. Теоретичні заняття передбачають вивчення нормативно-правових актів у сфері забезпечення охорони публічного порядку й безпеки, запобігання правопорушенням, особливостей організації взаємодії та спільного виконання завдань у цій сфері, застосування спеціальних засобів індивідуального захисту та самооборони. Практичні заняття проводять для закріплення здобутих знань, вироблення вмінь і навичок, важливих для виконання завдань, покладених на такі об'єднання [194]. Після проходження спеціальної підготовки та отримання відповідних дозвільних документів члени громадських формувань мають право на придбання, носіння та зберігання газових балончиків, газових пістолетів і револьверів, патронів до них.

Специфіка та багатогранність ієрархічності підпорядкування повсякденної діяльності громадських формувань зумовлюють різні рівні взаємодії з СБУ. В окремих випадках спецслужба самостійно співпрацює з ними для виконання завдань у сфері забезпечення державної безпеки, реалізації, охорони й захисту прав і свобод громадян, проте обов'язковою

є вимога стосовно повідомлення та узгодженості дій з відповідними органами й посадовими особами поліції і прикордонників, а також місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування – суб'єктів організації та координації їхньої роботи.

У більшості практичних ситуацій відбувається одночасна активна взаємодія правоохоронних органів із залученням потрібних громадян та їхніх об'єднань. До цих процесів залучають місцеві органи публічної адміністрації, які є одними з головних інтересантів щодо надійного забезпечення й розвитку громадської безпеки й правопорядку на територіях громад. Викладені аргументи та інші не менш суттєві аспекти складних реалій сьогодення зумовили прийняття Закону України «Про основи національного спротиву» та запровадження функціонування інституту добровольчих формувань територіальних громад.

Ці нові воєнізовані підрозділи, сформовані на добровільній основі з українських громадян, які проживають у межах відповідної територіальної громади, призначено для участі в підготовці й виконанні завдань територіальної оборони. Йдеться про систему загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються в мирний час і в особливий період для протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги в захисті населення, територій, навколишнього природного середовища й майна від надзвичайних ситуацій [195]. У Положенні про добровольчі формування територіальних громад, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1449, визначено правовий статус, порядок утворення, комплектування та діяльності добровольчих формувань.

У законодавстві представлено доволі широке коло завдань у сфері локального забезпечення публічного порядку, безпеки, інших аспектів, які покладаються на вказаних спеціалізованих громадських суб'єктів. Їхня постійна взаємодія відбувається з місцевими органами влади, підрозділами поліції, угрупованнями військ (сил), об'єднаних сил.

Відповідні структури СБУ безпосередньо або опосередковано можуть організовувати співпрацю з ними. Досить часто взаємодія спецслужби з добровольчими формуваннями територіальних громад напряму відбувається в таких питаннях [196]: 1) забезпечення умов для безпечного функціонування органів публічної влади та органів військового управління; 2) охорони й оборони критично важливих об'єктів інфраструктури та підвищеної небезпеки; 3) боротьби з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями агресора та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями; 4) протидії інформаційним операціям агресора.

Наведені найбільш загальні положення чинного вітчизняного законодавства деталізовано в низці спільних підзаконних нормативно-правових актів різних відомств. Основна кількість таких документів стосується взаємодії СБУ з представниками сектору безпеки й оборони, іншими державними суб'єктами в цій сфері, насамперед органами внутрішніх справ, поліцією, прокуратурою. Важливість закладених юридичних положень полягає в чіткій регламентації механізмів, напрямів, форм, методів і способів організації планування їхньої діяльності.

Водночас спостерігається великий масив двосторонніх і багатосторонніх наказів, залежно від предмета й специфіки регулювання, прикладом у першому випадку щодо спільної протидії й запобігання адміністративним та кримінальним правопорушенням є взаємодія з МВС України. Особливої уваги потребує Інструкція про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю, затверджена наказом МВС України, ЦУ СБУ від 10.06.2011 № 317/235. У ній представлено основні аспекти підготовки й проведення спільних заходів, порядок обміну інформацією між спеціальними підрозділами.

Названо також центральний та регіональний рівні взаємодії залежно від місця суб'єктів в ієрархічній структурі управління, які реалізують стратегічний і тактичний напрями. У першому випадку передбачено

організацію виконання державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, усунення причин та умов її існування, удосконалення правової бази, боротьби з цим негативним соціальним явищем. Далі слідує виявлення, документування й припинення діяльності правопорушників, попередження, розкриття й розслідування вчинених ними злочинів, розшук, затримання, а також відшкодування збитків державі, фізичним та юридичним особам.

За умови абстрагування від деталей специфіки змісту нормативно-правового акта й зосередження на загальній конфігурації розкриті форми взаємодії можна широко застосовувати. До них належать [197]: 1) проведення спільного аналізу стану, структури, причин та умов, що сприяють протиправній діяльності, прогнозування тенденцій поширення; 2) обмін оперативною інформацією; 3) розроблення й реалізація спільних програм, планів; 4) створення робочих груп для підготовки законопроєктів, пропозицій про зміни й доповнення до законодавства; 5) проведення оперативно-розшукових, профілактичних, інших заходів; 6) підготовка та проведення спільних колегій, нарад, семінарів; 7) розроблення навчальних програм і проведення занять у системі професійної підготовки; 8) удосконалення міжнародного співробітництва; 9) інформування громадськості про стан і результати діяльності.

Співпраця низки уповноважених державних органів у сфері боротьби зі злочинністю і корупцією реалізується також у межах координаційної взаємодії. Зокрема, СБУ організовує систематичну роботу з Генеральною прокуратурою України, МВС України, Міністерством оборони України, Державною податковою службою України, Державною кримінально-виконавчою службою України, Державною прикордонною службою України.

Досить часто основною формою співпраці є проведення координаційної наради керівників правоохоронних органів. На нашу думку, можна використовувати й такі форми координації [198]:

1) проведення спільних засідань колегій правоохоронних органів, міжвідомчих нарад за участю органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; 2) видання спільних наказів, указівок, інформаційних листів та інших організаційних і методичних документів; обмін інформацією; розроблення й здійснення узгоджених заходів для виявлення, припинення, профілактики правопорушень, корупційних дій, а також усунення причин та умов, що сприяли їхньому вчиненню; 3) спільні виїзди до регіонів для проведення узгоджених заходів, перевірок і надання допомоги правоохоронним органам на місцях; вивчення позитивного досвіду, упровадження його в практичну діяльність; 4) утворення спільних слідчо-оперативних груп; взаємне використання можливостей правоохоронних органів для підготовки й навчання кадрів, підвищення їхньої кваліфікації; 5) проведення спільних семінарів, конференцій та інших навчально-практичних заходів; розроблення пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання в цій сфері; спільне проведення наукових досліджень.

З огляду на викладене пропонуємо таку класифікацію форм взаємодії СБУ з публічними й приватними інституціями:

– інформаційно-аналітичні форми;

– інформаційно-комунікативні форми;

– організаційні форми;

– тактичні форми;

– контрольно-моніторингові форми;

– навчально-практичні та наукові форми.

На нормативно-правовому рівні взаємодія не тільки має широкий спектр завдань, але й може організовуватися за одним вузьким і важливим спрямуванням. Наприклад, Інструкція про порядок взаємного використання систем відеоспостереження СБУ, Управління державної охорони України, МВС України та Національної поліції України, затверджена Наказом СБУ, Управління державної охорони, МВС України

від 12.09.2016 № 475/265/917 [199], визначає загальний порядок взаємного використання систем відеоспостереження, установлених у громадських місцях. Чітке врегулювання цього питання є правильним, оскільки узгоджений та постійний візуальний контроль за публічним порядком і безпекою сприяє належній реалізації повноважень відповідних суб'єктів у сфері забезпечення національної безпеки, запобігання й протидії різним правопорушенням тощо.

Обмін оперативною та іншою важливою інформацією, зокрема для ефективного надання адміністративних послуг, є невіддільним складником взаємодії. Порядку електронної інформаційної взаємодії СБУ, МВС України та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовує та координує Кабінет Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України, затвердженому Наказом СБУ, МВС України від 13.10.2022 № 360/657, визначено перелік відомостей, структуру й формат інформаційних файлів, які передають і приймають у порядку інформаційної взаємодії, процедури взаємодії інформаційних систем, форми журналів обліку, відповідальні підрозділи, що забезпечують технічний супровід автоматизованого обміну інформацією.

Основними суб'єктами інформаційних відносин є СБУ, МВС України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Взаємодію здійснюють з використанням інформаційних систем цих відомств, зокрема засобами центральної підсистеми єдиної інформаційної системи МВС України або системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів. Під час процедури обміну впроваджують організаційно-технічні заходи для забезпечення захисту інформації з огляду на ступінь обмеження доступу до неї та відповідно до законодавства у сфері захисту інформації [200]. Зокрема, використовують засоби криптографічного й технічного захисту інформації.

Для забезпечення національної безпеки, сприяння реалізації та охороні конституційних прав і свобод до процесу обміну інформаційно-аналітичними матеріалами між суб'єктами інтегрованого управління кордонами залучають СБУ, МВС України, МЗС України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство фінансів України, Адміністрацію Державної прикордонної служби України, Державну міграційну службу України, Державну митну службу України, Національну поліцію України, Національну гвардію України, Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Збройні Сили України. Обмін даними здійснюють відповідальні підрозділами на міжвідомчому рівні через віртуальний контактний аналітичний центр, координатором якого є Департамент організації роботи, планування та контролю Адміністрації Державної прикордонної служби України.

Основними завданнями такої взаємодії є [201]: розроблення нових підходів до інтегрованого управління кордонами; опрацювання пропозицій щодо вдосконалення механізмів співпраці між відповідними суб'єктами; обмін відкритою статистичною та аналітичною інформацією у сфері безпеки державного кордону; проведення спільних аналітичних досліджень для оцінювання загроз і ризиків у сфері безпеки державного кордону та ефективності управління; вироблення пропозицій з конкретних кроків для налагодження міжвідомчого обміну інформацією та винесення цих пропозицій на розгляд відповідних органів, міжвідомчої робочої групи з питань координації інтегрованого управління кордонами.

Нині функціонує інтегрована міжвідомча інформаційно-телекомунікаційна система щодо контролю осіб, транспортних засобів і вантажів, які перетинають державний кордон (система «Аркан»), яка має міжвідомчий державний статус. Суб'єктами інформаційної взаємодії є СБУ, Адміністрація Державної прикордонної служби України, Служба зовнішньої розвідки України, МВС України, Державна митна служба України, МЗС України, Міністерство соціальної політики України.

Систему створено для своєчасного, достовірного, функціонально повного інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності відповідних суб'єктів стосовно реалізації ними заходів щодо запобігання й недопущення в'їзду в Україну або виїзду осіб, яким це не дозволено; зокрема згідно з дорученнями правоохоронних органів; розшуку в пунктах пропуску через державний кордон осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства та суду; припинення протиправної діяльності фізичних і юридичних осіб, які незаконно переправляють мігрантів у нашу країну або транзитом переміщують їх через територію, посилення контролю за додержанням правил в'їзду, виїзду, перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства, виконання інших завдань у правоохоронній сфері [202].

Зауважимо, що, окрім такої інформаційної взаємодії з перерахованими суб'єктами, відповідні підрозділи СБУ особливо тісно співпрацюють у практичній площині щодо протидії нелегальній міграції з МВС України, МЗС України, Державною прикордонною службою України та Державною міграційною службою України. Механізми, напрями й форми цієї співпраці розлого розкрито у спільних міжвідомчих документах (Наказ МВС України, Адміністрації Держкордонслужби, СБУ від 23.04.2012 № 353/271/150, Наказ МВС України, СБУ, МЗС України від 29.04.2015 № 494/132/467/497/141/281, Наказ МЗС України, МВС України, СБУ від 30.10.2017 № 469/897/605).

Іншим важливим складником інформаційної взаємодії є комунікація зі створення безпечного й надійного інформаційно-технічного середовища. Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБУ формує та надає до Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України перелік технічних засобів телекомунікацій, у складі яких потрібні технічні засоби, призначені для здійснення оперативно-розшукових заходів у телекомунікаційних мережах. Потім організовують роботи, пов'язані із

сертифікацією, та за результатами випробувань погоджується їхнє застосування в телекомунікаційних мережах загального користування України з урахуванням пропозицій СБУ [203].

Сфера забезпечення національної безпеки є надзвичайно об'ємною та складною із залученням до обумовленої системної співпраці великої кількості різних суб'єктів владних повноважень, що не обмежується переліком з названих вище. Органи та підрозділи СБУ на рівні міжвідомчих наказів взаємодіють з низкою центральних органів виконавчої влади в межах їхніх вузькопрофільних повноважень у двосторонньому форматі. У такій взаємодії спецслужба переважно реалізує правоохоронний складник свого функціонування.

Зокрема, у Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України, затвердженому Наказом МВС України, СБУ, Генеральної прокуратури України від 19.10.2006 № 346/1025/685/53, та Порядку надання Державною службою фінансового моніторингу України Службі безпеки України узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів та отримання Державною службою фінансового моніторингу України інформації про хід їх розгляду, затвердженому Наказом Мінфін України та СБУ від 14.07.2021 № 394/237, подано підстави для забезпечення ефективної взаємодії між цими органами щодо розгляду звернень правоохоронних органів, організації і проведення ревізій за ними, передачі їм матеріалів ревізій за власною ініціативою підрозділів Державної аудиторської служби України, зворотного інформування про результати такого розгляду [204; 205], організації заходів з протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму і фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Надзвичайно важливе значення для держави та суспільства має належним чином організована взаємодія СБУ з такими центральними органами виконавчої влади: Державною службою України з надзвичайних

ситуацій – з питань запобігання виникненню й реагування на надзвичайні ситуації, що виникають на території нашої країни [206]; Державною службою України з лікарських засобів та контролю за наркотиками – узгодження видачі дозволів на право ввезення та вивезення наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів [207]; Міністерством юстиції України – реалізація державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції [208]; організація функціонування в державних органах, органах місцевого самоврядування, юридичних особах архівних підрозділів для тимчасового зберігання секретних архівних документів для службових, виробничих, наукових та інших цілей, для захисту прав і законних інтересів громадян [209].

У попередніх підрозділах дисертації неодноразово наголошено на неоднорідності, різнонаправленої структурованості й складності адміністративно-правового механізму у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина. У межах аналізованої проблематики це чітко виявляється у двох рівнях взаємодії, коли, з одного боку, СБУ співпрацює із зацікавленими публічними й приватними інституціями для обопільної та узгодженої реалізації державно-владних повноважень, передбачених законодавством, а також для підтримки реалізації, охорони, захисту та відновлення порушених прав людини й громадянина.

Окрім того, взаємодія відбувається в процесі контролю (нагляду) за діяльністю органів, підрозділів, посадових і службових осіб цієї спецслужби. У своєму безперервному поєднанні представлені рівні соціальних зв’язків гарантують утвердження верховенства права та законності в суспільстві, а також забезпечують стійку динаміку для дієвого й ефективного функціонування названого юридичного механізму.

Зауважимо, що СБУ не є статичним об’єктом контролю, тому відбувається активна співпраця між відповідними суб’єктами, оскільки основоположною метою слугує не виключна тотальна ревізія повсякденної діяльності її співробітників з можливістю ініціювання

відповідальності в разі виявлення непрофесійності та вчинених проступків. Найперше передбачено сприяння організації якісної, злагодженої та безперервної роботи цього державного органу спеціального призначення без прямого втручання у сфери його правотворчості та правозастосування. Отже, можемо виокремити такі щаблі відповідного контролю (нагляду):

1. Президентський контроль – Уповноважений Президента України з питань контролю за діяльністю СБУ – постійний контроль за додержанням конституційних прав громадян і законодавства в оперативно-розшуковій діяльності, діяльності у сфері охорони державної таємниці, контроль за відповідністю Конституції і законам України розроблених положень, наказів, розпоряджень, інструкцій, указівок [210].

2. Парламентський контроль – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; комітети Верховної Ради України з національної безпеки, оборони та розвідки; з правоохоронної діяльності – контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини та громадянина, захист прав на території України і в межах її юрисдикції [211].

3. Антикорупційний і фінансовий контроль – Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, Державна аудиторська служба України – попередження, виявлення та припинення корупційних правопорушень; сприяння антикорупційному реформуванню; забезпечення прозорості діяльності й створення дієвих механізмів запобігання корупції; контроль за дотриманням посадовими особами моральних та етичних норм, доброчесності; здійснення контролю за використанням і збереженням фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах і взяттям зобов’язань, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю обліку та фінансової звітності [141; 212; 213].

4. Громадський контроль (нагляд) – громадяни України, депутати місцевих рад, інститути громадянського суспільства, Громадська рада при СБУ – дослідження щодо національної безпеки, публічне презентування їхніх результатів, створення для цього громадських фондів, центрів тощо; проведення громадської експертизи проєктів законів, рішень, програм, представлення висновків і пропозицій; участь у громадських дискусіях з питань діяльності й розвитку, правового, соціального захисту військовослужбовців і співробітників; забезпечення інформування громадськості про діяльність спецслужби; проведення консультацій та обговорення проєктів найважливіших рішень і врахування при цьому громадської думки; зміцнення довіри до СБУ [78; 214; 215].

5. Прокурорський нагляд – обласні та окружні прокуратури наглядають за додержанням законів у підрозділах, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, а також під час виконання судових рішень та застосування інших примусових заходів, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян [216].

Проведене дослідження проблематики взаємодії СБУ з органами публічної влади та громадськістю щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина дає змогу зробити важливі узагальнення. Насамперед варто представити систему суб’єктів і напрямів реалізації соціальних зв’язків, утворених двома площинами. Перша з них – публічна, у якій об’єднано державно-владних представників:

1) загальноуправлінська ланка – центральні органи виконавчої влади, з якими взаємодіє СБУ в загальних питаннях реалізації та охорони конституційних прав населення на всеукраїнському рівні;

2) регіональна ланка – місцеві державні адміністрації, виконавчі органи місцевого самоврядування, за дієвого сприяння яких реалізується відповідна державна політика на місцевому рівні;

3) спеціальна ланка – суб’єкти сектору безпеки та оборони України, у взаємодії з якими реалізація напрямів національної безпеки та

правоохоронної функції держави створює сприятливі та сталі умови гарантування ефективності функціонування основних структурних елементів національного правозахисного механізму;

4) спеціалізована ланка – не зв'язані із сектором безпеки та оборони України центральні органи виконавчої влади, які спільно з СБУ реалізують передбаченні законодавством власні повноваження за окремими суспільно значущими спрямуваннями, що дозволяють належним чином забезпечити конкретні права й свободи громадян у відповідних галузях;

5) координаційна ланка – суб'єкти, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом і реалізують контррозвідувальні функції; інші компетентні державні органи, діяльність яких координує та контролює СБУ, що налагоджує продуктивну співпрацю в питаннях забезпечення прав і свобод людини та громадина;

6) контрольно-наглядова ланка – суб'єкти державного цивільного контролю, антикорупційні органи, органи прокуратури та фінансового контролю, які застосовують комплекс різнопланового юридичного інструментарію й систематично спонукають усі органи й підрозділи СБУ до виконання правотворчої і правозастосовної діяльності на базових засадах верховенства права, законності й професіоналізму, а також додержання прав і свобод громадян, недопущення їхнього надмірного обмеження, неправомірного застосування заходів адміністративного примусу.

Другу означену площину представлено зацікавленою, компетентною та вмотивованою громадськістю, де в системі суб'єктів взаємодії з СБУ передбачено такі її елементи:

1) публічно-адміністративна ланка – громадяни України, інші представники населення нашої країни, які з метою участі в управлінні державними справами, безпосередньої реалізації та захисту своїх прав і свобод, законних інтересів на інформаційно-комунікативному і фізичному

рівнях особисто, ініціативно, цілеспрямовано взаємодіють з посадовими, службовими особами СБУ як із суб'єктами публічної адміністрації;

2) територіально-безпекова ланка – громадські об'єднання з охорони публічного порядку і державного кордону (зведені загони громадських формувань, спеціалізовані загони та групи сприяння Національній поліції України і Державній прикордонній службі України, асоціації громадських формувань), добровольчі формування територіальних громад, інші схожі громадські утворення, передбачені законодавством, які беруть участь у забезпеченні публічного правопорядку й безпеки, національної безпеки, гарантування дотримання конституційних прав і свобод громадян на території своєї діяльності;

3) громадсько-контрольна ланка – окремі зацікавлені українські громадяни та інститути громадянського суспільства, депутати місцевих рад, Громадська рада при СБУ, які здійснюють постійний, спланований та обґрунтований моніторинг з відкритих публічних джерел інформації відповідності діяльності СБУ, її посадових і службових осіб законодавству України, дотримання та виконання міжнародно-правових і конституційних положень у сфері прав людини.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Центральне управління СБУ, підпорядковані регіональні органи, органи військової контррозвідки, військові формування, освітні, науково-дослідні, інші заклади, установи, підрозділи виконують низку відповідних функцій у межах реалізації загального й спеціального адміністративно-правового статусу, що регулює значний нормативно-правовий масив із законів, підзаконних і відомчих актів. Для уникнення однобокості сприйняття СБУ як виключно суб'єкта у сфері забезпечення державної безпеки, важливо розуміти багаторівневість її внутрішніх і зовнішніх форм організації роботи. Найперше спеціальна служба є державно-владною інституцією з більшістю основних ознак публічної адміністрації, з одночасним нагромадженням окремого характерного функціоналу правоохоронних і спеціальних державних органів. Водночас у ній чітко виражено специфіку адміністративної діяльності у сфері реалізації національної та державної безпеки. Усе викладене віддзеркалено в положеннях чинного законодавства України.

2. Правоохоронне спрямування має особливе вираження в аналізованих питаннях, коли акцент зміщено на втілення в практичну площину правозахисного складника забезпечення загальнолюдських прав людини й передбачених законодавством прав і свобод громадянина. Також є непорушною злагоджена структура правового регулювання, коли сформовану державну політику як узгоджений у соціумі центральний національний концепт, ідея, план реалізують через стратегічні документи, корельовані з нормами адміністративного законодавства. У цих процесах важливе місце посідає СБУ як спеціальний державний орган з правоохоронними функціями у сфері державної безпеки. Правові та інституційні структурні елементи цієї сфери стають частиною наявного адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина, надають йому стійкості та стабільності функціонування в надійному, прогнозованому безпековому середовищі.

Зазначимо, що особливості сутності та змісту сучасної системи адміністративно-правових засад діяльності СБУ віддзеркалено в таких взаємопов'язаних блоках: загальноуправлінський нормативно-правовий блок; нормативно-правовий блок захисту національної державності та охорони державної таємниці; антитерористичний нормативно-правовий блок; нормативно-правовий блок кібербезпеки і захисту об'єктів критичної інфраструктури; нормативно-правовий блок контррозвідки та протидії загрозам управлінню державою; нормативно-правовий блок спеціальних напрямів професійної та оперативно-службової діяльності; внутрішньоорганізаційний нормативно-правовий блок.

3. Основними напрямами реалізації механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ доцільно вважати такі:

– напрям публічної сфери: адміністративна діяльність з питань забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина шляхом здійснення адміністративних процедур із доступу до публічної інформації, звернення громадян, надання адміністративних послуг, організація взаємодії з інститутами громадянського суспільства, сприяння проведенню громадського (цивільного) контролю;

– напрям правоохоронної діяльності: реалізація державно-владних повноважень у сфері охорони та захисту прав громадян через здійснення контролю й перевірки за дотриманням чинного законодавства фізичними, юридичними особами, запобігання, виявлення і припинення протиправних діянь, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності;

– напрям спеціальної діяльності у сфері державної безпеки: виконання антитерористичної та контррозвідувальної функцій, державної охорони, низки інших відповідних функцій, пов'язаних із забезпеченням захисту державного суверенітету, конституційного ладу й територіальної цілісності України від протиправних посягань, що гарантує сталість та

ефективність реалізації всіх складників національного механізму захисту прав людини;

– напрям співпраці з публічними інституціями: організація спланованої та узгодженої взаємодії з органами місцевого самоврядування, органами виконавчої влади, правоохоронними органами й іншими суб'єктами публічної адміністрації для належної реалізації спільних повноважень у сфері забезпечення суб'єктивних прав населення, а також повного виконання координаційних завдань органів, підрозділів СБУ, передбачених чинним вітчизняним законодавством;

– напрям внутрішньовідомчої службової та професійної діяльності: внутрішня адміністративна діяльність, яку спрямовано на попередження, виявлення та усунення порушень і обмежень конституційних прав особи в процесі реалізації державно-владних повноважень посадовими й службовими особами, військовослужбовцями СБУ, а також відновлення порушених прав і притягнення винних осіб до дисциплінарної, матеріальної та інших видів юридичної відповідальності.

4. Класифікацію адміністративно-правових засобів забезпечення прав і свобод людини та громадянина розбудовано за загальними диференційними ознаками:

– за організаційно-цільовим складником: нормативно-правові юридичні засоби – сукупність актів чинного законодавства України, які регулюють відповідні сфери державного й суспільного життя; інституційні правові засоби – система органів публічної влади та інших суб'єктів публічного й приватного права, які безпосередньо чи опосередковано залучено в процеси організації та здійснення правового забезпечення суб'єктивних прав усього населення або окремих його груп;

– за суб'єктами реалізації: правові засоби, які реалізують органи державної влади; правові засоби, що реалізують органами місцевого самоврядування; правові засоби, які реалізують особи, уповноважені на виконання функцій держави, місцеве самоврядування; правові засоби, які

реалізують інші суб'єкти публічної адміністрації та окремі інститути громадянського суспільства;

– за функціональним призначенням: правові засоби, спрямовані на реалізацію або сприяння реалізації прав особи, групи осіб; правові засоби, спрямовані на охорону прав і свобод людини та громадянина; правові засоби, спрямовані на захист і відновлення порушених суб'єктивних прав індивіда; правові засоби, спрямовані на створення сприятливого правового режиму розвитку прав і свобод людини та громадянина;

– за видами суб'єктивних прав особи: правові засоби у сфері забезпечення громадянських прав; правові засоби у сфері політичних прав; правові засоби у сфері економічних прав; правові засоби у сфері соціальних прав; правові засоби у сфері забезпечення культурних прав; правові засоби у сфері екологічних прав;

– за змістом основних форм адміністративної діяльності органів публічної влади: правові засоби, якими послуговуються публічні органи під час виконання адміністративно-нормотворчої діяльності; правові засоби, якими послуговуються публічні органи в процесі адміністративно-правозастосовної діяльності;

– за напрямами адміністративної діяльності органів публічної влади: правові засоби, які передбачають організаційно-регулятивний вплив для стимулювання соціально-позитивної поведінки, попередження й недопущення негативних наслідків; правоохоронні правові засоби, спрямовані на реалізацію державно-владного впливу із дотриманням законності й публічного порядку, профілактики проступків, застосування адміністративного примусу; правозахисні правові засоби, мають на меті реалізацію організаційно-правових заходів владними суб'єктами та правозахисними інституціями з відновлення порушених прав особи, усунення негативних чинників у їх реалізації; правові засоби, які передбачають виконання контрольно-наглядових функцій для

гарантування верховенства права, законності й правопорядку у сфері прав і свобод людини та громадянина.

5. Організаційно-функціональна система правових засобів у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина, які застосовує СБУ у своїй адміністративній діяльності, об'єднує універсальні правові засоби (правові засоби загального публічного адміністрування, правові засоби публічно-приватної взаємодії); загальні правові засоби (правові засоби адміністративного примусу; контрольно-наглядові правові засоби); спеціальні правові засоби (правоохоронні правові засоби, правозахисні правові засоби, правові засоби координації).

6. Систему взаємодії СБУ з публічною владою та громадськістю щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина утворюють дві площини. У першій з них передбачено такі складники: загальноуправлінська ланка – центральні органи виконавчої влади; регіональна ланка – місцеві державні адміністрації, виконавчі органи місцевого самоврядування; спеціальна ланка – суб'єкти сектору безпеки та оборони України; спеціалізована ланка – не зв'язані із сектором безпеки та оборони України центральні органи виконавчої влади; координаційна ланка – суб'єкти, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом і контррозвідувальні функції, інші компетентні державні органи, діяльність яких координується та контролюється СБУ; контрольно-наглядова ланка – суб'єкти державного цивільного контролю, антикорупційні органи, органи прокуратури та фінансового контролю.

7. У системі суб'єктів взаємодії громадськості з СБУ з питань забезпечення прав людини представлено такі елементи:

– публічно-адміністративна ланка – громадяни України, інші представники населення нашої країни, які з метою участі в управлінні державними справами, безпосередньої реалізації та захисту своїх прав і свобод, законних інтересів на інформаційно-комунікативному і фізичному

рівнях особисто, ініціативно, цілеспрямовано взаємодіють з посадовими, службовими особами СБУ як із суб'єктами публічної адміністрації;

– територіально-безпекова ланка – громадські об'єднання з охорони публічного порядку й державного кордону (зведені загони громадських формувань, спеціалізовані загони та групи сприяння Національній поліції України і Державній прикордонній службі України, асоціації громадських формувань), добровольчі формування територіальних громад, інші схожі громадські утворення, передбачені законодавством, які беруть участь у забезпеченні публічного правопорядку й безпеки, національної безпеки, гарантування дотримання конституційних прав і свобод громадян на території своєї діяльності;

– громадсько-контрольна ланка – окремі зацікавлені українські громадяни та інститути громадянського суспільства, депутати місцевих рад, Громадська рада при СБУ, які здійснюють постійний, спланований та обґрунтований моніторинг з відкритих публічних джерел інформації відповідності діяльності СБУ, її посадових і службових осіб законодавству України, дотримання та виконання міжнародно-правових і конституційних положень у сфері прав людини.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА СЛУЖБОЮ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Міжнародна нормативно-правова база діяльності Служби безпеки України в галузі прав людини

Доречно розглянути міжнародно-правові акти в аналізованій сфері й згрупувати їх за спорідненими блоками, що дозволить краще розкрити висновки, отримані в попередніх підрозділах дисертації. Окрім того, аналіз міжнародно-правової бази сприятиме подальшому напрацюванню актуальних й оптимальних пріоритетних шляхів розвитку правотворчої та правозастосовної діяльності СБУ з реалізації та охорони суб'єктивних прав населення в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України.

У першому блоці розглянемо міжнародні нормативно-правові акти, які характеризують сукупність найважливіших загальних стандартів і засад з утвердження, реалізації, охорони, захисту та відновлення основоположних прав, свобод і законних інтересів людини, обов'язкових для дотримання й виконання всіма органами публічної влади цивілізованих країн. Працівники, співробітники та військовослужбовці спецслужби мають розуміти найвищу цінність Статуту ООН, підписаного на заключному засіданні Конференції Об'єднаних Націй, що набув чинності 24.10.1945, Загальної декларація прав людини, прийнятої й проголошеної Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948, Статуту Ради Європи (далі – РЄ) від 05.05.1949 та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950.

ООН є глобальною міжнародною організацією із 193 державами-членами, що спрямовує багаторічну діяльність на підтримання

міжнародного миру та безпеку, уживає колективних заходів для запобігання й усунення загрози миру та придушення актів агресії або інших порушень, проводить мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів чи ситуацій, що можуть спричинити порушення миру [217].

Загалом ООН через Генеральну Асамблею, Раду Безпеки, Секретаріат, Міжнародний суд, Економічну й соціальну ради, Раду з Опіки, спеціалізовані установи й підрозділи створила й розвиває первинну та наступну актуальну нормативну базу міжнародного права післявоєнного періоду. Вона виступає одним з основних гарантів дотримання й виконання міжнародно-правових актів та норм, контролює діяльність міжнародних, міждержавних і національних інституцій у сфері своєї юрисдикції.

У безпосередньому поєднанні з розкритими аспектами вкрай важлива місія ООН, яка реалізується завдяки застосуванню конкретних юридичних механізмів, форм, засобів і способів, полягає в забезпеченні міжнародної співпраці в сфері розв'язання міжнародних соціально-економічних, гуманітарних, культурних та інших проблем; заохоченні й розвитку поваги та дотриманні основних прав і свобод людини та основних свобод без будь-яких дискримінацій. У європейському просторі усе вказане повною мірою впроваджують структури ключової міжнародної регіональної організації з 46 державами-членами, зокрема ЄС, Великобританія, Україна, Туреччина – Комітет міністрів, Консультативна асамблея РЄ, Європейський суд з прав людини, Європейська комісія за демократію через право (Венеційська комісія), Конгрес місцевої та регіональної влади Європи.

Відповідно до положень Статуту РЄ (1949) метою організації є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також

сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу. Кожен член РЄ зобов'язаний визнати принципи верховенства права та реалізацію прав людини й основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією, а також повинен активно співпрацювати в цій галузі [218]. Виключення будь-якої держави з переліку членів РЄ можливе, якщо внаслідок системного моніторингу виявлено випадки істотного або необґрунтованого допущення на національному рівні порушень прав людини, неефективності органів публічної влади.

Сучасний загальноєвропейський складник міжнародного інституційно-правового механізму забезпечення прав людини сформовано та розвинуто завдяки ООН і РЄ [219; 220]. Юридичним фундаментом є Загальна декларація прав людини (1948), яка первинно декларує прерогативу природної концепції прав і свобод усіх без винятку представників людства [18]. У документі представлено перелік абсолютної більшості відомих нам з Конституції України видів суб'єктивних прав індивіда.

Важливо звернути увагу на низку положень адміністративно-правового змісту, у яких окреслено місце й роль національних адміністрацій в питаннях формування й здійснення державної політики щодо сприяння реалізації та охорони прав людини. Йдеться про формулювання базових, концептуальних юридичних, соціально-економічних, фінансових та інших стратегічних орієнтирів, завдань, цілей, створення оптимальних моделей правотворчої та правозастосовної діяльності системи публічних органів.

Також наголошено на неприпустимості зловживання представниками влади правоохоронної сфери своїми повноваженнями, з-поміж яких: заборона нетолерантного і неповажного поводження та накладання стягнень, що є надмірними чи принижують гідність особи. Заборонені безпідставні затримання й арешт. Обмеження прав і свобод

людини можливе виключно у випадках, передбачених законодавством для належного забезпечення державних і суспільних інтересів.

Визначальну роль у побудові вітчизняного законодавства в організації функціонування галузі прав людини й громадянина належить Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (1950) та протоколам до неї [221], оскільки вона розвиває та конкретизує положення Загальної декларації прав людини (1948). Кожна держава-підписант через публічні органи, їхніх посадових і службових осіб зобов'язана створити стійке соціальне середовище, де перевагу мають засади людиноцентризму відносно державних, бюрократичних інтересів. Верховенство права й законність у поєднанні з повагою до честі та гідності людини, її правового статусу в адміністративно-правових відносинах визнаються найвищою охоронною, демократичною цінністю.

У другому нормативно-правовому блоці представлено значний масив міжнародних документів, спрямованих на стабільне забезпечення сталої й ефективної роботи загальновизнаних інтернаціональних і національних правореалізаційних і правозахисних механізмів, а також на розкриття основного місця, ролі та повноважень органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства в цих процесах. У наведених вище глобальних юридичних приписах лаконічно акцентовано на загальних, фундаментальних аспектах, то в цих документах вказано конкретні напрями й види адміністративної діяльності щодо різних сфер, основних груп прав, категорій людей тощо.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966) та Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966) [222; 223] уже в назві закріпили своє основне змістове наповнення. Документи окреслюють перелік і розкривають доктринальні особливості відповідних категорій прав і свобод людини,

формулюють напрями й процедури їх утвердження, дотримання, захисту й розвитку.

У цій сфері національні публічні адміністрації мають чіткі обов'язки з комплексом юридичних гарантій виконання й важелями впливу персональної відповідальності щодо владних структур і посадовців. Основними тезами названих документів є такі положення:

1) державні органи зобов'язані поважати й дієво забезпечувати в межах території та передбаченої юрисдикції права й свободи громадян, іноземців та осіб без громадянства без жодних дискримінаційних проявів, неправомірних адміністративних обмежень і перепон;

2) усі верстви й групи населення є рівними перед законом і мають однакові юридичні спроможності щодо ефективних засобів реалізації прав, їх охорони й захисту, реалізованих системою компетентних суб'єктів владних повноважень, передбачених правовою системою держави, а також з наявними розвинутими можливостями судового захисту, зокрема в загальному порядку адміністративного судочинства;

3) за наявності спеціального правового режиму, спричиненого достеменною загрозою національній безпеці, суверенітету й територіальній цілісності спеціальні державні органи в крайніх випадках можуть частково відійти від дотримання й виконання окремих норм міжнародного права в частині прав людини, однак зобов'язані інформувати структури ООН та інших держав-членів про причини прийняття такого рішення, заплановані й проведені обмежувальні заходи, здійснення антидискримінаційних заходів тощо;

4) у процесі виконання службових повноважень правоохоронні органи мають дотримуватися основоположних прав громадян, зокрема із визнання непорушності правосуб'єктності та особистої свободи індивіда, не втручання без чітких законних підстав в особисте та сімейне життя, недопущення свавільних зазіханьань на житло, таємницю листування, телефонних розмов, кореспонденції та ін.;

5) державні структури, їхні посадові та службові особи, зокрема відповідальні за контроль (нагляд) у сфері прав людини, зобов'язані взаємодіяти з усією вертикаллю влади, громадськістю та міжнародними партнерами в означених питаннях і періодично готувати доповіді про стан дотримання прав, свобод, законних інтересів населення, указувати заходи для зміцнення юридичних механізмів забезпечення прав громадян.

Юридичні механізми забезпечення прав найбільш незахищених верств населення прописано в окремих нормативно-правових актах. Конвенцію про права дитини (1989) спрямовано на реалізацію та захист правового статусу всіх неповнолітніх осіб. Публічна влада має вживати потрібних заходів для захисту дитини від дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних власних поглядів, переконань батьків, законних опікунів. Установи, служби й органи, уповноважені на піклування про таких осіб або їхній захист, мають відповідати нормам, зокрема в галузі безпеки, з позиції чисельності та професійності їхнього персоналу тощо [224]. Окрім того, представникам правопорядку потрібно враховувати неповнолітній вік особи під час виконання професійної діяльності, застосовувати заходи адміністративного примусу відповідно до норм міжнародного права.

Упродовж останніх кількох років стрімко зростає кількість осіб з інвалідністю, що значною мірою спричинено наслідками воєнних дій. З огляду на це нині значно актуалізувалося дотримання положень Конвенції про права осіб з інвалідністю (2006). Наша держава зобов'язується забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод цієї категорії громадян. Суб'єкти владних повноважень у межах, передбачених чинним законодавством, під час реалізації зовнішньо вираженої чи внутрішньоорганізаційної повсякденної адміністративної діяльності мають дотримуватися загальноприйнятої для державних службовців моделі професійної поведінки. Вона передбачає толерантне ставлення до людей зі стійкими

розладами фізичного й психологічного здоров'я, надання адміністративних послуг у доступній формі тощо.

На офіційному рівні в публічній сфері заборонено дискримінацію осіб з інвалідністю, оскільки вона є одним з різновидів порушення прав людини. У зазначеній конвенції дискримінацію за ознакою інвалідності визнано негативним соціальним явищем у вигляді будь-якого розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою чи результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній та іншій сфері [225]. Національні установи, які займаються захистом і заохоченням прав людини, здійснюють системний моніторинг і щорічно звітують у доповіді про виконання міжнародно-правових зобов'язань України стосовно спеціальних установ ООН.

У сучасному світі з його значним розмаїттям представників людства і розвитком інститутів глобальної демократії міжнародна спільнота особливо прискіпливо ставиться до спроможності гарантувати створення належного недискримінаційного середовища в країні [226]. Відповідний конвенційний та інші правові акти пропонують дієві шляхи реалізації в правотворчій і правозастосовній діяльності. Наочним прикладом слугує Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965), Декларація про расу та расові забобони (1978), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979), Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань (1981), Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (1992), Рамкова конвенція про захист національних меншин (1995).

Окремі міжнародні документи стосуються сфери протидії, запобігання та притягнення до юридичної відповідальності осіб, винних у порушенні прав і свобод людини за мовними, етнічними, релігійними,

расовими та іншими ознаками. Зокрема. це Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього (1948), Конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього (1973), Декларація про право народів на мир (1984).

Третій з окреслених блоків поєднує міжнародні нормативно-правові акти, у яких розглянуто питання реалізації загального та спеціального правового статусу державних органів на різних рівнях національного механізму забезпечення прав людини, зокрема в правоохоронній галузі, що спрямовано на забезпечення національної безпеки, публічного порядку й безпеки, протидії та запобігання правопорушенням, тероризму, сприяння дотриманню та розвитку гарантій прав і свобод людини. У першій частині таких документів віддзеркалено сутність роботи органів публічної влади на засадах прозорості, відкритості для суспільства, а також ефективності та професійності у сфері реалізації, охорони та захисту прав людини.

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (1996), Модельний кодекс поведінки державних службовців (Рекомендація Комітету міністрів РЄ державам-членам № Rec (2000) 10), Європейський кодекс поліцейської етики (Рекомендація Комітету міністрів РЄ державам-членам № Rec (2001) 10) визначають державну посаду як первинну ланку демократичних інститутів влади, наділену довірою і зобов’язанням діяти в інтересах держави. Посадові особи виконують обов’язки й функції компетентно та ефективно відповідно до законів або адміністративних положень, з повним дотриманням доброчесності. Вони прагнуть забезпечити найефективніше й уміле розпорядження державними ресурсами. Неупереджені та відкриті в процесі виконання професійних завдань, у відносинах з громадськістю. Посадовці не мають права створювати неправомірну перевагу будь-якій групі осіб або окремій особі, не допускають дискримінації, не зловживають службовим становищем і наданими повноваженнями [227].

Згідно з цими міжнародно-правовими стандартами демократичну основу діяльності державних службовців утворюють такі положення [228]: 1) під час прийняття рішень діяти законно, з урахуванням етичних норм, виконувати дискреційні повноваження безсторонньо й ефективно з виключним використанням обставин, що мають стосунок до адміністративної справи; 2) публічно-сервісну діяльність організовувати з огляду на права, обов'язки й законні інтереси громадян, інших залучених суб'єктів; 3) не допускати дій і вчинків, які можуть зашкодити інтересам суспільства й держави, негативно вплинути на репутацію, а також вчиняти дії, пов'язані з корупційними ризиками; 4) забезпечувати належний рівень доступу громадянам до відкритої публічної інформації, яка є розпорядженні публічних органів.

Найважливіші ланки адміністративної діяльності публічних органів додатково врегульовано окремими нормативно-правовими актами, з-поміж яких Рекомендація Комітету міністрів РЄ державам-членам № Rec(2004) 5 від 12.05.2004 щодо перевірки законопроєктів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини та Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів (2009) [229]. Документи забезпечують врегулювання основних процедур із доступу до публічної інформації, а також з організації контролю державних і громадських інституцій за правотворчою і правозастосовною діяльністю органів державної влади. Особлива увагу зосереджено на публічних інституціях, уповноважених на тимчасове обмеження чи звуження прав і свобод громадян, для забезпечення їхньої щоденної роботи в ракурсі чіткого дотримання норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950).

Більшість спеціальних державних органів, правоохоронні органи й інші компетентні публічні інституції у сфері організації забезпечення національної, державної безпеки, громадського порядку й безпеки,

запобігання та протидії правопорушенням поряд із наведеним вище загальним правовим статусом державного службовця наділено додатковими юридичними можливостями. З одного боку, посадовці для виконання покладених на них завдань уповноважені встановлювати систему тимчасового обмеження й заборон у реалізації прав фізичними та юридичними особами, уживати заходів адміністративного примусу, використовувати фізичну силу, вогнепальну зброю, спеціальну техніку. З іншого ж боку – передбачено багаторівневу структуру державного та громадського контролю щодо таких представників влади з моніторингу ефективності й дієвості виконання ними повноважень, недопущення зловживання службовим становищем, учинення корупційних дій тощо.

Важливими для врегулювання цих питань є такі міжнародно-правові акти, як Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання (1984), Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами правоохоронних органів, прийнятих 8 Конгресом ООН із запобігання злочинності та поводження з правопорушниками (1990) [230], Європейський кодекс поліцейської етики (2001), Оновлений комплекс принципів підтримки та захисту прав людини через заходи боротьби з безкарністю, прийнятого на 61 Сесії Комісії з прав людини ООН (2005) [231], Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від примусового зникнення (2006) [232].

У низці міжнародно-правових актів розкрито базові, загальні та спеціальні аспекти організації оперативно-службової діяльності державних органів на кшталт СБУ. Вагоме місце в сучасному світі відведено питанням боротьби з проявами тероризму в глобальному, регіональному та місцевому вимірах. Це небезпечне та руйнівне явище при масштабованому розмаху може загрожувати навіть національній системі забезпечення національної та державної безпеки, громадському порядку. У складних умовах реальних терористичних загроз страждає

правовий статус людини, яку досить часто спеціальні служби та правоохоронні органи законно обмежують в основоположних правах і свободах для гарантування реалізації безпекових питань. Водночас життя, здоров'я, майно та інші особисті й суспільні цінності є об'єктами нападів.

В означених аспектах керівна роль належить таким документам ООН і Міжнародного агентства з атомної енергії: Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (1970), Конвенції про боротьбу з незаконними актами, що спрямовані проти безпеки цивільної авіації (1971), Міжнародній конвенції про боротьбу із захопленням заручників (1979) [233], Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок (1979), Декларації ООН про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму (1994) [234], Міжнародній конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997); Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999); Міжнародній конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму (2005).

На європейському регіональному рівні додатково розгорнуто базову систему запобігання й протидії тероризму. Основний організаційно-правовий механізм відбито в положеннях Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом (1976) та Конвенції РЄ про запобігання тероризму (2005). Спостерігається потреба в активізації та збільшенні зусиль у запобіганні тероризму, його негативним наслідкам для повного здійснення прав і свобод людини, зокрема права на життя, заходами, ужитими на національному рівні, та шляхом міжнародного співробітництва, із зосередженням уваги на багатосторонніх або двосторонніх договорах чи угодах. Визначено напрями досягнення позитивних результатів у цій сфері за рахунок законодавчого закріплення та здійснення таких заходів [235]:

1) проведення якісної підготовки кадрів для правоохоронних та інших державних органів, а також у сферах освіти, культури, інформації, засобів масової інформації та розвитку обізнаності населення, для

запобігання терористичним злочинам, їхнім наслідкам з одночасним дотриманням зобов'язань щодо основоположних прав і свобод, законних інтересів людини, передбачених нормами міжнародного права;

2) забезпечення покращення й розвитку міжнародної співпраці між національними органами для запобігання тероризму, його негативним наслідкам, зокрема завдяки здійсненню обміну оперативною інформацією; удосконаленню фізичного захисту осіб та об'єктів; поліпшення навчання й планів координації дій на випадок надзвичайних ситуацій;

3) сприяння розвитку толерантності в суспільстві через заохочення міжрелігійного та міжкультурного діалогу із залученням у відповідних випадках неурядових організацій та інших елементів громадянського суспільства для запобігання виникненню напруги з-поміж населення, яка могла б спричинити терористичні дії;

4) налагодження загальної правової обізнаності та юридичної грамотності різних верств населення в питаннях існування, причин, серйозності терористичних злочинів, загроз, які вони становлять, а також розвивати систему заохочення громадськості до надання фактичної допомоги та наявної інформації компетентним державним органам, що може сприяти запобіганню терористичним актам.

Важливу роль у міжнародному праві відведено питанням протидії та запобігання правопорушенням, забезпечення громадського порядку та безпеки, всеохопній, повній та вчасній охороні, захисту й відновленню порушених основоположних прав людини, іншим дотичним аспектам правоохоронної діяльності. Варто виокремити основні документи в цій сфер. Це Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою (1985), Неапольська політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності (1994), Декларація ООН про злочинність і суспільну безпеку (1996) [236], Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності

(2000), Конвенція про кіберзлочинність (2001) [237], Конвенція РЄ про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (2005) [238].

Четвертий означений блок містить міжнародні нормативно-правові акти, у яких закріплено доволі широкий спектр питань з продовження європейської та євроатлантичної інтеграції України. Це уможливлюється через демократизацію вітчизняних політичних і суспільних інституцій, налагодження дієвого покращення та прозорості публічного управління, боротьби з корупцією, повного та вчасного довиконання міжнародно-правових зобов'язань України щодо реформування, зокрема сектору безпеки й оборони та правового механізму захисту прав людини.

Уважаємо за потрібне вказати основні напрями розвитку цієї сфери з акцентом на важливих актуальних документах глобальної спільноти. Їхні положення повною мірою віддзеркалено в преамбулі Конституції України, законодавстві та розглянутих у першому розділі дисертації національних планах дій, концепціях, стратегіях щодо безальтернативної потреби вступу до ЄС як цивілізаційного розвитку нашої країни, де забезпечення основоположних прав і свобод людини має вирішальне значення для стійкого існування держави й суспільства. Окрім того, гарантування постійного процвітання суверенної і незалежної України уможливлюється за умов доєднання до найбільшого військово-політичного альянсу держав Європи і Північної Америки – НАТО.

Провідним документом сучасності для українського суспільства є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та європейським союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014. У ньому подано базові засади, заходи й напрями здійснення основних євроінтеграційних процесів вітчизняними органами публічної влади.

Міжнародно-правовий акт прописано з позиції концептуальної загальноєвропейської системи захисту прав людини, де враховано норми

Рекомендації Rec (2002)13 Комітету міністрів РЄ державам-членам щодо опублікування та розповсюдження тексту Європейської конвенції з прав людини і практики Європейського суду з прав людини, Рекомендації Rec (2004) 4 Комітету міністрів РЄ державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці, Рекомендації Rec (2004) 5 Комітету міністрів РЄ державам-членам щодо перевірки законопроєктів, законів і адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини, Рекомендація Rec (2004) 6 Комітету міністрів РЄ державам-членам щодо вдосконалення національних засобів правового захисту [239]. Загалом права і свободи громадян фігурують в основі державних політик країни.

В аналізованій угоді наголошено на важливості впровадження та постійного дотримання в законодавстві й адміністративній діяльності суб'єктів владних повноважень принципів людиноцентризму. Винятку не становлять правоохоронні структури, СБУ та інші представники сектору безпеки й оборони, оскільки навіть один з основних розділів називається «Юстиція, свобода та безпека». Європейська спільнота надає первинну роль людині, її життю, здоров'ю, добробуту та безпеці, а також розвинутим гарантіям з реалізації всіх правових можливостей.

У тексті документа зауважено, що в межах співробітництва у сфері юстиції, свободи й безпеки особливе значення має утвердження верховенства права та укріплення інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом, правоохоронних і судових органів зокрема. Також потребує зміцнення судова влада, бажаним є підвищення її ефективності та незалежності, неупередженості та боротьби з корупцією. Принцип поваги до прав людини та основоположних свобод є непорушною базою міжнародної співпраці [111]. Окремої уваги заслуговують питання боротьби зі злочинністю, корупцією, тероризмом і з легалізацією (відмиванням) коштів та його фінансування.

На сьогодні євроатлантичний інтеграційний складник представлено значною кількістю двосторонніх міжнародних документів, з-поміж яких угоди; плани дій; фінансові, спонсорські, імплементаційні, технічні угоди; адміністративні домовленості; меморандуми; протоколи, додаткові угоди; домовленості; дорожні карти [240]. Їхня база постійно розширюється та вдосконалюється, що насамперед зумовлено активізацією співпраці спричиненої збройною агресією РФ. У Базовій Хартії особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору (1997) [241] підтверджено важливістю загальноєвропейського безпекового простору, розбудованого на засадах визнання верховенства права, зміцнення демократії та дотримання прав людини.

Міжнародні партнери визнають однією з найбільших загроз для реформування сфери публічного управління й стабільного функціонування юридичного механізму забезпечення прав людини доволі значну корупцію в Україні. Наголошено, що ефективна боротьба із цим руйнівним і негативним соціальним явищем має відбуватися на всіх рівнях державного та суспільного життя. Процеси реалізації, охорони й захисту прав, свобод і законних прав населення значно покращаться лише за умови побудови безкорупційного середовища, де всі суб’єкти публічної адміністрації та правоохоронні органи будуть реалізувати свою діяльність на засадах законності, прозорості, незалежності.

У межах міжнародного законодавства органи державної влади й органи місцевого самоврядування зобов’язані дотримуватися положень таких нормативно-правових актів [242-244]: Статуту Групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO), Угоди про створення Групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) (1998), Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією (1999), Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією № ETS 173 (1999), Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією № ETS 191 (2003), Конвенції ООН проти корупції (2003).

П’ятий блок утворюють міжнародні нормативно-правові акти, які стосуються питань співпраці СБУ, інших органів державної влади з міжнародними й регіональними міжурядовими організаціями, іноземними публічними інституціями для забезпечення загальної безпеки, дотримання основоположних прав і свобод людини на європейському континенті, зупинення військової агресії РФ, сприяння реформаційним процесам в Україні. Закономірно, що більшість угод між вітчизняною спецслужбою та іншими суб’єктами міжнародного права відбувається для забезпечення регіональної та національної безпеки, реалізації окремих правоохоронних напрямів сектором безпеки й оборони.

Юридичним підґрунтям є Угода про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного Договору (1995). Декларуються двосторонні зобов’язання щодо [245] обопільного захисту інформації та матеріалів України й НАТО; уживання потрібних заходів і засобів для забезпечення зберігання, оброблення, захисту даних і відомостей з грифом секретності відповідно до вимог узгоджених спільних стандартів; заборони передачі третім сторонам і використання отриманої внаслідок обміну інформацією та матеріалами в цілях, не встановлених в межах відповідних програм, рішень та резолюцій.

На сьогодні підписано понад п’ятдесят угод між Кабінетом Міністрів України та країнами-членами ЄС, НАТО, іншими представниками європейського й азіатського регіонів про захист інформації з обмеженим доступом [246]. Окремо варто згадати Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Урядом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії щодо обміну і взаємної охорони інформації з обмеженим доступом у сфері оборони (2004) та Домовленості про безпеку між Службою безпеки України та Управлінням безпеки Генерального секретаріату Ради ЄС і Департаментом безпеки Європейської Комісії стосовно захисту інформації з обмеженим доступом (2006).

Більш широке коло питань розвитку євроатлантичної інтеграції, зокрема перехід на стандарти НАТО і подальше реформування системи національної безпеки, структур СБУ, покладено на Місію України при Організації Північноатлантичного Договору. За роботи дипломатичного представництва, Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, низки інших компетентних державних структур з 2001 р. й дотепер постійно реалізуються державні програми, цільові плани дій та річні національні програми під егідою Комісії Україна-НАТО [247; 248], які ґрунтуються на положеннях відповідних міжнародних документів.

Систематизація сукупності основних та актуальних міжнародних нормативно-правових актів, пов'язаних з діяльністю органів і підрозділів СБУ в сфері реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина дозволяє сформувати відповідні законодавчі блоки.

Перший блок – міжнародні нормативно-правові акти, які визначають сукупність основних загальних, глобалізованих стандартів, принципів і юридичних засад у сфері утвердження, реалізації, охорони, захисту та відновлення основоположних прав, свобод і законних інтересів людини, обов'язкових для впровадження, дотримання й виконання національними публічними адміністраціями.

Другий блок – міжнародні нормативно-правові акти, спрямовані на стабільне забезпечення сталого й ефективного взаємопов'язаного функціонування загальноприйнятих інтернаціональних і національних правореалізаційних, правозахисних механізмів, а також окреслення місця, ролі та повноважень органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства в цих процесах.

Третій блок – міжнародні нормативно-правові акти щодо правового статусу та діяльності державних органів, зокрема з правоохоронними функціями, спрямованими на реалізацію основних завдань публічного адміністрування, забезпечення належного рівня національної безпеки,

публічного порядку та безпеки, протидії і запобігання правопорушенням, тероризму, сприяння дотриманню гарантій прав і свобод людини тощо.

Четвертий блок – міжнародні нормативно-правові акти, у яких закріплено широкий спектр питань з продовження європейської та євроатлантичної інтеграції нашої держави через демократизацію політичних і суспільних інституцій, налагодження дієвого розвитку й прозорості публічного управління, боротьби з корупцією, а також повного та вчасного довиконання міжнародно-правових зобов'язань України щодо реформування вітчизняного сектору безпеки й оборони та правового механізму забезпечення прав людини.

П'ятий блок – міжнародні нормативно-правові акти, які стосуються низки аспектів співпраці й партнерства СБУ та інших компетентних вітчизняних органів державної влади з міжнародними та регіональними міжурядовими організаціями, іноземними публічними інституціями для забезпечення загальної безпеки, дотримання основоположних прав і свобод людини на європейському континенті, зупинення військової агресії РФ, сприяння реформаційним процесам в Україні.

3.2. Розвиток сфери адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України

Проведене комплексне дослідження, викладене в попередніх підрозділах цієї наукової праці, засвідчує суттєву складність та багатогранність порушеної проблеми. Перехід українського суспільства та державно-владної вертикалі до демократичної організації складно назвати завершеним із вдалою реалізацією поставлених протягом останніх трьох десятиліть мети та стратегічних завдань. За умов перманентних внутрішніх і зовнішніх різноманітних чинників вітчизняний юридичний механізм забезпечення прав людини позбавлено стійкості та стабільності. Сучасні виклики вчергове спонукають спрямувати всі зусилля на європейську та євроатлантичну інтеграцію

України як запоруку процвітання нації з безпечними умовами життя та розвитку.

На сектор безпеки та оборони країни, де чільне місце належить СБУ, покладено великі сподівання з поступового усунення сукупності наявних загроз національній і державній безпеці, правопорядку, суверенітету. Водночас міжнародна спільнота систематично спостерігає за впровадженням і дотриманням на національному, регіональному та місцевому рівнях основоположних прав людини з боку суб'єктів владних повноважень, особливо в правоохоронній сфері. З огляду на це актуальними є два напрями розвитку сфери адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина органами та підрозділами СБУ:

1) міжнародно-правовий (зовнішній) напрям – подальша адаптація і гармонізація відповідного вітчизняного законодавства й адміністративної практики до права ЄС, стандартів і вимог НАТО, ОБСЄ, імплементація норм міжнародного права, а також довиконання міжнародно-правових зобов'язань з утвердження, реалізації, охорони, захисту та відновлення прав людини;

2) національно-правовий (внутрішній) напрям – належне формування й виконання державної політики України в галузі національної безпеки, прав людини, європейської та євроатлантичної інтеграції через реалізацію стратегічних, планових документів, продовження реформування сектору безпеки й оборони, боротьби з корупцією, а також внесення важливих змін і доповнень до чинного адміністративного законодавства з питань забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ на підставі людиноцентричного підходу в публічному управлінні та оперативно-службовій діяльності.

З огляду на сказане провідна роль в аналізованій сфері загального характеру належить першорядному втіленню Плану з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки,

затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 № 756-р, Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.2021 № 285-р, та Плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.02.2023 № 160-р.

Указані документи, з одного боку, закріплюють загальний алгоритм практичних дій публічних і приватних інституцій у питаннях реалізації окремих базових ланок юридичного механізму забезпечення прав людини й розвитку демократизації українського суспільства, а з іншого – досить чітко окреслюють конкретний адміністративно-правовий інструментарій, заходи та перелік відповідальних публічних органів та інститутів громадянського суспільства, які виконують організаційну та владно-розпорядчу діяльність у сфері своєї юрисдикції для реалізації всіх пунктів наведених документів.

У процесі аналіз відповідних положень цих планів було виокремлено дві конфігурації безпосереднього задіяння органів і підрозділів СБУ до ефективного виконання основного стратегічного нормативно-правового акту держави в галузі прав людини. Безпосередня та опосередкована форми передбачають роботу спецслужби як самостійно, так і за міжвідомчої взаємодії з суб’єктами владних повноважень загальної та спеціальної юрисдикції, правоохоронними органами й іншими зацікавленими представниками сектору безпеки й оборони.

З огляду на особливі акценти європейської правової спільноти та міжнародно-правові зобов’язання нині особливо гостро постає потреба в розвитку гарантій дотримання та захисту прав, свобод і законних інтересів людини, які піддаються адміністративному затриманню, арешту.

Також перебувають у місцях несвободи, зокрема в спеціально відведених місцях для тимчасового утримання, на кшталт ізолятора тимчасового тримання СБУ. Ця категорія осіб, порівняно з іншими громадянами, перебуває у більш уразливому становищі, оскільки обмежено її основоположну свободу на вільне пересування, передбачену документами ООН, Конституцією України і Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні».

Громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, гарантують свободу пересування та вільний вибір місця проживання на її території, за винятком обмежень, зокрема щодо яких відповідно до процесуального законодавства застосовано запобіжні заходи, пов’язані з обмеженням або позбавленням волі [249]. За таких життєвих обставин значно підвищуються ризики зловживання службовим становищем посадових осіб, недбальство, корупційні прояви, досить часто не надання потрібної і вчасної правової допомоги. Важливо забезпечити всі передбачені законодавством правові можливості персоналу місць несвободи.

Загалом важливим складником демократизації аналізованої галузі є поліпшення взаємодії СБУ з Національним превентивним механізмом, передбаченим Факультативним протоколом до Конвенції проти катувань й інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (2002) [250]. Його основна ідея полягає в побудові системи регулярних, незалежних відвідувань місця, де утримують осіб, позбавлених волі, за розпорядженням або вказівкою уповноваженого державного органу.

Пропоновані заходи потрібно реалізувати для посилення захисту від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання. Моніторингові відвідування незалежними експертами мають стримувальний вплив на інституції з владними повноваженнями, а також мінімізують ризик стати жертвою

неналежного поводження й порушень прав людини [251; 252]. Центральний, керівний суб'єкт цього виду превенції загальнодержавного рівня – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини через Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму Секретаріату.

На сьогодні доречно розробити новий або доопрацювати наявний проєкт нормативно-правового акту з питань дієвої організації функціонування системи пенітенціарних інспекцій. Проєкт Закону про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій № 5884 від 02.09.2021 не розглянуто в парламенті навіть у першому читанні, а інших альтернатив до цього часу не запропоновано, хоча документ отримав позитивні висновки Комітету з питань інтеграції України з Європейським Союзом і Комітету з питань бюджету як такий, що загалом відповідає меті та завданням процесу євроінтеграції нашої країни.

У пропонованому нормативно-правовому акті потрібно більш чітко прописати місце й роль відповідних органів і підрозділів СБУ як суб'єктів внутрішніх пенітенціарних інспекцій. Вони здійснюють адміністративну діяльність із забезпечення суб'єктивних прав осіб, які перебувають у місцях несвободи, сприяють реалізації правового статусу колективу установи шляхом контролю за дотриманням [253]: прав і свобод людини та громадянина, реалізацією законних прав та інтересів персоналу відповідно до законодавства України та міжнародних договорів; правових положень із запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із затриманими, узятими під варту та засудженими; визначених вимог режиму, порядку та умов тримання затриманих осіб, громадян, до яких застосовано запобіжні заходи у вигляді тримання під вартою, а також інших примусових заходів; вимог режиму, порядку та умов тримання, відбування покарань засудженими.

Інструкцію про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки України, затверджену Наказом СБУ від 26.07.2008 № 589, потрібно узгодити з прийнятим у майбутньому законом щодо системи пенітенціарних інспекцій. Водночас її положення потрібно вже зараз доопрацювати з позиції активної гармонізації законодавства з правом ЄС. Останні зміни до цього нормативно-правового акта внесено у 2015 р., які так само, як інші попередні численні правки, стосуються окремих, вузько направлених внутрішніх організаційних і процедурних питань.

Опис порядку забезпечення прав осіб, які перебувають у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання, також фактично не зазнавав суттєвих змін [254]. Уважаємо за доречне найперше пункт 1.3. вказаної інструкції викласти в такій редакції: «Порядок тримання затриманих і осіб, яких тримають під вартою в спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання), здійснюється на принципах неухильного додержання Конституції та законів України, вимог міжнародно-правових актів у галузі прав людини, зокрема щодо поводження із затриманими й особами, які тримаються під вартою, і не може припускати вчинення дій, що завдають фізичних чи моральних страждань або принижують людську гідність, а також неправомірно порушують, обмежують чи звужують основоположні права й свободи людини та громадянина».

Науково-технічний прогрес сприяє покращенню забезпечення прав людини в місцях несвободи в розвинутих країнах світу. Інформаційні технології, засоби відеофіксації, телекомунікаційний зв’язок, електронні бази вивели запит гарантування дотримання прав затриманих осіб на якісно новий рівень. З огляду на це вітчизняні органи публічної влади почали запроваджувати платформу «Custody Records» – систему, що сприяє запобіганню порушення прав людини в ізоляторах тимчасового

тримання [255]. Основними перевагами такого інструмента є наявність дієвих засобів скарги та реагування на порушення прав і свобод особи, широка відеофіксація подій, електронна база з даними щодо фактів недотримання законодавства, уведення посади custody officer – інспектора із захисту прав людини в ізоляторі тимчасового тримання.

Із цієї позиції потрібно здійснити низку кроків для раціонального та оптимального запровадження системи Custody Records в ізоляторі тимчасового тримання СБУ, інших місцях адміністративного затримання. Це сприятиме поліпшенню загального стану адміністративно-правового забезпечення основоположних прав і свобод людини спецслужбою, підвищить довіру населення та інститутів громадянського суспільства до державного органу, а також дозволить довиконати взяті Україною міжнародно-правові зобов'язання.

Важливо в найбільш короткі строки імплементувати норми Керівництва з ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (Стамбульський протокол), в останній редакції (2022) [256; 257]. Уповноваженим підрозділам і посадовим особам СБУ в співпраці з представниками МОЗ України, МВС України, Міністерства юстиції України розробити нормативно-правові акти щодо запровадження медичних стандартів фіксування фактів катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання, а також організаційно-правових, кадрових, фінансових та інших аспектів підготовки осіб з числа медичного персоналу, спроможних застосовувати ці стандартизовані документи.

Окрім того, приділити належну увагу разом із Міністерством юстиції України і Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на покращення державних стандартів якості надання безоплатної правової допомоги. Уся нормативно-правова база, насамперед Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» та

Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 21.12.2017 № 4125/5 [258], має повною мірою узгоджуватися з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950) та Резолюції Комітету Міністрів РЄ про безоплатну правову допомогу і юридичні консультації від 02.03.1978 № 78 (8). Водночас уповноважені центральні органи виконавчої влади та інші суб'єкти в цій сфері доцільно переглянути підходи до здійснення контрольних заходів з дотримання стандартів завдяки оптимізації діяльності.

Внутрішньоорганізаційна адміністративна діяльність СБУ передовсім спрямовує вплив на напрям кадрового забезпечення, оскільки без належної розбудови процесів підбору та підготовки персоналу не можливо реалізувати всі інші завдання спецслужби, передбачені чинним законодавством. Наведені думки повною мірою стосуються питань включення оцінки знань і дотримання прав людини в професійній діяльності як одного з критеріїв під час проведення атестації працівників, а також проведення конкурсу на зайняття посад у державному органі [259]. Очевидно, що потрібно переглянути нормативно-правові акти, у яких прописати вимоги про систематичну перевірку знань міжнародного й вітчизняного правового поля з прав людини у працівників і співробітників, а також у здобувачів посад в органах і підрозділах СБУ.

З огляду на сучасні реалії запровадження адміністративно-правових режимів воєнного та надзвичайного стану варто виокремити Інструкцію з організації спеціальної підготовки громадян України для прийняття на військову службу за контрактом у Службу безпеки України, затверджену Наказом Центрального управління СБУ від 30.11.2010 № 603. Документ визначає організаційно-правові засади й методику здійснення спеціальної підготовки громадян для їх прийняття на військову службу на

контрактних умовах [166]. На нашу думку, потрібно внести такі зміни й доповнення:

1) п. 1.5. «Спеціальна підготовка передбачає:» доповнити положенням такого змісту: «ознайомлення та засвоєння кандидатом на службу вимог Конституції та законів України, міжнародно-правових актів у галузі прав людини»;

2) Додаток 1, Навчальна програма, І. «Загальні положення», абзац другий викласти в такій редакції: «Заняття з військової підготовки проводяться за програмою, у якій передбачено такі дисципліни: вогневу підготовку; військову топографію; зброю масового ураження; захист особового складу та об'єктів; військово-медичну підготовку; Статути Збройних сил України; захист і дотримання прав людини»;

3) Додаток 1, Навчальна програма, ІІ. «Вимоги до знань та умінь з навчальних дисциплін» доповнити положенням такого змісту: «Захист і дотримання прав людини. Знати: поняття, сутність та зміст юридичного механізму реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина; міжнародно-правові засади забезпечення прав людини; основні види, форми й методи забезпечення прав людини органами публічної влади в Україні; особливості дотримання права людини на свободу та особисту недоторканність. Уміти: правильно застосовувати норми міжнародного та вітчизняного законодавства з прав людини в правотворчій та правозастосовній діяльності»;

4) Додаток 1, Навчальна програма, ІІІ. «Зміст навчальних дисциплін» доповнити положенням такого змісту: «Захист і дотримання прав людини. Тема 1. Поняття, сутність та зміст юридичного механізму реалізації, охорони й захисту прав і свобод людини та громадянина. Тема 2. Міжнародно-правові засади забезпечення прав людини. Тема 3. Основні види, форми й методи забезпечення прав людини органами публічної влади в Україні. Тема 4. Особливості дотримання права людини на свободу та особисту недоторканність»;

5) Додаток 2, «Перелік контрольних питань та вправ для визначення рівня засвоєння Навчальної програми» доповнити таким пунктом: «VI. Захист і дотримання права людини», де вказати повний перелік питань відповідного змісту щодо прав і свобод людини та громадянина.

Щороку значною мірою зростає кількість осіб зі стійкими фізичними, інтелектуальними або психічними розладами здоров'я. Ця проблема суттєво інтенсифікувалася в нашій країні протягом останніх кількох років, що зумовлює потребу в побудові належного діалогу представників СБУ щодо людей з інвалідністю. На рівні публічної адміністрації потрібно створити належні умови для реалізації, охорони та захисту їхніх прав, свобод і законних інтересів у межах міжнародного та вітчизняного законодавства. В оперативно-службовій та іншій професійній діяльності враховувати вразливий стан цієї категорії населення, розуміти наслідки за свої дискримінаційні та нетолерантні дії. Загалом адміністративно-правові відносини повинні ґрунтуватися на засадах верховенства права й особливостей дотримання прав людей з інвалідністю.

Виконання положень Конвенції про права осіб з інвалідністю (2006) у процесі реалізації Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.2021 № 285-р, вимагає розвитку діяльності СБУ як загального суб'єкта владних повноважень та спеціального державного органу з правоохоронними функціями, зокрема щодо таких напрямів [260]:

– забезпечення доступу до публічної інформації на офіційних інтернет-ресурсах, у центральних і територіальних органах, підрозділах за допомогою способів і форматів, адаптованих до потреб осіб з інвалідністю;

– проведення навчання щодо застосування антидискримінаційного законодавства для захисту прав осіб з інвалідністю з огляду на практики

Європейського суду з прав людини; розроблення програм підвищення кваліфікації з питань вивчення положень Конвенції про права осіб з інвалідністю (2006), законодавства України із залученням відповідних громадських об'єднань;

– організація належного збору деталізованих статистичних даних про осіб з інвалідністю в різних галузях професійної діяльності із зазначенням віку, статі, класифікації захворювань, місця проживання, зокрема щодо громадян, які перебувають у місцях несвободи, фактів скарг і заяв, актів реагування з питань порушення антидискримінаційного законодавства.

Визначальною рисою демократичних країн є панування верховенства права в публічному і приватному аспектах та розвинуте громадянське суспільство. В Україні досі тримають перехідні процеси становлення нації та державності, за яких у низці сфер і напрямів життя зберігаються перманентні загрозами. У такій ситуації провідною є спільна робота правоохоронців із забезпечення розвитку інститутів громадянського суспільства в стійкому безпековому середовищі. У своїй діяльності інститути часто натрапляють на прояви корупції, зловживання, бюрократію. Нерідко бувають випадки неправомірного втручання в їхню діяльність, погрози. Окрім того, останнім часом спостерігається негативний вплив ворожих спецслужб та окремих іноземних громадян.

Уважаємо, що потрібно посилити комунікацію СБУ з громадськими об'єднаннями з організації роботи комунікаційного майданчика для їхньої взаємодії з метою обміну інформацією й обговорення проблемних аспектів забезпечення безпеки [261]. У положеннях Плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.02.2023 № 160-р [110], виокремлено суб'єкти взаємодії, з-поміж яких громадські правозахисні організації «Центр інформації про права людини» [262],

Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів [263]; аналітично-адвокаційний центр «Центр демократії та верховенства права» (ЦЕДЕМ) [264]. Така робота має набути ознак системності з конкретними результатами, які позитивно вплинуть на громадську думку в цій сфері.

Запропоновані нормативно-правові зміни реалізуються переважно в питаннях загальної державної стратегії та політик з прав людини, у розвитку громадянського суспільства. Окремі спрямування відбиваються в адміністративній діяльності СБУ під час виконання сукупності повноважень, передбачених законодавством. Водночас варто обов'язково звертатися до напрацьованих національних доктринальних положень у секторі безпеки й оборони України, які розкривають положення узгоджених кінцевих результатів міждержавної та міжнародної співпраці.

Первинний документ – Концепція реформування Служби безпеки України, затверджена Указом Президента України від 20.03.2008 № 249/2008 – окреслив цивілізаційний курс щодо приєднання до європейської та євроатлантичної системи безпеки, що передбачає взаємовигідну співпрацю й набуття членства НАТО та ЄС. Реформування спецслужби планували з дотриманням таких основоположних засад, як верховенство права, пріоритет прав і свобод людини та громадянина, відкритість для демократичного цивільного контролю [125].

Зміни в системі СБУ мають бути комплексними й стосуватися всіх аспектів функціонування: від підготовки до служби високопрофесійних співробітників та їх добору на неї до забезпечення ефективності функціонування системи з огляду на міжнародні стандарти, насамперед на підзвітність та прозорість. Мінімізувати корупційні та інші ризики шляхом посилення механізмів громадського контролю за процесом прийняття рішень. Очевидно, що загальна мета реформування – удосконалити ціннісні орієнтири, організаційну культуру, структуру управління, законодавче регулювання, зокрема врахувати потреби

правозастосовної практики [122]. Зрозуміло, що ці аргументи є надзвичайно важливими, однак вони здебільшого декларативні й формалізовані, тобто не мають чітких заходів з реалізації в конкретні проміжки часу.

На нашу думку, передовсім потрібно змінити основні аспекти сприйняття й розуміння суб'єктами владних повноважень та суспільством ціннісних орієнтирів, цілей та мети публічного управління, державної служби та загалом функціонування сектору безпеки України. Для СБУ важливо внести окремі зміни та доповнення до Законів України «Про національну безпеку України» та «Про Службу безпеки України» з використанням засад людиноцентричного підходу в адміністративно-правових відносинах.

У правозастосовній практиці дотепер превалює державоцентрична ідеологія. Спецслужба скеровує свою діяльність у межах «дотримання» прав людини лише як певної частини широкої категорії «забезпечення» (реалізація, охорона, захист і відновлення). Переважно йдеться про пряме або опосередковане вчинення попереджувальних і примусових заходів співробітниками СБУ, які на законних підставах можуть обмежувати права й свободи громадян, також здійснювати низку нормативно прописаних процедурних дій за умови перевищення службових повноважень, нести юридичну відповідальність у разі доведення вини.

Загалом потрібно узгодити норми законодавчих актів з положеннями Конституції України та Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020, щодо визнання найвищою соціальною цінністю людини, її життя, недоторканності, безпеки, оскільки реалізація цієї конституційної норми – першорядна ціль державної політики національної безпеки [118].

Зокрема для скоординування п. 10 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», де національні інтереси визначено як

життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет, демократичний розвиток, безпечні умови життєдіяльності громадян [78], п. 3. ст. 3 «Фундаментальними національними інтересами України є:» доповнити положеннями такого змісту: « 4) забезпечення прав і свобод людини та громадянина». Також абзац перший ст. 19 викласти в такій редакції: «Служба безпеки України є державним органом … з урахуванням належного забезпечення прав і свобод людини та громадянина, здійснює ...».

Окрім того, потребує вагомих видозмін Закон України «Про Службу безпеки України» з питань стійкого розвитку напряму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Пропонуємо таке бачення реалізації окресленого:

1) абз. 1 ст. 3. «Засади діяльності Служби безпеки України» викласти в такій редакції: «Діяльність Служби безпеки України … ґрунтується на засадах … забезпечення прав і свобод людини та громадянина …»;

2) Ст. 5. «Діяльність Служби безпеки України і права людини» викласти в такій редакції: «Діяльність Служби безпеки України реалізується на основі забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Органи й співробітники Служби безпеки України повинні поважати честь та гідність людини, дотримуватися права на свободу й особисту недоторканність. У виняткових випадках для виявлення, припинення та розкриття злочинів проти основ національної безпеки, окремі конституційні права та свободи можуть бути тимчасово обмежені в порядку й межах, визначених Конституцією та законами України.

Неправомірне обмеження прав, свобод і законних інтересів є неприпустимим і передбачає відповідальність згідно із законодавством. Орган Служби безпеки України у разі порушення його співробітниками під час виконання службових обов’язків прав чи свобод людини повинен ужити всіх потрібних заходів до повного поновлення цих прав і свобод,

відшкодування заподіяної моральної і матеріальної шкоди, притягнення винних до відповідальності [79].

Служба безпеки України на вимогу громадян України, а в окремих випадках, передбачених міжнародно-правовими актами, – іноземців та осіб без громадянства, у місячний строк зобов'язана дати їм обґрунтовані письмові пояснення стосовно обмеження їх прав чи свобод. Такі особи мають право звернутися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також оскаржити в суді неправомірні рішення, дії чи бездіяльність службових осіб та органів Служби безпеки України»;

3) для узгодження положень Розділу III «Демократичний цивільний контроль» Закону України «Про національну безпеку України» та Розділу VI «Контроль і нагляд за діяльністю Служби безпеки України» Закону України «Про Службу безпеки України», останній з указаних розділів доповнити ст. 32^1 «Громадський нагляд (контроль)», зміст якого викласти в контексті ст. 10 Закону України «Про національну безпеку України» з урахуванням специфіки завдань і повноважень СБУ;

4) абз. 1. ст. 31. «Підзвітність Служби безпеки України», згідно з положеннями ст. 1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», доповнити таким реченням: «Парламентський контроль за додержанням і захистом конституційних прав і свобод людини та громадянина на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини».

Розкриті вище актуальні аспекти розвитку сфери адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина органами й підрозділами СБУ є не вичерпними та потребують подальшого кропіткого теоретико-правового дослідження. Водночас у сучасних умовах перебігу європейських інтеграційних процесів їхня належна реалізація сприятиме утвердженню верховенства права та демократизації роботи цього державного органу спеціального призначення.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Правову систему нашої країни побудовано з урахуванням чіткого дотримання приписів міжнародного права. Його основоположні засади віддзеркалено в нормах Конституції та законах України, які розвивають підґрунтя для функціонування національного механізму з питань прав людини та громадянина. Водночас міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною законодавства. З огляду на це органи та підрозділи СБУ в процесі реалізації оперативно-службових та інших професійних повноважень зобов'язані володіти потрібними правовими знаннями й послуговуватися міжнародно-правовими актами. За таких умов можливе належне адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина відповідно до демократичних вимог реалізації принципів ООН та РЄ.

2. У системі міжнародних нормативно-правових актів, пов'язаних з діяльністю органів і підрозділів СБУ в сфері реалізації, охорони й захисту прав і свобод людини та громадянина, представлено п'ять законодавчих блоків. Перший блок – міжнародні нормативно-правові акти, які визначають сукупність основних загальних, глобалізованих стандартів, принципів і юридичних засад у сфері утвердження, реалізації, охорони, захисту та відновлення основоположних прав, свобод і законних інтересів людини, обов'язкових для впровадження, дотримання та виконання національними публічними адміністраціями: Статут ООН (1945), Загальна декларація прав людини (1948), Статут РЄ (1949), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950).

Другий блок – міжнародні нормативно-правові акти, спрямовані на стабільне забезпечення сталого й ефективного взаємопов'язаного функціонування загальноприйнятих інтернаціональних і національних правореалізаційних, правозахисних механізмів, а також на окреслення місця, ролі й повноважень органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства в цих процесах:

Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього (1948), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966) та Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966), Конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього (1973), Конвенція про права дитини (1989), Конвенції про права осіб з інвалідністю (2006), Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965), Декларація про расу та расові забобони (1978), Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань (1981), Декларація про право народів на мир (1984), Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (1992), Рамкова конвенція про захист національних меншин (1995).

Третій блок – міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють правовий статус і діяльність державних органів, зокрема з правоохоронними функціями, спрямованими на реалізацію основних завдань публічного адміністрування, забезпечення належного рівня національної безпеки, публічного порядку й безпеки, протидії і запобігання правопорушенням, тероризму, сприяння дотриманню гарантій прав і свобод людини тощо: Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання (1984), Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами правоохоронних органів (1990), Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (1996), Європейський кодекс поліцейської етики (2001), Рекомендація Комітету міністрів РЄ державам-членам № Rec(2004) 5 щодо перевірки законопроєктів, законів і адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини, Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від примусового зникнення (2006), Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів (2009).

Вагомий пласт міжнародного законодавства врегульовує питання боротьби з проявами тероризму, а також протидії та запобіганню правопорушенням, забезпечення громадського порядку й безпеки, охороні, захисту й відновленню прав людини: Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (1976), Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників (1979), Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок (1979), Декларація ООН про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму (1994), Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997); Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999); Конвенція РЄ про запобігання тероризму (2005); Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою (1985), Неапольська політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності (1994), Декларація ООН про злочинність і суспільну безпеку (1996), Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000), Конвенція про кіберзлочинність (2001), Конвенція РЄ про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (2005).

Четвертий блок – міжнародні нормативно-правові акти, у яких закріплено широкий спектр питань щодо продовження європейської та євроатлантичної інтеграції нашої держави через демократизацію політичних і суспільних інституцій, налагодження дієвого розвитку й прозорості публічного управління, боротьби з корупцією, а також повного та вчасного довиконання міжнародно-правових зобов’язань України з реформування вітчизняного сектору безпеки й оборони та правового механізму забезпечення прав людини: Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору (1997), Рекомендація Комітету міністрів РЄ державам-членам № Rec (2002) 13 щодо опублікування та розповсюдження тексту Європейської конвенції з

прав людини і практики Європейського суду з прав людини, Рекомендація Комітету міністрів РЄ державам-членам № Rec (2004)4 про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці, Рекомендація Комітету міністрів РЄ державам-членам № Rec (2004)6 Комітету міністрів РЄ державам-членам щодо вдосконалення національних засобів правового захисту, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та європейським союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014).

П’ятий блок – міжнародні нормативно-правові акти, які стосуються низки аспектів співпраці й партнерства СБУ та інших компетентних вітчизняних органів державної влади з міжнародними та регіональними міжурядовими організаціями, іноземними публічними інституціями для забезпечення загальної безпеки, дотримання основоположних прав і свобод людини на європейському континенті, зупинення військової агресії РФ, сприяння реформаційним процесам в Україні: Угода про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного Договору (1995), Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Урядом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії щодо обміну і взаємної охорони інформації з обмеженим доступом у сфері оборони (2004), Домовленості про безпеку між Службою безпеки України та Управлінням безпеки Генерального секретаріату Ради ЄС і Департаментом безпеки Європейської Комісії стосовно захисту інформації з обмеженим доступом (2006), а також понад п’ятдесят інших угод між Кабінетом Міністрів України та країнами-членами ЄС, НАТО, іншими представниками європейського та азіатського регіонів про захист інформації з обмеженим доступом; державні програми, цільові плани дій, річні національні програми під егідою Комісії Україна-НАТО, Координатора проєктів ОБСЄ в Україні).

3. На сьогодні важливими є два основні напрями розвитку сфери адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина органами та підрозділами СБУ, з-поміж яких міжнародно-правовий (зовнішній) напрям у частині подальшої адаптації відповідного вітчизняного законодавства й адміністративної практики до права ЄС, стандартів і вимог НАТО, ОБСЄ, імплементації норм міжнародного права, довиконання міжнародно-правових зобов'язань з утвердження, реалізації, охорони, захисту та відновлення прав людини.

У цьому контексті основним функціональним орієнтиром закріплення та розвитку на правових засадах загальнообов'язкових і договірних питань внутрішньодержавного, міжнародно-правового змісту з питань прав людини та піднесення галузі сектору безпеки й оборони слугують відповідні стратегічні документи України, у яких представлено актуальне становище державної політики, зумовленої рівнем розвитку демократії, публічно-правових і суспільно-політичних механізмів, громадянського суспільства з позиції якісних показників просування євроінтеграційних процесів. Загалом йдеться про висхідні, провідні концепти розвитку держави й суспільства на основі державного і соціального консенсусу, тоді як планові нормативно-правові акти до цих стратегічних документів надають динаміки, віддзеркалюють основні умови в галузі правотворчості та правозастосування.

Національно-правовий (внутрішній) напрям передбачає належне формування й виконання державної політики України в галузі національної безпеки, прав людини, європейської та євроатлантичної інтеграції з реалізацією стратегічних, планових документів, продовженням реформування сектору безпеки й оборони, боротьби з корупцією, а також внесення важливих змін і доповнень до чинного адміністративного законодавства з питань забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ на підставі людиноцентричного підходу в публічному управлінні та оперативно-службовій діяльності.

ВИСНОВКИ

1. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина передбачає регламентований адміністративним законодавством систематичний і цілеспрямований державно-владний організаційний та управлінський вплив уповноважених суб'єктів владних повноважень із застосування комплексного адміністративно-правового інструментарію з метою створення оптимального соціального середовища для ефективного й результативного впровадження, реалізації, охорони, захисту, відновлення й розвитку конституційних прав і свобод людини та громадянина. У цій діяльності віддзеркалено основні принципи публічного адміністрування: верховенство права, системність, прозорість, ефективність, об'єктивність, субсидіарність, підзвітність, зворотність зв'язку. Очевидною є пряма кореляція реалізації етапів адміністративно-правової реформи в Україні зі ступенем охоплення людиноцентризмом сфери правового забезпечення прав людини суб'єктами публічної адміністрації. Окреслені реформаційні процеси розпочалися після проголошення державного суверенітету й тривають до сьогодні. Вони охоплюють три періоди: перший період – 1992–2004 рр.; другий період – 2005–2014 рр.; третій період – 2015 р. – дотепер.

2. Систему СБУ (центральна, регіональна, спеціалізована, науково-дослідна й навчальна, профільна ланки) як сукупність суб'єктів владних повноважень у сфері державної безпеки наділено загальним і спеціальним правовим статусом. Належна реалізація правового статусу в межах компетенції, передбачено законодавством України відповідно до оперативно-службових завдань, прямо або опосередковано зорієнтована на стійку підтримку найбільш дієвого й раціонального функціонування механізму адміністративно-правового забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина. Складниками адміністративно-правового статусу є такі компоненти: орієнтаційно-правовий, організаційно-структурний, функціонально-компетентнісний.

Свої права та обов'язки органи й підрозділи СБУ реалізують в адміністративно-правових відносинах спеціальними владними повноваженнями правоохоронного змісту. Публічно-владний вплив здійснюють від імені держави, співробітників наділено правом виконувати адміністративно-запобіжні, попереджувальні заходи, організовувати заходи адміністративного припинення, реалізовувати адміністративно-юрисдикційну практику. Окреслені повноваження виявляються в певних функціях, тобто основних видах діяльності: профілактичній, контррозвідувальній, правозабезпечувальній, інформаційно-аналітичній, національно-безпековій, кримінально-юстиційній, міжнародно-правовій, міжвідомчо-партнерській, науково-технічній.

3. У сучасних реаліях відбувається розвиток міжнародно-правових стандартів прав людини, де превалює ідея публічно-сервісної діяльності з відходом від державоцентризму. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів населення є пріоритетним завданням владних інституцій, яке закріплено в національних стратегічних документах. Усі аспекти формують державну політику, яка виражає суспільні орієнтири й подальші шляхи розвитку юридичних механізмів з прав людини, окреслюють цілі та завдання для системи публічних органів. Державна політика є першорядним управлінським інструментом у публічній сфері для провадження в практику соціально значущих ідейних структурно-функціональних конструкцій. Особливого значення набувають правоохоронні органи, інші суб'єкти спеціального призначення, зокрема й СБУ, які є гарантами стабільності основ життєдіяльності суспільства й конституційного ладу держави, забезпечення національної безпеки та правопорядку. За вказаних умов з'являється можливість для повноцінної реалізації та захисту суб'єктивних прав індивіда, належного розвитку демократії й громадянського суспільства.

Державна політика України у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ окреслює та розвиває основні національні ціннісні орієнтири й цілі, узгоджені суспільні й державницькі ідеї та погляди, трансформовані в сукупність стратегій, доктрин, концепцій, державних програм і планів із розв'язання проблем у сфері прав людини, що реалізується в системній діяльності органів сектору безпеки й оборони України та закріплюється в нормативно-правових актах на різних рівнях – загальногуманітарному, публічно-адміністративному, євроінтеграційному та євроатлантичному, безпеково-оборонному, внутрішньовідомчому.

4. Органи й підрозділи СБУ є державно-владними інституціями з ознаками публічної адміністрації, з одночасним нагромадженням функціоналу правоохоронної сфери та специфіки забезпечення державної безпеки. Правоохоронне спрямування має особливе вираження, де втілюється правозахисний складник гарантування загальнолюдських прав та конституційних прав і свобод громадянина. Також вирізняється базова структура правового регулювання, коли сформовану державну політику реалізують у стратегічних документах, корельованих з нормами адміністративного законодавства. У цих процесах важливе місце посідає СБУ, а правові та інституційні структурні елементи цієї сфери стають частиною адміністративно-правового механізму забезпечення прав, яка надає йому стійкості та стабільності функціонування в надійному, прогнозованому безпековому середовищі.

Особливості сутності та змісту сучасної системи адміністративно-правового регулювання діяльності СБУ віддзеркалюють взаємопов'язані блоки: загальноуправлінський нормативно-правовий блок; нормативно-правовий блок захисту національної державності та охорони державної таємниці; антитерористичний нормативно-правовий блок; нормативно-правовий блок кібербезпеки і захисту об'єктів критичної інфраструктури; нормативно-правовий блок контррозвідки та протидії системним загрозам управлінню державою; внутрішній організаційний нормативно-правовий

блок, нормативно-правовий блок спеціальних напрямів професійної й оперативно-службової діяльності.

5. До напрямів реалізації механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ належать такі: напрям публічної сфери; напрям правоохоронної діяльності; напрям внутрішньовідомчої службової та професійної діяльності; напрям спеціальної діяльності у сфері державної безпеки; напрям співпраці з публічними інституціями. Класифікацію загальних адміністративно-правових засобів забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ розбудовано за загальними диференційними ознаками: за організаційно-цільовим складником; за суб'єктами реалізації; за функціональним призначенням; за видами суб'єктивних прав особи; за змістом основних форм адміністративної діяльності органів публічної влади; за напрямами адміністративної діяльності органів публічної влади. Організаційно-функціональна система особливих правових засобів об'єднує універсальні правові засоби (правові засоби загального публічного адміністрування, правові засоби публічно-приватної взаємодії); загальні правові засоби (правові засоби адміністративного примусу; контрольно-наглядові правові засоби); спеціальні правові засоби (правоохоронні правові засоби, правозахисні правові засоби, правові засоби координації).

6. Систему взаємодії СБУ з публічною владою та громадськістю щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина утворюють дві площини У першій з них передбачено такі складники: загальноуправлінська ланка – центральні органи виконавчої влади; регіональна ланка – місцеві державні адміністрації, виконавчі органи місцевого самоврядування; спеціальна ланка – суб'єкти сектору безпеки й оборони України; спеціалізована ланка – не пов'язані із сектором безпеки й оборони України центральні органи виконавчої влади; координаційна ланка – суб'єкти, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом і контррозвідувальні функції, інші компетентні державні органи, діяльність

яких координує та контролює СБУ; контрольно-наглядова ланка – суб'єкти державного цивільного контролю, антикорупційні органи, органи прокуратури та фінансового контролю. У системи суб'єктів взаємодії громадськості та СБУ з питань забезпечення прав людини подано такі її елементи: публічно-адміністративна ланка; територіально-безпекова ланка; громадсько-контрольна ланка.

7. У системі міжнародних нормативно-правових актів, пов'язаних з діяльністю СБУ в сфері реалізації, охорони й захисту прав і свобод людини та громадянина, представлено п'ять законодавчих блоків. Перший блок окреслює сукупність глобалізованих стандартів, принципів і юридичних засад у цій сфері, загальнообов'язкових для впровадження, дотримання й виконання національними публічними адміністраціями. Другий блок спрямовано на забезпечення ефективного функціонування правозахисних механізмів, окреслення місця, ролі й повноважень органів публічної влади в указаних процесах. Третій блок визначає правовий статус і функції державних органів, спрямовані на реалізацію завдань публічного адміністрування, забезпечення належного рівня національної безпеки, публічного порядку й безпеки, протидії та запобігання правопорушенням, тероризму, сприяння дотриманню гарантій прав людини. Четвертий блок закріплює аспекти європейської та євроатлантичної інтеграції України через демократизацію політичних і суспільних інституцій, розвиток публічного управління, боротьбу з корупцією, виконання міжнародно-правових зобов'язань з реформування сектору безпеки й оборони та правового механізму забезпечення прав людини. П'ятий блок стосується співпраці СБУ з міжнародними організаціями та іноземними публічними інституціями із забезпечення загальної безпеки, дотримання прав і свобод людини на європейському континенті, зупинення військової агресії РФ, сприяння реформаційним процесам в Україні.

8. У сучасних реаліях важливими є два основині напрями розвитку сфери адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина органами й підрозділами СБУ, з-поміж яких міжнародно-правовий (зовнішній) напрям у частині подальшої адаптації відповідного вітчизняного законодавства й адміністративної практики до права ЄС, стандартів і вимог НАТО, ОБСЄ, імплементації норм міжнародного права, довиконання міжнародно-правових зобов'язань з утвердження, реалізації, охорони, захисту та відновлення прав людини. Національно-правовий (внутрішній) напрям передбачає належне формування й виконання державної політики України в галузі національної безпеки, прав людини, європейської та євроатлантичної інтеграції з реалізацією стратегічних, планових документів, продовженням реформування сектору безпеки й оборони, боротьби з корупцією, а також внесення важливих змін і доповнень до чинного адміністративного законодавства з питань забезпечення прав і свобод людини та громадянина СБУ на підставі людиноцентричного підходу в публічному управлінні та оперативно-службовій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 лютого-31 липня 2023 року // Управління Верховного комісара ООН з прав людини. 50 с. URL : http://surl.li/txzaw.

2. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини та громадянин в Україні у 2023 році // Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. 340 с. URL : http://surl.li/txzph.

3. Результати в умовах повномасштабної війни (станом на березень 2024 р.) // Служба безпеки України. URL : http://surl.li/txzpx.

4. Головченко В. В. Правозастосування і захист прав людини в суверенній Україні : монографія. Чернігів : Вид. Лозовий В. М., 2012. 327 с.

5. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник. Київ : Правова єдність, 2008. 350 с.

6. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія. Київ : Алерта : КНТ, Центр навч. л-ри, 2008. 472 с.

7. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія / за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. Київ : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. 424 с.

8. Пушкіна О. В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні : теоретичні і практичні аспекти забезпечення : монографія. Київ : Логос, 2006. 416 с.

9. Права людини в особливих правових режимах : досвід України : монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк та ін. ; за заг. ред. М. В. Афанасьєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 356 с.

10. Іванків І. Права людства : монографія / ОБСЄ. Київ : Ваіте, 2020. 157 с.

11. Андрієвська О. В. Конституційно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2018. 251 с.

12. Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві : теоретико-правовий вимір : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 180 с.

13. Тихомиров О. О. Права людини : інформаційний вимір : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 304 с.

14. Теорія держави та права : навчальний посібник / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

15. Теорія держави і права : навчальний посібник / за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. 332 с.

16. Романюк Є. О. Природні права людини як відправна ланка визначення сутності правової ідеології. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 126–133.

17. Кожан В. В. Особисті права та свободи людини : загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2016. 23 с.

18. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

19. Основні права людини : німецько-український правовий вимір : монографія / за ред. Мельника Р. С. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 404 с.

20. Стаднік І. В. Права людини в контексті юридичного позитивізму. *Правничий часопис Донецького університету*. 2019. № 2. С. 3–12.

21. Білозьоров Є. В. Позитивістська теорія розуміння права в контексті діяльнісного підходу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету (серія «Юриспруденція)*. 2022. № 56. С. 4–7.

22. Забокрицький І. І. Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму : теоретико-правовий вимір : автореф. дис. … докт. юрид. наук : 12.00.01. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2021. 40 с.

23. Козюбра М. І. Право і людина : лінії взаємозв'язків та тенденції розвитку. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* 2015. Т. 168. С. 3–9.

24. Кондратенко В. М. Теорія і практика адміністративно-правових засобів забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю : монографія. Харків : Мачулін, 2018. 436 с.

25. Загальна теорія права : підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

26. Мозгова А. А. Адміністративно-правова охорона прав і свобод громадян в умовах євроінтеграції : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, Національна академія внутрішніх справ, 2020. 23 с.

27. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

28. Швайка М. М. Сучасні підходи до розуміння сутності та змісту адміністративного примусу у сфері забезпечення прав і свобод особи. *Наукові записки. Серія : Право.* 2022. Вип. 12. С. 143–146.

29. Швайка М. М. Поняття та система адміністративно-правових засобів забезпечення прав і свобод людини та громадянина. *Комплексний підхід до модернізації науки : методи, моделі та мультидисциплінарність* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 18 серп. 2023 р.). Житомир : Європейська наукова платформа, 2023. С. 98–100.

30. Філософський енциклопедичний словник / головний редактор В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

31. Горн Н. Права людини : філософське обґрунтування та юридичний вимір. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 13–32.

32. Христокін Г. В. Ідея прав людини : пошук нових підходів обґрунтування в добу глобальних трансформацій. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1. С. 92–98.

33. Філософія прав людини / За ред. Ш. Госепата та Г. Ломанна; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої ; 2 вид. Київ : Ніка-центр, 2012. 320 с.

34. Політологія : енциклопедичний словник / [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Н. М. Хома]; за ред. В. П. Мельника. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 406 с.

35. Велика українська юридична енциклопедія : у 20-ти томах. Т. 3: Загальна теорія права / О. В. Петришин та ін. Київ : Право, 2017. 952 с.

36. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

37. Міжнародне публічне право : основи теорії : навчально-методичний посібник / Х. Н. Бехруз, С. С. Андрейченко, М. В. Грушко та ін. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 252 с.

38. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

39. Шамраєва В. Права людини у сучасних міжнародних відносинах : еволюція розвитку, проблеми та перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право».* 2020. Вип. 30. С. 174–183.

40. Конституція України від 28.06.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/254к/96-вр#Text.

41. Гуманізація публічного управління на засадах прав людини : теоретичні підходи та практичні інтерпретації : монографія / за заг. ред. В. В. Баштанника. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2016. 378 с.

42. Новак-Каляєва Л. М. Права людини у державному управлінні : теоретико-методологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2013. 396 с.

43. Конституційне право України : навчальний посібник / О. Г. Остапенко, В. В. Сергієнко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 260 с.

44. Конституційне право : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2021. 528 с.

45. Андрійко О. Ф., Кисіль Л. Є. Адміністративно-правове забезпечення реалізації прав і свобод громадян в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 107–110.

46. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правове забезпечення : поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 4. С. 46–50.

47. Адміністративно-правове забезпечення прав людини органами публічної адміністрації в Україні : зб. наук. праць / За заг. ред. О. Ф. Андрійко. Київ : Інститут держави і права. ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 199 с.

48. Крохмальська К. О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Ін-т держ. і пр. ім. В. М. Корецького. Київ, 2017. 210 с.

49. Мельниченко Б. Б. Адміністративно-правове забезпечення публічного управління : європейські стандарти та їхня адаптація в Україні : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2020. 39 с.

50. Козаченко Ю. А. Адміністративно-правове регулювання забезпечення прав пацієнта в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2016. 24 с.

51. Сухан І. С. Адміністративно-правовий механізм забезпечення права громадян на вільний доступ до інформацій про стан довкілля : дис….канд. юрид. наук : 12.00.07. Ужгор. нац. ун-т. Ужгород, 2016. 207 с.

52. Корж-Ікаєва Т. Г. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. нац. ун-т вн. спр. Київ, 2008. 20 с.

53. Степаненко К. В. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпр. держ. ун-т вн. спр. Дніпропетровськ, 2009. 21 с.

54. Новак В. П. Адміністративно-правове забезпечення виробництва та обігу органічної продукції в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 466 с.

55. Яра О. С. Адміністративно-правове забезпечення вищої юридичної освіти в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 404 с.

56. Кудін А. В. Адміністративно-правове забезпечення патентної діяльності в Україні : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 42 с.

57. Пащинський О. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення громадського контролю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2021. № 68. С. 186–189.

58. Лук’янова Г. Ю. Адміністративно-правове забезпечення координації суб’єктів протидії корупції в сучасних умовах державотворення: проблеми теорії і практики : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 41 с.

59. Коломоєць Т. О., Колпаков В. К. Поняття доктрини адміністративного права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27, № 2. С. 14–30.

60. Правова доктрина України ; у 5 т. Т. 2 : Публічно-правова доктрина України / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2013. 864 с.

61. Авер'янов В. Б. Реформування українського адміністративного права : ґрунтовний привід для теоретичної дискусії. *Право України*. 2003. № 5. С. 117–120.

62. Авер'янов В. Б. Людиноцентристська ідеологія як основа реформування українського адміністративного права в умовах інтеграційного процесу. *Держава та регіони : Серія: Право*. 2010. № 2. С. 89–90.

63. Юровська В. В. Людиноцентристська концепція адміністративно-правової доктрини : філософський аспект нової ідеології адміністративного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 281–285.

64. Пєтков С. В. Людиноцентристський вектор розвитку сучасного адміністративного права. *Право і суспільство*. 2013. № 4. С. 61–65.

65. Мельник Р. С. *Новели сучасної концепції українського адміністративного* права. *Lex portus*. 2017. № 5. С. 5–16.

66. Інформаційно-пошукова система «Законодавство України». Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index.

67. Адміністративне право України (загальна частина) : навчальний посібник / [Остапенко О. І., Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін.] ; [Вид. 2-е, доп.] Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.

68. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання четверте. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.

69. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text.

70. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навчальний посібник / За заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.

71. Карпенко М. М. Адміністративно-правовий статус органів Служби безпеки України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 137–148.

72. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text.

73. Кумейко А. В. Адміністративно-правовий статус Служби безпеки України у системі суб'єктів протидії злочинності : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків : ХНУВС, 2016. 20 с.

74. Носач А. В. Адміністративно-правові форми діяльності Служби безпеки України з протидії тероризму : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ : НДІ публ. права, 2017. 222 с.

75. Чумаченко С. В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів забезпечення національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. 212 с.

76. Пономарьов С. П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України : автореф. дис. д-ра. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро : ДДУВС, 2018. 34 с.

77. Осипчук І. І. Адміністративно-правові засади діяльності Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення критичної інфраструктури : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ : НДІ публ. права, 2021. 20 с.

78. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

79. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text.

80. Безпалова О. І. Компетенція Служби безпеки України щодо реалізації правоохоронної функції держави. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 105–115.

81. Баранецький Р. Ф. Щодо статусу Служби безпеки України як органу державної влади. *Юридична наука.* 2015. № 2. С. 22–27.

82. Пономарьов С. П. Служба безпеки України в секторі безпеки і оборони України. *Право і безпека*. 2017. № 4 (67). С. 127–131.

83. Полковніченко О. М. Захист прав і свобод людини як пріоритетне завдання в правоохоронній діяльності Служби безпеки України. *Право і Безпека*. 2011. № 5. С. 133–136.

84. Вітик І., Костюк В. Діяльність Служби безпеки України та соціальні права : науково-теоретичний аспект. *Віче*. 2011. № 14. С. 2–4.

85. Власюк О. С. Національна безпека України : еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с.

86. Шмоткін О. В. Філософсько-правові аспекти діяльності Служби безпеки України по забезпеченню прав особи. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. Т. 8. С. 270–277.

87. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text.

88. Служба безпеки України / Офіційний вебсайт. URL : https://ssu.gov.ua.

89. Грек М. В. Загальна характеристика організаційної побудови Служби безпеки України. *Європейські перспективи*. 2012. № 2. С. 92–98.

90. Швайка М. М. Правові засади адміністративної діяльності Служби безпеки України. *Актуальні проблеми національного законодавства* : збірн. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 27 квітня 2022 р.). Кропивницький : ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. Ч. 1. С. 93–96.

91. Каглинський О. Є. Правові засади діяльності Служби безпеки України як суб'єкта сфери безпеки і оборони. *Нове українське право*. 2022. Вип. 3. С. 68–74.

92. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text.

93. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text.

94. Про Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України : Указ Президента України від 14.04.1999 № 379/99. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379/99#Text.

95. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text.

96. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/3781-12#Text.

97. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2163-19#Text.

98. Карпенко М. М. Адміністративна діяльність підрозділів Служби безпеки України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 111–121.

99. Пузирний В. Ф. Адміністративна діяльність Служби безпеки України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 121–123.

100. Політологія : навчальний посібник / уклад. Л. М. Мельник, І. А. Дужа, І. М. Грек. Біла Церква : БНАУ, 2022. 494 с.

101. Правова політологія. Академічний курс : підручник /авт. кол.; за ред. І. О. Кресіної. Київ : Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2021. 480 с.

102. Державна політика : підручник / ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.

103. Політологія : навчальний посібник / Щедрова Г. П., Барановський Ф. В., Карчевська О. В., Мазур О. Г., Новакова О. В., Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. 304 с.

104. Лаврук О. В. Сутність поняття державної політики. *Університетські наукові записки*. 2018. № 3–4. С. 254–263.

105. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. *Віче.* 2011. № 10. С. 23–25.

106. Пухкал О. Публічна та державна політика : єдність та відмінності. *Інвестиції : практика та досвід*. 2017. № 24. С. 106–112.

107. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text.

108. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» : указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 5/2015#Text.

109. Про Національну стратегію у сфері прав людини : указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/119/2021#Text.

110. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/ 2021#Text.

111. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і

їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

112. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, закріпленої у рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 30.07.2021 та введеній в дію указом Президента України від 26.08.2021 № 448/2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text.

113. Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.12.2022 № 1155-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 1155-2022-р#Text.

114. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text.

115. Деякі питання реформування державного управління України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 № 831-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-р#Text.

116. Про схвалення Концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1013-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2017-р#Text.

117. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2322-20#Text.

118. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text.

119. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30.12.2021 «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ

Президента України від 16.02.2022 № 56/2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#n5.

120. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.10.2021 «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws /show/685/2021#Text.

121. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20.08.2021 «Про запровадження національної системи стійкості» : Указ Президента України від 27.09.2021 № 479/2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text.

122. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки : Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text.

123. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017 № 1023-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1023-2017-р#Text.

124. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text.

125. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про Концепцію реформування Служби безпеки України» : Указ Президента України від 20.03.2008 № 249/2008. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/2008#Text.

126. Швайка М. М. Особливості державної політики України із забезпечення прав і свобод громадян Службою безпеки України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 3. С. 55–60.

127. Антикорупційна програма Служби безпеки України на 2021–2024 роки : наказ Центрального управління СБУ від 19.04.2021 № 126. URL : https://ssu.gov.ua/antykoruptsiina-prohrama-2021-2024.

128. Про загальну структуру і чисельність Служби безпеки України : Закон України від 20.10.2005 № 3014-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3014-15#Text.

129. Питання Служби безпеки України : Указ Президента України від 27.12.2005 № 1860/2005. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1860/2005# Text.

130. Швайка М. М. Адміністративно-правове регулювання функціонування Служби безпеки України у сфері захисту прав людини. *Права людини в період збройних конфліктів* : збірн. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 3 листопада 2023 р.). Одеса : НУ «Одеська юридична академія», 2023. С. 81–88.

131. Про затвердження Примірного переліку видів публічної інформації, розпорядником якої є Служба безпеки України : Наказ Центрального управління СБУ від 16.10.2018 № 1748. URL : https://ssu.gov.ua/npb-publ-info.

132. Про затвердження Інструкції про порядок забезпечення доступу до публічної інформації у Службі безпеки України : Наказ Центрального управління СБУ від 14.06.2011 № 231. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0851-11#Text.

133. Про затвердження Переліку відомостей, що становлять службову інформацію у Службі безпеки України : Наказ ЦУ СБУ від 21.08.2012 № 400. URL : http://surl.li/qcxcq.

134. Про затвердження Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об’єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, у медіа : Постанова Кабінету Міністрів

України від 14.04.1997 № 348. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348-97-п#Text.

135. Про затвердження Інструкції про порядок розгляду в Службі безпеки України звернень громадян: Наказ Центрального управління СБУ від 10.04.2018 № 532. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0546-18#Text.

136. Про затвердження Порядку проведення особистого прийому громадян у Службі безпеки України: Наказ Центрального управління СБУ від 13.08.2015 № 521. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1049-15#Text.

137. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з повідомленнями, що надходять телефонами довіри та на електронні поштові скриньки Служби безпеки України : Наказ Центрального управління СБУ від 17.05.2023 № 175. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0911-23#Text.

138. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text.

139. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 № 877-V. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text.

140. Про затвердження уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю), та інших форм розпорядчих документів : Наказ Центрального управління СБУ від 18.06.2020 № 166. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-20#Text.

141. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.

142. Про затвердження Положення про Перелік політичних партій та громадських організацій-нерезидентів України, що створюють загрозу

національній безпеці України : Наказ Центрального управління СБУ від 04.11.2022 № 395. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1506-22#Text.

143. Про затвердження Інструкції про порядок прийняття Службою безпеки України рішень про заборону в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства : Наказ Центрального управління СБУ від 29.01.2021 № 31. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0399-21#Text.

144. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text.

145. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ Центрального управління СБУ від 23.12.2020 № 383. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text.

146. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення Службою безпеки України контролю за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни : Наказ Центрального управління СБУ від 18.08.2017 № 471. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1127-17#Text.

147. Інструкція про порядок оформлення та подання звіту про стан забезпечення охорони державної таємниці та узагальненого звіту про стан забезпечення охорони державної таємниці за підзвітні суб'єкти режимно-секретної діяльності : Наказ Центрального управління СБУ від 17.01.2020 № 6. URL : https://ssu.gov.ua/npb-nakazy.

148. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.01.2021 № 7-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-2021-р#Text.

149. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text.

150. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та

фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text.

151. Про Порядок проведення огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом : Указ Президента України від 09.07.2019 № 506/2019. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/506/2019#Text.

152. Про затвердження Положення про робочу групу з питань проведення огляду загальнодержавної системи боротьби з тероризмом : Наказ Центрального управління СБУ від 20.02.2020 № 53. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0383-20#Text.

153. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 272-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 272-2023-р#Text.

154. Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 № 373. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2006-п#Text.

155. Про затвердження Порядку проведення державної експертизи комплексних систем захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах Служби безпеки України : Наказ Центрального управління СБУ від 22.07.2019 № 1132. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0910-19#Text

156. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text.

157. Про затвердження Загальних вимог до кіберзахисту об’єктів критичної інфраструктури : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2019 № 518. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-п# Text.

158. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26.12.2002 № 374-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text.

159. Про розвідку : Закон України від 17.09.2020 № 912-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text.

160. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України : Наказ ЦУ СБУ від 29.05.2015 № 371. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/z0738-15#Text.

161. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1363. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-п#Text.

162. Про затвердження Порядку зберігання вилучених під час здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення речей і документів : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2012 № 17. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17-2012-п#Text.

163. Про затвердження Інструкції про порядок оформлення в Службі безпеки України матеріалів про адміністративні правопорушення : Наказ ЦУ СБУ від 22.03.2017 № 173. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ z0506-17#Text.

164. Про затвердження Інструкції з організації спеціальної підготовки громадян України для прийняття на військову службу за контрактом в Службу безпеки України : Наказ Центрального управління СБУ від 30.11.2010 № 603. URL : https://zakononline.com.ua/documents/ show/ 321635___ 502145.

165. Про затвердження Інструкції з організації фізичної та вогневої підготовки в Службі безпеки України : Наказ Центрального управління

СБУ від 06.07.2010 № 369. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/ 305682___305747.

166. Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби безпеки України : Наказ СБУ від 14.10.2008 № 772. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1323-08#Text.

167. Про затвердження Інструкції про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військовослужбовців Служби безпеки України : Наказ Центрального управління СБУ від 04.02.2016 № 45. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-16#Text.

168. Про затвердження Положення про державний нагляд за безпечним веденням робіт у Службі безпеки України : Наказ Центрального управління СБУ від 13.09.2021 № 320. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1266-21#Text.

169. Про затвердження Порядку та умов виплати надбавки за особливий характер роботи працівникам Служби безпеки України, які обіймають посади, пов’язані з безпосереднім виконанням завдань із забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту : Наказ Центрального управління СБУ від 28.12.2018 № 2367. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0025-19#Text.

170. Костюкевич С. Ф. Публічна сфера суспільних правовідносин : становлення категорії. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 7. С. 519–521.

171. Швайка М. М. Напрями та засоби здійснення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право».* 2024. № 81. Ч. 2. С. 234–239.

172. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text.

173. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text.

174. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text.

175. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text.

176. Деякі питання щодо спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації : постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 № 669. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/669-2016-п#Text.

177. Інформаційна картка адміністративної послуги з видачі ліцензії на провадження господарської діяльності, пов'язаної з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації : наказ Центрального управління СБУ від 18.02.2022 № 69. URL : https://ssu.gov.ua/nadannia-admin-posluh.

178. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text.

179. Про затвердження Порядку проведення у Службі безпеки України службового розслідування для встановлення причин завдання шкоди державі, її розміру та винних осіб : наказ Центрального управління СБУ від 20.12.2019 № 1954. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0037-20#Text.

180. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text.

181. Лазур Я. В. Специфіка адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини у сфері публічного управління: засоби, форми, методи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки.* 2015. Вип. 5. Т. 3. С. 11–14.

182. Лазур Я. В. Забезпечення прав і свобод громадян України у сфері публічного управління: адміністративно-правовий механізм : монографія ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ : Четверта хвиля, 2010. 283 с.

183. Швайка М. М. Адміністративно-правові засади взаємодії Служби безпеки України з публічною владою та громадськістю із забезпечення прав і свобод людини та громадянина. *Актуальні проблеми держави і права.* 2024. № 101. С. 188–194.

184. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галунька. Видання третє. Київ : Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.

185. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

186. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п#Text.

187. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

188. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text.

189. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text.

190. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-п#Text.

191. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 № 1052. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-п#Text.

192. Про Службу зовнішньої розвідки України : Закон України від 01.12.2005 № 3160-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-15#Text.

193. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 № 1835-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text.

194. Про затвердження Порядку організації і проведення правової та спеціальної підготовки членів громадських формувань з охорони громадського порядку : Наказ МВС України від 09.03.2023 № 172. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0502-23#Text.

195. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n9.

196. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1449. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-п#Text.

197. Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю : наказ МВС України, ЦУ СБУ від 10.06.2011 № 317/235. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/z0822-11#Text.

198. Про затвердження Положення «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією» : Наказ

Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ від 26.04.2012 № 43/375/166/353/284/241/290/236. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043900-12#Text.

199. Про затвердження Інструкції про порядок взаємного використання систем відеоспостереження Служби безпеки України, Управління державної охорони України, Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України : Наказ СБУ, Управління державної охорони, МВС України від 12.09.2016 № 475/265/917. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/z1292-16#Text.

200. Про затвердження Порядку електронної інформаційної взаємодії Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України : Наказ СБУ, МВС України від 13.10.2022 № 360/657. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1327-22#Text.

201. Про затвердження Порядку обміну інформаційно-аналітичними матеріалами між суб’єктами інтегрованого управління кордонами : Наказ СБУ, МВС України, МЗС України, Мінінфраструктури від 14.02.2022 № 125/70/91/78/65/59/311. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0264-22# Text.

202. Про затвердження Положення про інтегровану міжвідомчу інформаційно-телекомунікаційну систему щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон : Наказ Адміністрації Держкордонслужби, СБУ, Держмитслужби України, ДПА України від 03.04.2008 № 284/287/214/150/64/175/266/75. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0396-08#Text.

203. Про затвердження Порядку взаємодії між Службою безпеки України та Адміністрацією Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України при організації проведення сертифікації технічних засобів телекомунікацій на відповідність вимогам нормативних

документів до технічних засобів для здійснення уповноваженими органами оперативно-розшукових заходів у телекомунікаційних мережах загального користування України : Наказ СБУ, Адміністрації Держспецзв'язку від 06.08.2012 № 359/424. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/z1454-12#Text.

204. Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України : Наказ МВС України, СБУ, Генпрокуратури України від 19.10.2006 № 346/1025/685/53. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ z1166-06#Text.

205. Про затвердження Порядку надання Державною службою фінансового моніторингу України Службі безпеки України узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів та отримання Державною службою фінансового моніторингу України інформації про хід їх розгляду : Наказ Мінфін України, СБУ від 14.07.2021 № 394/237. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1025-21#Text.

206. Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії Державної служби України з надзвичайних ситуацій і Служби безпеки України у сфері запобігання виникненню та реагування на надзвичайні ситуації : Наказ МО України та СБУ від 13.01.2014 № 24/6. URL : https://ips.ligazakon.net/ document/re24954?an=14.

207. Про затвердження Інструкції про порядок узгодження зі Службою безпеки України видачі дозволів на право ввезення на територію України та вивезення з території України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Наказ СБУ, МОЗ України від 22.04.2019 № 657/947. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0497-19#Text.

208. Про затвердження Порядку надання Службою безпеки України інформації на запити Міністерства юстиції України при реалізації державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо

яких застосовано санкції : Наказ Міністерства юстиції України, СБУ від 03.09.2022 № 3735/5/268. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-22#Text.

209. Про затвердження Типового положення про секретний архівний підрозділ державного органу, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації : Наказ Міністерства юстиції України, СБУ від 12.02.2015 № 167/5/104. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0159-15#Text.

210. Про повноваження та гарантії здійснення постійного контролю за діяльністю Служби безпеки України : Указ Президента України; Положення від 18.05.2007 № 427/2007. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/427/2007#Text.

211. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL :https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text.

212. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text.

213. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 № 2939-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text.

214. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text.

215. Про Громадську раду при Службі безпеки України : Розпорядження Президента України від 20.07.2006 № 269/2006-рп. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269/2006-рп#Text.

216. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text.

217. Статут Організації Об’єднаних Націй від 26.06.1945. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

218. Статут Ради Європи від 05.05.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/994_001#Text.

219. Council of Europe. URL : https://www.coe.int/en/web/portal/home.

220. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL : https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage.

221. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n525.

222. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

223. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

224. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

225. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.

226. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21.12.1965. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text.

227. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23.07.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text.

228. Модельний кодекс поведінки державних службовців / Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № Rec (2000) 10. Прийнята Комітетом міністрів на 106 сесії 11.05.2000. URL : https://archives.gov.ua/ wp-content/ uploads/2019/11/Rekomend_poved_DS.pdf.

229. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам № Rec (2004) 5 від 12.05.2004 щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам,

викладеним в Європейській конвенції з прав людини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_574#Text.

230. Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials. By the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990. URL : https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-use-force-and-firearms-law-enforcement.

231. Updated Set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat impunity. Commission on Human Rights, 2005. URL : https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-truth-justice-reparation-and-non-recurrence/international-standards.

232. The Geneva Centre for Security Sector Governance (DCAF). Europe and Central Asia Division. URL : https://securitysectorintegrity.com/uk/.

233. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17.12.1979. Організація Об'єднаних Націй. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text.

234. Декларація ООН про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму. Організація Об'єднаних Націй. URL : https://zakononline. com.ua/documentsshow/160666___160666.

235. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text.

236. Декларація ООН про злочинність і суспільну безпеку від 12.12.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_371#Text.

237. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001. Рада Європи. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text.

238. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16.05.2005. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text.

239. Імплементація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в національну правову систему України. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_14104.

240. Місія України при НАТО. Документи двостороннього співробітництва. URL : https://nato.mfa.gov.ua/dokumenti/dokumenti-dvostoronnogo-spivrobitnictva.

241. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 09.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text.

242. Акти антикорупційного законодавства / Нормативно-правова база. Міністерство юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/m/akti-antikoruptsiynogo-zakonodavstva.

243. Швайка М. М. Напрями розвитку сфери адміністративно-правового забезпечення прав людини Службою безпеки України : європейський та євроатлантичний інтеграційний контекст. *Актуальні проблеми національного законодавства* : збірн. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 25 квітня 2024 р.). Кропивницький : ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2024. Ч 1. С. 105–107.

244. Group of States against Corruption. Council of Europe. URL : https://www.coe.int/en/web/greco.

245. Угода про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного Договору від 13.03.1995. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_002#Text.

246. Міжнародні договори України / Офіційний вебсайт Служби безпеки України. URL : https://ssu.gov.ua/npb-mizhnarodni-dohovory.

247. Документи двостороннього співробітництва / Офіційний вебсайт Місію України при НАТО. URL : https://nato.mfa.gov.ua/dokumenti/dokumenti-dvostoronnogo-spivrobitnictva.

248. Organization for Security and Co-operation in Europe. URL: https://www.osce.org.

249. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11.12.2003 № 1382-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1382-15#Text.

250. Особливості реалізації національних превентивних механізмів у форматі «Омбудсман +»: аналіз міжнародного та національного досвіду : Аналітичний огляд / Ю. Л. Бєлоусов, В. О. Гацелюк, Н. С. Кульчицький, О. А. Мартиненко // за заг. ред. Ю. Л. Бєлоусова. Київ : Атіка, 2012. 96 с.

251. Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини // Офіційний вебсайт. URL : https://ombudsman.gov.ua/uk.

252. Законодавство України проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : науково-практичний коментар / Хавронюк М. І., Гацелюк В. О. Київ : ВАІТЕ, 2014. 320 с.

253. Проект Закону про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій № 5884 від 02.09.2021. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72675.

254. Про затвердження Інструкції про порядок тримання осіб у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки України : Наказ СБУ від 26.07.2008 № 589. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-08/ ed20151208#Text.

255. Експертний центр з Прав Людини // Аналітичний центр. URL : https://ecpl.com.ua/pro-etspl/.

256. Istanbul Protocol : Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (2022 edition) // Office of the High Commissioner for Human Rights. URL : http://surl.li/stgph.

257. Мінімальні стандарти належного поводження: аналіз національного та міжнародного досвіду : практичний посібник / М. М. Гнатовський, В. О. Гацелюк, А. Л. Федорова; за заг. ред. Ю. Л. Бєлоусова. Київ : Ваіте. 2013. 170 с.

258. Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі : Наказ Міністерства юстиції України від 21.12.2017 № 4125/5. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1554-17#Text.

259. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 № 756-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 756-2021-р#Text.

260. Про затвердження Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2021 № 285-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2021-р#Text.

261. Швайка М. М. Місце і значення Служби безпеки України в реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 4. С. 282–286.

262. Центр прав людини ZMINA // Громадська правозахисна організація. URL : https://zmina.ua.

263. Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів // Громадська правозахисна організація. URL : https://umdpl.info.

264. Центр демократії та верховенства права // Аналітично-адвокаційний центр. URL : https://cedem.org.ua.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Швайка М.М. Сучасні підходи до розуміння сутності та змісту адміністративного примусу у сфері забезпечення прав і свобод особи. *Наукові записки. Серія: Право.* 2022. Вип. 12. С. 143-146.

2. Швайка М.М. Місце і значення Служби безпеки України в реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 4. С. 282-286.

3. Швайка М.М. Особливості державної політики України із забезпечення прав і свобод громадян Службою безпеки України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 3. С. 55-60.

4. Швайка М.М. Напрями та засоби здійснення адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право».* 2024. № 81. Ч. 2. С. 234-239.

5. Швайка М.М. Адміністративно-правові засади взаємодії Служби безпеки України з публічною владою та громадськістю із забезпечення прав і свобод людини та громадянина. *Актуальні проблеми держави і права*. 2024. № 101. С. 188-194.

6. Швайка М.М. Правові засади адміністративної діяльності Служби безпеки України. *Актуальні проблеми національного законодавства* : збірн. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 27 квіт. 2022 р.). Кропивницький : ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. Ч. 1. С. 93-96.

7. Швайка М.М. Поняття та система адміністративно-правових засобів забезпечення прав і свобод людини та громадянина. *Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність*:

матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 18 серп. 2023 р.). Житомир : Європейська наукова платформа, 2023. С. 98-100.

8. Швайка М.М. Адміністративно-правове регулювання функціонування Служби безпеки України у сфері захисту прав людини. *Права людини в період збройних конфліктів* : збірн. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 3 лист. 2023 р.). Одеса : НУ «Одеська юридична академія», 2023. С. 81-88.

9. Швайка М.М. Напрями розвитку сфери адміністративно-правового забезпечення прав людини Службою безпеки України: європейський та євроатлантичний інтеграційний контекст. *Актуальні проблеми національного законодавства* : збірн. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 25 квіт. 2024 р.). Кропивницький : ЦДУ ім. В. Винниченка, 2024. Ч 1. С. 105-107.

ДОДАТОК 2

ЗАТВЕРДЖУЮ
В.о. Президента
Науково-дослідного інституту
публічного права,
доктор юридичних наук, професор
С. О. Короєд

«27» 03 2024 р.

АКТ
впровадження результатів дисертації Швайки Миколи Миколайовича на тему «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України» у науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права

Комісія Інституту склала цей акт про те, що матеріали дисертації Швайки Миколи Миколайовича на тему «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на розв'язання теоретико-методологічних проблем науки адміністративного права, та використовуються Інститутом в межах реалізації тем наукових досліджень «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390), «Адміністративно-правове забезпечення розвитку судової влади в Україні» (номер державної реєстрації 0117U004649).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності наукових працівників наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Швайки Миколи Миколайовича на тему «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України» вважати впровадженими в наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на розв'язання теоретико-методологічних проблем науки адміністративного права.

Заступник директора інституту з наукової роботи,
доктор юридичних наук, професор **Ю.В. Гаруст**

Завідувач відділом докторантурою і аспірантурою,
доктор юридичних наук, професор **Л. В. Сорока**

Завідувач відділом науково-правових експертиз та законопроектних робіт,
доктор юридичних наук, професор **К. М. Куркова**

ДОДАТОК 3

Вул. Г. Кірпи, 2 А, м. Київ, 03035
Тел.: +38 (093) 738-7995,
+38 (044) 465-7995
E-mail: sipl1@ukr.net
www.sipl.com.ua

2 A, Kirpy str., Kyiv, 03035
Tel.: +38 (093) 738-7995,
+38 (044) 465-7995
E-mail: sipl1@ukr.net
www.sipl.com.ua

Довідка
про використання результатів дисертації Швайки Миколи Миколайовича на тему «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України»
в науково-дослідній діяльності
Науково-дослідного інституту публічного права

Інформуємо, що наукові положення дисертації Швайки Миколи Миколайовича на тему «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України» присвячені дослідженню актуальних теоретичних і практичних проблем організації здійснення реалізації, охорони та захисту суб'єктивних прав і законних інтересів громадян органами і підрозділами СБУ. У роботі з'ясовано особливості налагодження найбільш ефективного функціонування механізму адміністративно-правового забезпечення у цій сфері з урахуванням динаміки євроінтеграційних процесів.

Окремо наголошено на пропозиціях і рекомендаціях, спрямованих на удосконалення законодавства щодо створення за допомогою адміністративно-правового інструментарію сприятливих безпекових умов для здійснення прав і свобод людини та громадина, що використовуються Інститутом в науково-дослідній роботі його наукових відділів в межах реалізації тем наукових досліджень «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390), «Адміністративно-правове забезпечення розвитку судової влади в Україні» (номер державної реєстрації 0117U004649).

В.о. Президента Інституту,
доктор юридичних наук, професор **С. О. Короєд**

ДОДАТОК 4

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Головне управління внутрішньої безпеки

вул. Володимирська, 33-В, м. Київ, 01601
Тел./факс (044) 239-70-22
Тел. (044) 255-52-83
E-mail: inside@ssu.gov.ua
Web: http:// www.ssu.gov.ua
Код ЄДРПОУ 00034074

_____№_____

На №_____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ
Начальник Головного управління внутрішньої безпеки
Служби безпеки України
Є. І. Рибинський

«10» 04 2024 р.

Служба безпеки України
Головне управління внутрішньої безпеки
Режимно-секретний відділ

АКТ

впровадження результатів дисертації Швайки Миколи Миколайовича на тему «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України» у практичну діяльність Головного управління внутрішньої безпеки Служби безпеки України

Комісія у складі: заступника начальника Головного управління внутрішньої безпеки – начальника 2 управління Головного управління внутрішньої безпеки Служби безпеки України Попельнюка Н.В., начальника 5 відділу 1 управління Головного управління внутрішньої безпеки Служби безпеки України Перевери О.В., начальника інформаційно-аналітичного відділу Головного управління внутрішньої безпеки Служби безпеки України Товтик Т.М., склала цей акт про те, що матеріали дисертації Швайки Миколи Миколайовича на тему «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України» мають необхідний теоретико-правовий рівень і прикладну значимість та використовуються у практичній діяльності Головного управління для підвищення ефективності й дієвості оперативно-службової діяльності співробітників Служби безпеки України у галузі дотримання, реалізації та охорони прав і свобод людини та громадянина відповідно до вимог чинного законодавства України та міжнародно-правових актів.

Члени комісії:
Заступник начальника Головного управління - начальник 2 управління
Головного управління внутрішньої безпеки
Служби безпеки України Н.В. Попельнюк

Начальник 5 відділу 1 управління
Головного управління внутрішньої безпеки
Служби безпеки України О.В. Перевера

Начальник інформаційно-аналітичного відділу
Головного управління внутрішньої безпеки
Служби безпеки України Т.М. Товтик

ДОДАТОК 5

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25006, тел. (0522) 32-08-89, факс (0522) 24-85-44
E-mail: mails@cuspu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125415

15.05.2024 № 26.11

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження здобувача третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка Швайки Миколи Миколайовича «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України» в освітній процес Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Матеріали дисертації Швайки Миколи Миколайовича на тему «Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина Службою безпеки України» упроваджувалися в освітній процес Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка упродовж 2023-2024 н. р.

Теоретичні положення дисертації є актуальними, представляють науковий та практичний інтерес, що послугувало підставою для використання їх у процесі викладання циклу лекцій та семінарських занять з навчальних дисциплін «Актуальні проблеми адміністративного права України», «Юридичний механізм захисту прав людини», «Проблеми реформування системи правоохоронних органів в Україні», для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальностей 081 Право та 262 Правоохоронна діяльність.

Практичне застосування результатів упровадження матеріалів дисертаційної роботи Швайки Миколи Миколайовича в освітній процес забезпечило поглиблене вивчення здобувачами питань сутності, значення та розвитку інституту забезпечення прав і свобод людини та громадянина в адміністративно-правовій доктрині України; розширення системного підходу з виконання в правозастосовній діяльності органів і підрозділів Служби безпеки України заходів і використання комплексу юридичних засобів у сфері адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина; набуття практичних навичок організації роботи та координації взаємодії Служби безпеки України з органами публічної влади та громадськістю з питань реалізації, охорони та захисту конституційних прав людини; формування компетентностей в організації здійснення внутрішньої і зовнішньої адміністративної діяльності Служби безпеки України щодо гарантування утвердження та дотримання прав і свобод громадян.

Довідку обговорено на засіданні кафедри права та правоохоронної діяльності (протокол № 9 від 11 квітня 2024 року).

Проректор з наукової роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, доктор психологічних наук, професор **Лілія КЛОЧЕК**